KENDİ İKLİMİMİZ

M. Fethullah Gülen

5

JENERİK

KENDİ İKLİMİMİZ (PRİZMA - 5)

M. Fethullah Gülen

NİL YAYINLARI

Kendi İklimimiz
(Prizma - 5)

ISBN
978-975-315-206-8

Yayın Numarası
229

Çağlayan A. Ş.
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Mayıs 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31
Tek-Er İş Merkezi Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Nil Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1
Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.nil.com.tr

Birinci Bölüm
PERSPEKTİF

SADAKAT VE VEFAYA DAİR

Soru: Sadakat ve vefa nedir? Günümüzde sadakat ve vefayı nasıl anlamalıyız?

Sadakat, doğru düşünmek, doğru konuşmak, doğru davranış sergilemek ve aynı zamanda doğruluğu kalbde korumak demektir. Bu mânâdaki sadakat, izafî bir tabir olup belli bir ölçüsü de yoktur.

Sıdk sıfatı da; tıpkı ismet, emanet, tebliğ ve fetanet gibi, enbiyâ-i izâmın sahip olduğu sıfatlardandır. Bu sıfatlar, onların hususiyetlerindendir. Buna onların hâssası da diyoruz. Hâssa, kâmil mânâda herhangi bir kimsede bulunup bir başkasında bulunmayan özellik demektir. Dolayısıyla sadakat, zirve noktada enbiyâ-i izâmda bulunur.. ve onu sadece 'söz doğruluğu' şeklinde yorumlamak da eksik bir anlayıştır. Sadıklar, kalbleri doğrulukla dopdolu olan ve tamamen Allah'a kilitlenen insanlardır. Onların kalbî dünyalarındaki bu durum her zaman davranışlarına da aksedecektir. Zira onların kalbleriyle, söz ve davranışları arasında herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

Sıdkta zirveyi tutan enbiyâ-i izâm kalb, söz ve davranış bütünlüğü içinde tamamen Allah'a kilitlenmiş kimselerdir. Bu ölçüdeki sıdkla ittisafı 'Allah'ın sadık bir bendesi olma' mânâsına anlamak da mümkündür. Bu itibarla da nebilere, Allah'ın boynu tasmalı birer kapıkulu, bizlere de onların halâyıkı nazarıyla bakabiliriz. Evet onlar, *"Allah'ın kendilerine buyurduklarına karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler."*[1] gibi emredilen şeyleri harfiyen yerine getirir ve göz açıp kapayıncaya kadar dahi olsa muhalefet mülâhazasına girmezler. Bazıları onlar için değişik mütalaalarda bulunsalar da, enbiyâ-i izâmın sıfatları mevzuunda bizim mülâhazamız budur. Onlar hakkında Kur'ân-ı Kerim'de tedip mahiyetinde söylenen sözler, onların hayallerine akseden bir şeyin daha baştan önünü kesmeye matuf ilâhî tembih demektir.

Enbiyâ-i izâm, daima iç-dış bütünlüğü içinde yaşamışlardır. Aksi takdirde onların hayatlarında az bir inhiraf söz konusu olsa, hemen hızlı bir tembihle kalblerinin yanına getirilirler. Nitekim *"Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kıskıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık (onu yaşatmazdık). Hiçbiriniz buna mâni de olamazdınız."*[2] mealindeki âyet, onların durum ve konumlarındaki böyle bir ciddiyeti hatırlatır.

Nebilerden sonra en büyük sıddîk, Hz. Ebû Bekir'dir. *"Sıddîk"*, bağlı bulunduğu şeyi her şeye tercih edecek kadar dengeli ve temkinli olan ve bütün hayatını ona göre programlayıp yaşayan insan ise –ki öyledir– Hz. Ebû Bekir en büyük sıddîktır.

Vefa da, tıpkı sadakat gibi ölçüsü tam bilinemeyen izafî bir tabirdir. Vefa, birine karşı ister baştan verilen, isterse verilip kendisine hatırlatılan şeylere karşı borcunun şuurunda olarak o borcu eda etmek demektir. Bu da, çok defa karşılıklı mukaveleler şeklinde gerçekleşir. Nitekim Cenâb-ı Hak, *"Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, Ben de size karşı ahdimi yerine getireyim."*[3] yani Bana karşı vefalı olun, verdiğiniz sözü davranışlarınızla yerine getirin ki, Ben de bu mukavelede size verdiğim sözü gerçekleştireyim, buyurur. Ayrıca şu iki âyet-i kerimede de *"Siz Beni anın ki Ben de sizi anayım."*[4] *"Eğer siz Allah'a (Allah'ın dinine) yardım ederseniz O da size yardım eder."*[5] buyrulmaktadır ki, bu türlü durumlarda yerine getirilen şeylerin hepsi birer vefa ifadesidir.

Vefalı olmak, bir taraftan sadakat gereken zata karşı o his ve tavrımızı korumak, bir diğer taraftan sorumluluğumuzun şuurunda olmak ve onun gereklerini yerine getirmek, bir başka zaviyeden de, onun teveccühü ölçüsünde ona teveccühte bulunmak demektir.

Yukarıda da zikredildiği gibi hem sıdk hem de vefa tabirleri izafîdir. Herkesin derecesine göre bir sadakat ve vefa hissi vardır. İnsan, bu ulvî hislerinden dolayı değer verdiği şeylere karşı saygı duyar ve onlara gönülden sahip çıkar. Meselâ, bir insan, Efendimiz'in davasına, düşüncesine ve ortaya koyduğu âsârına karşı sadık ve vefalı ise o böyle bir duygu ve düşünceyle O'nun mübarek lihye-i şerifinin bulunduğu sandukayı veya kadem-i pâkini başına taç yapacaktır. Esasen böyle bir hürmet, ne Kur'ân ne de Sünnet'te emredilmektedir; ama Nebiler Serveri'ne karşı sadakat içinde olan bütün

büyükler, Asr-ı Saadet'ten bu yana hep böyle vefalı davranmış ve O'nun ayak izinden hırkasına, asâsından lihye-i şerifine varıncaya kadar, O'ndan hatıra kalan bütün emanetleri hep saygıyla karşılamış ve muhafaza etmişlerdir. Osmanlılar ise, bu mukaddes emanetleri altın kakmalı sandıklar içinde muhafaza ederek günümüze kadar ulaştırmışlardır. Meselâ O'nun hırka-i şerifi, her yerde ve her zaman açılmaz. Ona bir salât u selâmla uzaktan bir göz dokundurma için bile Ramazan ayı gibi mübarek bir zaman diliminin gelmesi beklenir. Bu diğer milletlerde olmayan, milletimize mahsus bir saygı tavrı ve Nebiler Serveri'ne karşı gösterilen sadakat ve vefa ifadesidir.

Efendimiz'e karşı olabildiğine sadık ve vefalı olan insanlardan birisi de Afrika fatihi büyük insan Amr İbn Âs (radıyallahu anh) idi. O, vefat ederken sadakatinin bir tezahürü olarak dilinin altına Nebiler Serveri'nden hatıra kalmış mübarek bir kıl koyuyor ve bununla ahirette sorulan suallere kolay cevap vereceği tefe'ülünde bulunuyordu...

İnsanlığın İftihar Tablosu'na karşı büyük bir sadakat ve vefa örneği sergilemiş kişilerden bir diğeri de, girdiği hiçbir savaşta yenilgi yüzü görmeyen büyük kumandan Hz. Halid b. Velid idi; işte bu yüce kamet, sarığında devamlı Allah Resûlü'nün mübarek saçından bir kıl taşırdı. Bir keresinde o, cephede Bizans'a karşı savaşırken bir kılıç darbesiyle başındaki miğferi yuvarlanarak düşman safları arasına gidince, heyecanla ve ölümü hiçe sayarak miğfere doğru koşmuş ve arkadaşlarının ihtarlarına kulak asmadan onu alıp giymişti. Daha sonra Hz. Halid'in o güne kadar düşman karşısındaki tavrını çok iyi bilen arkadaşları, kendisine bu denli tehâlükünün sebebini sorduklarında o yüce ruh, onlara şu cevabı veriyordu: *"Ben onu nasıl düşmana bırakırım! O miğferin içinde Allah Resûlü'ne ait mübarek bir kıl vardı."*[6]

Efendimiz'in sadık bendelerinden biri de hiç şüphesiz Osmanlı sultanlarından ve aynı zamanda ismiyle anılan camiyi yaptıran Sultan Ahmet'tir. O, Nebiler Serveri'nin mübarek ayağının bastığı çamur kalıbını tacına sorguç yapmayı düşünmüş ve *"N'ola tacım gibi başımda götürsem kadem-i pâkin / Ahmedâ yüzün sür pâyine ol pâkin."* diyerek vefasını ortaya koymuştur.

Bütün bunlar, bir dava ve düşünceye ve o dava ve düşüncenin arkasındaki insana sadakatin ifadesidir. Efendimiz'in de, Allah'a karşı baş döndürücü bir sadakati vardır. O kadar ki, O, Cibril vahyi kendisine tebliğ ederken bir kelime unutma endişesiyle dilini ağzında sürekli evirip çevirir ve tek bir hareke, bir

nokta zayi etmemek için tehâlükler yaşardı. *“(Resûlüm!) onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak Bize aittir.”*[7] mealindeki âyet onun bu hissini nâtıktır.

Bu ümmet, Efendimiz’den kalan pek çok şeye karşı aynı sadakat içinde olmuştur. Ama tarihin çeşitli dilimlerinde bu sadakati zedeleyen hâdiselerin meydana geldiği de bir gerçek. Maalesef bazı dönemler itibarıyla bu ümmet arasında da dinsizlik yaygınlaşmış ve pek çok insan ateist olmuştur. Yine bazı karanlık dönemlerde camiler terk edilmiş ve Kur’ân da unutturulmuştur. İşte böyle bir zamanda sadakat, her şeye katlanarak yok olmaya yüz tutmuş yüce değerleri yeniden ihyâ etmeye çalışmak olmalıdır. Sadakatin gereklerinin yerine getirilmesi ise bir vefadır.

Dilerim bütün bunlar –inşâallah– sinelerde yeniden neşv ü nema bulur ve insanımız, üzerine düşen vazifeleri bihakkın yerine getirir. Böyle bir aydınlık yola giren ve sineleri sadakat ve vefa hissi ile dopdolu bu sadakat ve vefa erleri, kendilerinden beklenen misyonu eda eder ve başkalarının da bu havayı teneffüs etmelerine imkân hazırlarlar. Duygu ve düşünceler insanları aynı noktaya çekip götüreceğinden dolayı bu kutlular, –inşâallah– mahşerde de onlarla beraber olurlar. Meselâ, sıdk ve vefa mevzuunda a’zamî derecede hassas olanlar Hz. Ebû Bekir’le, kılı kırk yararcasına adalet ve istikamet içinde hareket edenler Hz. Ömer’le, iffet ve namusunu koruma mevzuunda fevkalâde hassas davrananlar Hz. Osman ve Hz. Ali’yle; hâsılı kim hangi yolda yürüyor ve neyi yaşayıp temsil etmeye çalışıyorsa o yolun kahramanlarıyla mutlaka buluşacak ve onlarla aynı nimetleri paylaşacaktır.

1 Tahrîm sûresi, 66/6.

2 Hâkka sûresi, 69/44-47.

3 Bakara sûresi, 2/40.

4 Bakara sûresi, 2/152.

5 Muhammed sûresi, 47/7.

6 Bkz.: el-Vâkıdî, *Kitâbü’l-meğâzî* 3/884; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr* 4/104.

7 Kıyâmet sûresi, 75/16.

İDARECİLERE KARŞI TAVRIMIZ

Soru: Millet menfaatlerinin politik mülâhazalara feda edildiği, şahsî çıkarlar uğrunda gelecek nesillerin dünyasının yıkıldığı günümüz toplumunda taban olarak, hasbelkader idareci konumunda bulunan büyüklerimize karşı tavrımız nasıl olmalıdır?

Bazen sorduğumuz sorular, bazen de vermiş olduğumuz cevaplarla, kalıcı olmasa da, bir kısım karanlık tablolar çizebiliyoruz. İşte böyle bir durum karamsarlığı da beraberinde getiriyor. Aslında bir kısım tahakkümlerin, tasallutların yaşandığı şu dönemde bir kısım ideolojiler adına, bazı kirli ellerin nerelere kadar uzandığını düşündükçe, hafakandan hafakana giriyor ve "Bu güzel millet için bunlar olmamalıydı." diyorum.

Yine de bütün bunların milletimiz için gelip geçici olduğunu/olacağını da düşünüyor ve teselli oluyorum. Zira bu kötülüklerin hemen bütünü ayrı ayrı düşüncelerin meydana getirdiği ayrı ayrı anaforlar veya girdaplar gibi ve kat'iyen birbirine dayanan, birbirini takviye eden kubbelerdeki taşlar misâli birbirine dayanmak suretiyle ayakta duran heyetler gibi değiller. Evet, bugün bizim maruz kaldığımız şeyler, şahsî duygular veya hizipçiliğe dayanan öyle kötülüklerdir ki, zamanı gelince o kötülükleri temsil eden insanlarla birlikte onlar da yok olup gideceklerdir. Bu yüzden de bence paniğe kapılmaya hiç de gerek yok.

Oysaki doğruluğu, güzelliği temsil eden insanlar hem umumun hüsnükabulü gibi bir mazhariyetleri var hem de daimîdirler. Zira doğruluk bir olduğu için onların doğruluk adına attıkları her adım, doğru duygu, doğru düşünce ve doğru anlayıştan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla onların ortaya koydukları eserlere ferdîlik nazarıyla bakılamaz; onlar kolektif şuurun semeresidir ve hepsi de kalıcılık vaad etmektedir. Bu itibarla da bunların bir damlası diğerinin deryasını yutabilir. Çünkü hakikate ait bir zerre hayale ait dünyalara bedeldir.

Bunu başka bir zaviyeden şöyle de değerlendirebiliriz; kötülükleri temsil eden insanların her biri kendi bâtılının esiri, kendi bâtılının azmışı, kendi bâtılının anarşistidir. İyilikleri temsil eden insanlara gelince, onların dayandıkları hak Allah ile, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile, Kâbe ile irtibatlıdır. Dolayısıyla hakka temessük eden herkes bu hakikatlere, başka bir ifadeyle *"Artık kim tâğutu reddedip Allah'a iman ederse, işte o, kopması mümkün olmayan en sağlam tutamağa yapışmıştır."*[1] âyeti ile ifade

edilen hablü'l-metine, sağlam ipe tutunmuş olur.

Bu itibarla biz bütün bu hâdiselere bir taraftan bu nazarla bakar, diğer taraftan da "Belki hâlihazırdaki durum bizim günahlarımıza terettüp etmiştir, onu yaratan Allah olduğuna göre, izale edip yok edecek olan da yine O'dur, dolayısıyla her şeyden evvel biz, O'nunla irtibatımızı kavi tutmalıyız. Zira O'nun güç ve kudretiyle olmaz gibi görünen şeyler birdenbire oluverir; karlar erir, buzlar delinir, çiçekler açar ve her yer nevbahar olur. Yine o güç ve kuvvetle dünyadaki hasım güçler bozguna uğrar, en zayıf insanlar en güçlü hâle gelir." der ve O'na yöneliriz.

Konuya şöyle de bakabiliriz: Bu kabîl karanlık tabloları bugüne kadar ne sadece biz görüp biz yaşadık ne de onlar olduğu gibi kaldı. İnsanlık tarihinde tarihî tekerrürler devr-i daimi içinde çok defa karanlıklara girildi.. girildi ancak hemen ardından aydınlığa çıkıldı. Meselâ İnsanlığın İftihar Tablosu'na tekaddüm eden yıllar belki günümüzden de karanlıktı. –O dönemi tasvir etmek konusunda ben çok defa hayâ ediyor, hicap duyuyorum.–

Âkif'in ifadesiyle:

"Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta,
Dişsiz mi bir insan onu kardeşleri yerdi."

Günümüzdeki karanlıklar içinde aynı ışık patlamalarının olabileceğini ümit ederiz. Allah (celle celâluhu) her şeye kadirdir. Hz. Sahipkıran, "O'nun kudretinden ümit ederiz ki, bu kışta bir bahar göstersin."[2] der ve "Ne yapayım ben kışta geldim, sizler Cennetâsâ bir baharda geleceksiniz."[3] sözleriyle bunun bişaretini de verir. O hâlde ne kadar karanlık tablolar çizilirse çizilsin, bizler madem birer neferiz, öyleyse sadece kendi vazifemizi yapmalı ve Hakk'ın işine karışmamalıyız. Nefer, vazifesini kusursuz yerine getirmeye çalışır; kendisine verilen stratejileri uygular; sonucu elde etme meselesine gelince, onu da her hâline nigehbân olan Zât'a havale eder. O isterse zaferyab kılar, isterse olduğu yerde bırakır...

Son bir husus da, başımızdaki idareciler için "hasbelkader" tabiri kullanılıyor ki, bu ifadeye bayılmamak mümkün değil. Çünkü her dönemde insanların başına hasbelkader yani kaderin bir hesabı, bir takdiri olarak çeşitli insanlar gelmiştir. Gerçi onların seçilip başa gelmesinde insanların bir cehd ü gayreti vardır. Ve bu cehd ü gayretin neticesini de görmezlikten gelemeyiz. Allah Resûlü, *"Siz nasılsanız öyle idare olunursunuz."*[4] buyuruyor. Yani buna

biz istersek bir kısım içtimaiyatçıların yaklaşımıyla "Baştaki dinamik güçleri statik güçler belirler." veya "Bir binanın mukavemeti, üzerinde oturduğu blokaja göre belirlenir." ya da Üstad'ın yaklaşımıyla "Eczası günahlardan mürekkep bir heyetten sevap hâsıl olmaz."[5] diyebiliriz.

Evet, bütün bu mülâhazalara dayanarak diyebiliriz ki, ferden ferda her insanın bir sahabi kadar cehd ve gayreti varsa Allah onlar için hususi mahiyette bir Ömer, bir Ebû Bekir yaratır ve bunda hiç kimsenin şüphesi olmamalıdır. Ama o kadar bir cehd ve gayretleri yoksa o zaman da kendi oluşumlarının üstünde daha üst bir şey beklemeleri, uyumsuzluk talep etmeleri demek olur. Başka bir ifadeyle onlar ruhen serazad, çakırkeyf ve cismaniyetlerine yenikse başta Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir gibi insanlar da olsa genel bir uyum olmadığı için onların hayat anlayışları, hayat felsefeleri karşısında bunalıma girerler ve arada çarpışmalar, çatışmalar meydana gelir. Bence bu çok önemli bir meseledir. Bu açıdan da o ruh ve mânâya sahip olmayan insanların hâlihazırdaki durumu garipsememeleri gerekir. Zira durum tam bize göre.. her yanda yalan, tezvir, iftira, millet malını hortumlama ve daha bin türlü mesâvî... Sokaklar kirli, her tarafta kırk haramîler ve tabiî "Devletin parası deniz..." diyenlerin hadd ü hesabı yok. Hiçbirimiz bir kısım inhiraflardan hâlî ve fâriğ değiliz; az fırsat düştüğü zaman hemen başımız dönüyor, bakışımız bulanıyor, aynı anlayışa kayıyoruz.

Ve bu çerçevede onları başlarına musallat eden Allah'ın kendilerine zulmettiğini düşünmemelidirler. Kur'ân, *"Allah size zulmetmez, siz kendi kendinize zulmediyorsunuz."*[6] buyurur. Yani onları başınıza musallat eden sizlersiniz. Her ne kadar kader onları o makama getirmişse de sizin mesâvînize, kötülüklerinize bir ceza olarak getirmiştir. عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ *"Öyle ise siz kendinize bakmalısınız."*[7]

Hâsılı, eğer siz kendi rahatını ve huzurunu düşünmeden, kendi füyûzât hislerini hesaba katmadan başkalarının zevkleriyle yaşayacak insan yetiştirmekle toplumu onarır ve ihyâ ederseniz işte o zaman bir kalb, bir vicdan, bir ruh toplumu başka bir ifadeyle her ânı Allah ile irtibatlı bir toplum meydana getirmiş olursunuz. Yoksa böyle bir toplum yetiştirmeden o mevzu ile alâkalı alternatif düşünceler teklif etmeniz bence dengesizlik teklif etme demek olur. Çünkü teklif ettiğiniz şeyler o toplumun yapısıyla örtüşmemektedir. Onlar ancak faziletli, başka bir ifadeyle kendi iradesiyle günde bir defa yemeye,

kalori hesabıyla yaşamaya kilitlenmiş, komşusunu aç gördüğü zaman yemekten iştahı kesilen, ibadet ü taat dendiği zaman tıpkı şehevanî hislere gittiği gibi giden ve gecelerini ihyâ etmekte cismaniyeti adına zevk alan başyüceler gibi haz duyan insanlara mahsustur.

1 Bakara sûresi, 2/256.

2 Bediüzzaman, *Mektubat* s.496 (Yirmi Dokuzuncu Mektup, Yedinci Kısım, Beşinci İşaret).

3 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.81 (İlk Hayatı).

4 el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/336; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/305.

5 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.531 (Hakikat Çekirdekleri); *Münazarât* s.52.

6 Yûnus sûresi, 10/44.

7 Mâide sûresi, 5/105.

CAHİLİYE İÇİNDE YAŞAYIP CEHALETE BULAŞMAYANLAR

Soru: Efendimiz'in, bir cahiliye çağında neş'et etmesine rağmen, O'nun o dünyanın dışında olduğunu vurguluyorsunuz. Bugün de O'nun mesleğini temsil eden insanların kendi çağlarının önünde veya çağ üstü diyebileceğimiz bir konumda bulunmaları söz konusu mudur?

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) neş'et ettiği döneme, o günkü kültür ve anlayış itibarıyla "Cahiliye Çağı" diyoruz. Bir başka yaklaşımla "Cehl" kelimesi, daha ziyade Allah bilmeme mânâsına da kullanıldığından, çoğunluğu itibarıyla o Allah bilmeyenler çağına cahiliye denmiştir. Ayrıca ulemâ arasında şöyle bir yaklaşım da vardır; bir insan, allâme-i cihan da olsa, şayet Zât-ı Ulûhiyet'i bilmiyor ve O'nu tanımıyorsa, o insan cahil sayılır. Zira o, asıl bilmesi gerekli olanı bilmiyor demektir. Ve böyle bilgisizlerin yaşadığı dönem de cahilî ve karanlıktır.

Bundan başka şöyle bir yaklaşım da söz konusudur. Eğer bir insan, bilip kabullendikleriyle amel etmiyorsa, yani onun bilgisi amele dönüşmüyorsa, ona cahil denir ve onunla bir şey bilmiyor gibi muamele edilir. Hususiyle de bilgi mârifete dönüşmüyor ve insan kendinden, yaratanından habersiz yaşıyorsa o tam bir cahildir. Yunus Emre bu hâli,

"İlim ilim bilmektir,
İlim kendin bilmektir.
Sen kendini bilmezsen
Ya nice okumaktır."

mısralarıyla ifade eder.

Bu itibarla bilinen şeylerle bir yere varılması gerekir. Aksine insanın, duygu, düşünce ve davranışlarını, onu yaratılış gayesine yönlendirmeyen ve onda yeni bir hâl hâsıl etmeyen ilmin cehaletten farkı yoktur.

İşte biz, "Cahiliye Dönemi" derken, bu türlü insanların yaşadığı ve toplumun hemen her katmanında bu duygu ve bu düşüncede kimselerin bulunduğu bir çağı kastediyoruz. Bu itibarla Efendimiz'i, yaptığımız böyle bir cahiliye tarifi içinde, o çağla irtibatlandırmamız mümkün değildir. Çünkü O, hayat-ı seniyyelerinde hiçbir zaman, Allah bilgisinden gafil olmamıştır. Değil inanç ve itikada ait meselelerde bir yanlışa düşmesi, daha genç bir delikanlı iken, Kâbe'nin tamiri esnasında mübarek vücudunun bazı yerlerinin açılması

karşısında Hz. Cibril O'nun gözüne görünmüş ve sahabilerin ifadelerine göre, bu hâdiseden sonra kimse O'nun o ölçüde açılmasına şahit olmamıştır.[1] Evet, peygamberlikten önce bile kendisine mekân ötesi âlemlerden ihtarda bulunulan böyle bir insanın, bizim tarifimiz çerçevesinde cahiliyede bir yere konması mümkün değildir. Bu açıdan biz "Allah Resûlü döneminde bir cahiliye vardı, ama O, o cahiliyenin dışındaydı." diyoruz.

İşin gerçek yönü bu olmakla beraber, peygamberlikle serfiraz kılınmış, insanlığın medar-ı iftiharı ve her şeyimizi O'na borçlu olduğumuz bir Zât'ı ele alırken, O'nun tasavvurlarını, düşüncelerini, Allah'la olan münasebetlerini hesaba katmadan O'nu sırf o döneme ait kriterlerle ele almamız fevkalâde saygısızlık olur. Hatta değil İnsanlığın İftihar Tablosu'nu, O'nun sadık bendeleri kabul ettiğimiz ashab-ı kiramı dahi kendimizi esas alarak değerlendiremeyiz. Bir hadislerinde Allah Resûlü: *"Allah beni seçtiği gibi ashabımı da seçti."*[2] buyurarak kıyamete kadar tek din olan İslâm'ın temsilcilerinin seçme insanlar olduğuna dikkatleri çekmiş ve bizi temkine çağırmıştır. Elbette onlardan da bir kısım hatalara düşenler olmuş ve yer yer gaflet yaşayanlar bulunmuştur. Ancak onlar, Allah Resûlü' ne arkadaşlık etmiş olmaları, sürekli vahiy sağanağıyla sulanmış, peygamber boyasıyla boyanmış olmaları açısından değerler üstü değere sahiptirler. Dolayısıyla onları da cahiliye kriterleri ile değerlendiremeyiz. Kur'ân, *"Onlardan sonra gelenler, "Ey kerim Rabbimiz, derler, bizi ve bizden önceki mü'min kardeşlerimizi affeyle, içimizde mü'minlere karşı hiçbir kin bırakma. Duamızı kabul buyur yâ Rabbena; çünkü Sen Rauf'sun, Rahîm'sin: Şefkat ve ihsanın son derece fazladır."*[3] buyurmakla onları ele alıp değerlendirmede bizlere edep dersi vermektedir. Allah Resûlü de aynı şekilde: *"Ashabıma sebbetmeyin (dil uzatmayın). Nefsim elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun (sizden) biriniz, Uhud dağı kadar altın infak etse, onlardan birinin infak ettiği bir müdd'e (yaklaşık 875 gr) hatta yarım müdd'e bile mukabil gelemez."*[4] buyuruyor.

Bence bu ifade, onların hukukuna daha saygılı olmamız açısından önemli bir tembih ve irşad olsa gerek. Haddizatında cahiliye döneminde bile, onlardan Hz. Ebû Bekir gibi, *"Ben cahiliye döneminde, evet, Kâbe'nin açık saçık kadınlar tarafından tavaf edilip el çırpılarak dolaşıldığı bir dönemde bile, harama uçkur çözmedim, ağzıma içki koymadım, puta secde etmedim.."*[5] diyen aşkın insanlar vardır. Benzer ifadeleri daha nicelerinden duymak mümkündür.

Meselâ, Hz. Suheyb için Allah Resûlü: *"Ne güzel kuldur o; Allah'tan korkmasa da günah işlemez."*[6] der. Yani o tabiatı itibarıyla günaha kapalı ve fitraten saygılı yaratılmış...

Bu itibarla bize, başta Efendimiz olmak üzere sahabe-i kiramı saygıyla ele almak düşer. Aksine, o dönemde yaşanan bir cahiliye vardı diye onların hepsini o cahiliye içinde düşünmemiz kat'iyen doğru olamaz. Bu yüzden çoğu zaman ben o dönemi, "Efendimiz'in yaşadığı devirde, o dönemi paylaşan insanların yaşadıkları dönem." diye tavsif etmeyi yeğledim ve O'nun, zaten Allah katında muallâ, müberra, mukaddes ve münezzeh olan hayat-ı seniyyelerini, bu dönemle aynı tutmamaya çalıştım. Bilindiği gibi Efendimiz'in isimlerinden biri de Mustafa'dır. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın, *"Allah meleklerden ve insanlardan bir kısım kimseleri elçi olarak seçer, onları saf ve temiz tutar."*[7] âyetiyle ifade buyurduğu hususla irtibatlıdır. Yani Allah (celle celâluhu) O'nu seçmiş, O da bütün ömrünce tam bir seçilmişlik örneği sergilemiştir.

Evet, sanki Allah, ta baştan O'nu önemli bir misyon ve vazife için seçerken, daha sonra ortaya koyacağı performansı görmüş, ilk seçmeyi de ona bina etmiştir. Başka bir ifadeyle, bu mevzudaki istidat, kabiliyet ve performans, Efendimiz'e baştan bir avans olarak verilmiş, O da, o avansın hakkını çok iyi yerine getirince, Cenâb-ı Hak O'nu *Nebiler Sultanı* olmakla serfiraz kılmıştır.

Hz. Musa (aleyhisselâm) için de Kur'ân'da benzer ifadeler kullanılır: *"Seni insanların üzerinde saflardan saf kaymak hâline getirdik."*[8] Bu ifade hayale, süt kaynarken kaymağın sütün üzerine çıkması gibi bir mânâyı hissettirir. Bu açıdan bütün insanlık kaynayan sütse, peygamberler de o kaynayan sütün kaymağıdırlar diyebiliriz. Bu açıdan da Allah'ın böylesine seçkin kıldığı o zatları, bizim, cahiliye içinde bir yere oturtmamız fevkalâde yanlış olur.

Aynı şeyler, günümüzde iman ve Kur'ân hakikatlerini neşr ve temsil eden insanlar için söz konusu olmasa da, böyle bir işi temsil eden zat/zatlar için düşünülebilir. Muhammed Kutub'un "20. Asrın Cahiliyeti" dediği, yani boyunduruğun tamamen yere konduğu bir dönemde, iman ve Kur'ân davasına sahip çıkan gönül insanları ve fikir mimarları için aynı şeyler söz konusu olabilir.

Gerçi Allah Resûlü, sahabe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemleriyle yaşanan bir altın devirden sonra, artık İslâm milletleri velûdiyetlerini kaybetmiş, üretici yanları kalmamış ve şablonculuk yaşanmaya başlamış. Ciddî eserler ortaya

konamamış, eski eserlere şerhler ve haşiyeler yazma dönemi başlamış ve bu hâl Fatih'in İstanbul'u fethetmesine kadar da devam etmiştir.

Bu, işin bir yanı; diğer yanına gelince, bu mütalaaların kat'iyen İslâmiyet'ten geri dönüldüğü ve tekrar bir cahiliye yaşandığı şeklinde anlaşılmamasıdır. Evet, 5-6 asır batı yamaçlarında İslâm dünyasının karakolluğunu yüklenmiş, şanlı, namlı, hatta Muhyiddin İbn Arabî'nin *Şecere-i Numaniye*'sindeki ifadelerine göre, sahabeden sonra onlar kadar idarede başarılı ve muvaffak bir millet ve mübarek bir nesil için bu ifade doğru olmaz. Ne var ki baştaki o velûdiyet, o kariha zenginliği daha sonraları devam ettirilememiş ve Fatih'in İstanbul'u fethetmesiyle daha da durmuş, Tanzimatla beklenmedik bir kısım fezâi ve fecâinin patlamasıyla bütün bir toplum yerle bir olmuştur. Son 40-50 yıldaki durumu ifade içinse kelime bulmakta galiba biraz zorlanacağız...

Bu zaviyeden de günümüzde bir çeşit cahiliyenin yaşandığından söz edebiliriz. Bu cahiliyenin en önemli yanı ise, ilimlerin ilhad ve değişik ideolojiler adına kullanılmasıdır. Eskiden insanlar, cehaletleri değerlendirerek küfür ve dalâlete çekiliyorlardı; şimdilerde küfür ve sapıklık fen ve felsefeyle besleniyor. Zannediyorum bu cahiliye, Efendimiz'in neşrettiği nurlarla bertaraf edilen cahiliyeden daha tehlikeli. Öyle ki, âdeta bugün bütün ilimler, ilim adına değil de, dalâlet hesabına yorumlanıp değerlendiriliyor gibi bir durum söz konusu. Dolayısıyla dünya kadar insan, bu cahiliyenin "alfa"sından, olmazsa "beta"sından, o da olmazsa "gama"sından mutlaka müteessir oluyor. Bu hususa Allah Resûlü bir hadis-i şeriflerinde şöyle işaret buyururlar: *"Bir dönemde bir duman zuhur edecek. Bu kâfirleri bütün bütün öldürecek, mü'minler de zükkâma (nezle) tutulacak (yani onların da burunları akacak, gözleri sulanacak)."*[9]

Merhum Muhammed İkbal, kendi döneminde yetişen pek çok aydın için, "Kalbleri mü'min, fakat kafaları kâfir." der. Cemil Meriç merhum da aynı tabiri, yerinde başka fikirlere, yerinde bizim duygularımıza ve düşüncelerimize tercüman olmuş olan kendi dönemindeki aydınlar için kullanır. Meselâ Yahya Kemal yerinde Süleymaniye'de bizim insanımızın namazını, bayramını dile getirir, yerinde Koca Mustafapaşa'da kendisinden başka oruç tutmayanın bulunmadığını ifade eder ve bunun inkisarını yaşar. İhtimal böyleleri, bizim kültürümüzü beğenip benimsiyor, milletimizin maddî-mânevî dinamiklerini takdirle karşılıyor, ama kafasındaki yüzlerce şüphe ve aksi hükümlerden de bir türlü sıyrılamıyor. Geçmişteki bu insanları bu şekilde tavsif etmenin bir yararı

var mı, yok mu bilemeyeceğim ama pek çok aydınımıza ait hayat karelerinin pek de iç açıcı olmadığı açık. Ve yine bu dönemde, her adını anışımızda sinelerimizin saygıyla çarptığı ve eserlerini tavsiye edip herkesin okumasını istediğimiz öyle kimseler oldu ki, Darvinizmin zihinleri bulandırdığı bir dönemde, yaratılışla alâkalı âyetleri, evolüsyona uydurma lüzumu duymuş ve evrime, olabilir nazarıyla bakmıştır. İşte bu, bir yönüyle küfrün "beta"sından, "gama"sından müteessir olup, nezleye tutulma demektir.

Yanlış anlaşılmasın, o insanların bu hâle düşmesi, onların Allah'la irtibatlarının kopması demek değildir. Bu, bir teknik nakavt ve meselelere çözüm bulmada âciz kalma demektir. Ve bir mânâda hepimiz cevaplayamayacağımız istifhamlarla karşı karşıya kalmışızdır. Fakir de Darvinizmle alâkalı bazı şeyleri okuyunca, ciddî mânâda sağlam cevaplar bulamamanın telâşını yaşadım. Bu mevzuda size yardımcı olacak ve elinizi uzattığınız zaman onlarcasını bulacağınız kitap, dergi şöyle dursun, o günlerde, konuyla alâkalı bir makale bile yoktu. Âdeta can havliyle Şeyhülislâm Hayrullah Efendi'ye sığındım, ama baktım o da ona kâil ve bir sarsıntı daha yaşadım. Bu dönemde azıcık okuyan herkes sarsıktı; sarsığı bol o günlerde sarsılmayan bir insan vardır, o da, bir yönüyle bu cahiliyeye karşı kavga veren, küfrün plânlarını altüst eden Bediüzzaman'dı. O, Meşrutiyet yıllarında yazdığı ilk eserlerinden en son risalelerine kadar bütün kitaplarında hilkati vurguladı ve her şeyi O biricik Yaratıcı'ya bağlamasını bildi. "Tekâmül yok, yaratılış var."[10] dedi ve hep dimdik durdu.

Evet, o, 20. asrın bu denli karanlık cahiliyesi içinde neş'et ettiği hâlde, ne duyguda, ne düşüncede, ne de amelde cehalet asla ona bulaşmamış ve o hep kendi çağının üstünde yaşamıştır. O, âdeta çağıyla hesaplaşmak üzere yaratılmış bir fıtrattır. Bu hâliyle o, –Eşref Edib'in haklı olarak dediği gibi– şayet Devr-i Risaletpenâhî'de yaşasaydı, Allah Resûlü'ne çok yakın sahabilerden biri olurdu. Ve putperestliğe o kadar düşmandır ki, Mekke fethinde Allah Resûlü, putları kırma vazifesini ona verirdi.[11]

Yine o, tam bir iffet âbidesiydi; meselâ, 20 yaşlarında, Bitlis'te Ömer Paşa'nın sarayında iki sene kadar kaldığı hâlde, onun kerimelerini bir türlü tanıyamamıştı. Aynı şekilde 20-25 yaşlarında İstanbul'a geldiğinde, Çamlıca'da Yusuf İzzettin'le birlikte onun köşkünde kalırken, çoğu zaman geze geze Üsküdar'a inip, oradan kayıkla karşı tarafa geçerlerdi, Haliç'te kadın

erkek, çoluk çocuk şarkı söyleyip saz çalmak için sahile döküldükleri hâlde, bir kerecik olsun göz kapağını kaldırıp onlara bakmamıştı. Kendisine neden bakmadığı sorulduğunda da, kaçamak bir cevapla, "Ben âlim olmanın izzet ve onurunu koruyorum."[12] demişti. Oysa o, mehâfetullaha (Allah korkusu) ve mehâbetullaha (Allah saygısı) o kadar kilitliydi ki, hayatını sürdürdüğü kalb ve ruh ufkundan öyle şeylere bakılmazdı ve bakmadı.

Yine, nasıl ki cahiliye içinde yaşadığı hâlde, o cahiliyeye bulaşmayan Efendimiz'in Ebû Bekir'leri, Ömer'leri, Osman'ları, Ali'leri vardı; onun da, ona yakın, onun çizgisinde, onun düşüncesini temsilen ikinci varoluşun fikir işçileri ve davasının temsilcileri temiz arkadaşları vardı. Hepsi de pırıl pırıldı. Ben şahsen Hasan Feyzi'nin günaha girmiş olacağını hiç düşünemedim/düşünmedim. Hafız Ali'nin imanı karşısında hep ürperdim. Hoca Sabri içimde saygı olup esti. Hulusi Efendi'yi bir kâmil mürşid gibi gördüm. Hüsrev Efendi ayrı bir derinlik insanıydı. Tahirî Mutlu öyle engin bir aydı ki, değil bir günahı üzerine sıçratması, hayatında abdest suyunu bile üzerine sıçratmamıştı. "Allah" deyince gözleri dolardı ve başka bir âleme urûç etmiş gibi bir görüntü sergilerdi. Re'fet Bey'i, Ahmet Fevzi'yi, Âtıf Efendi'yi, Âsım Bey'i görmek gerekirdi. Alperen yürekli, uhrevî derinlikli Zübeyir Gündüzalp bir vefa âbidesi; Mustafa Sungur, Abdullah Yeğin, Bayram Yüksel , Sait Özdemir, Hüsnü Bayram bu ışık kaynağının hâlesi gibiydi. Ve bunlar çağın cahiliyesi karşısında dimdik kalabilmişlerdi.

Demek kendi dönemlerinde cahiliyeyi aşarak yaşayan insanlar da olabiliyor. Bu açıdan, ikinci dirilişi temsil eden o büyük zatla birlikte, çevresinde yaşanan korkunç cehalete rağmen cehalet yaşamayan, cehalete bulaşmayan bir hayli insan vardı. Ve onlar şimdi birer yâd-ı cemil. Onlardan sonrakilere gelince, –inşâallah– Cenâb-ı Hak onları da bu davanın feyiz ve bereketinden istifade etmiş olarak günahlarından arındırır ve o ilklere ilhak buyurur.

1 Buhârî, *hac* 42; Müslim, *hayz* 77.

2 İbn Ebî Âsım, *es-Sünne* 2/483; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 17/140.

3 Haşir sûresi, 59/10.

4 Buhârî, *fezâilü ashâb* 5; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 221-222.

5 Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/50; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 7/372; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb* 4/85-87.

6 Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 2/74; Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.372.

7 Hac sûresi, 22/75.

8 A’râf sûresi, 7/144.

9 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/178; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr* 3/292.

10 Bediüzzaman, *İşârâtü’l-İ’câz* s.89; *Lem’alar* s.240 (Tabiat Risalesi); *Mesnevî-i Nuriye* s.234 (Nokta Risalesi); *Muhâkemât* s.90 (Unsuru’l-akîde).

11 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.613 (Tahliller).

12 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.504 (Emirdağ Hayatı).

MAZHARİYETLERİ İDRAK

Soru: Bizler iman ve Kur'ân hakikatine uyanan insanlar olarak geçmişteki emsallerimize nispeten Cenâb-ı Hakk'ın üzerimizdeki nimetlerini tam takdir edebiliyor muyuz? Ne buyurursunuz?

Türk atasözleri arasına girmiş Hayâlî'ye ait bir söz vardır: "O mâhiler ki deryada yaşar deryayı bilmezler." Günümüzde belli rahatlıklar içinde iman ve Kur'ân hakikatlerine uyananlar, içinde bulundukları zaman diliminin dışını görüp bilmediklerinden, hâlihazırda, Cenâb-ı Hakk'ın üzerimizdeki lütuflarını ve mazhariyetlerimizi de –çok çekinerek söylüyorum– hakkınca takdir edemiyorlar.

Evet, bazılarımız itibarıyla deryada yaşayan mâhiler gibiyiz. Allah daha binlercesini bu deryanın içinde yaşamaya ulaştırsın; ulaştırsın ama vicdanlarımıza da bu nimetlere mazhariyetleri duyursun.

Nimetlere mazhariyet çok önemlidir. Allah'ın size iman bahşetmesi ve yükselme, terakki etme helezonunda belli bir noktaya çıkarması önemli bir mazhariyet ve lütuftur. Bence, bu lütuftan daha büyük bir lütuf varsa o da, bu lütfun vicdanda sezilmesi, duyulması ve insanın her dakika, hâlen, kâlen Allah karşısında iki büklüm olup "Allahım, Sana çok şükür." diyebilmesidir.

Eğer, ateizmin hükmettiği bir ülkede doğup büyüme boşluğunu az buçuk duyup tatmış olsaydınız –Allah (celle celaluhu) duyurup tattırmasın– dinsizliğin, imansızlığın paletleri altında ezilip preslenmenin ne demek olduğunu; mâbetsizliğin, mescitsizliğin, minaresizliğin, ezansızlığın ve duygu-düşüncede Allahsızlığın, peygambersizliğin, kitapsızlığın ne mânâya geldiğini biraz olsun anlayabilirdiniz…

Bir dönemde belli İslâm ülkelerinde de aynı şeyler yaşandı ve yaşanıyor. Bu meş'um dönemin şiddetini, hiddetini, öfkesini, karını-buzunu idrak edip yaşayan nesiller, o dönemi bütün ızdırabı, bütün dehşeti ve bütün ürperticiliğiyle yaşadılar. Böyle şiddetli bir zulüm ve istibdadın hâkim olduğu bazı ülkelerde, bir tek insanın arkasına âdeta ordular takılıyor ve onun her hareketi yakın takibe alınıyordu. Buralarda bir cami dolusu insanı aynı duyguya ve aynı düşünceye düğümlenmiş, bağlanmış ve bir mâbette bir araya geldiklerini görmek şöyle dursun, evinin en ücra köşesinde dahi endişesiz, korkusuz Rabbine karşı sorumluluklarını getirmek çok zordu.

Evet, işte bu ülkeler, hakikî bir tek mü'mine hasret duyulan ülkelerdi.

Buralarda, hayatın içinde din yoktu; diyanet de yoktu. Dinî değerler genç nesillere unutturulmaya çalışılıyor, her şeye rağmen dinini gönlünce yaşamak isteyenler baskı altına alınıyor, sinenler siniyor; sinmeyenler ya hapse atılıyor ya da sürgün ediliyordu. Menfâlar ve zindanlar herkesin korkulu rüyası idi. Sibirya'da ve Sibirya'daki kar-buz içinde hayat sürme gibi bir durum kimin korkulu rüyası olmaz ki!

O gün insanların kimisi düpedüz cinnet ve hezeyan yaşıyor, kimisi de sabah-akşam vahşetle inliyordu.

"Her taraf Muş'tu
Yollar yokuştu
Kardeş kardeşi yiyordu
Bilinmez ne işti."

Haktan, hürriyetten bahsetmek mümkün değildi. Hak da, hürriyet de sadece hükmedenlere ait özel bir imtiyazdı. Üst-üste baskıların yaşandığı böyle bir dönemde, olan genç nesillere oluyordu. Onlara, geçmişleri bütünüyle unutturuluyor, millî ve dinî değerleri tezyif ediliyor ve sistemli olarak kimliksizliğe itiliyorlardı. Kitleler Allah'tan koparılmış, ülkeden ülkeye farklılık arz etse de, bütün değerler alt üst olmuştu. Hem o kadar alt üst olmuştu ki, siz her zaman bir şahlanmanın, bir coşmanın, dünyaya kendinizi ifade etmenin heyecan ve mesajlarını aldığınız minarelerin başında artık ruh-u revân-ı Muhammedî şehbal açmıyordu.

Şair, ufukları kararan bazı ülkelerde özel durumu nazara alarak şu mısralarla inlemişti; bilemeyiz ama işin içinde bir inkisarın olduğu açıktı.

"Sultan Selim-i Evvel'i râm etmeyip ecel
Fethetmeliydi âlemi şân-ı Muhammedi
Gök nura gark olur nice yüz bin minareden
Şehbal açınca ruh-u revân-ı Muhammedi"

Izdırap şairinin ezanla alâkalı duyguları ise tam bir duadır.

"Bu ezanlar ki şehadetleri dinin temeli
Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli"

Şehadetleri dinin temeli o ezanların sesi çok yerde kesilmiş; kesilmemiş görünenler de kısılmış ve bir kısım tâli'siz ülkelerde din u diyanet adına açılan ağızlara âdeta fermuar vurulmuştu. Doğruyu konuşmak, Hak'tan, Hakk'ın hukukundan bahis açmak cürm-ü meşhutluk bir konu hâline gelmişti. Cezası da

ya zindan veya Sibirya türü bir yere sürgündü.

Dünyada din zayıflamış, kaba kuvvet temsilcileri ise güçlenmişlerdi. Kaba ve hoyrat küfür düşüncesi bu defa inkâr-ı ulûhiyet ve ateizm düşüncesiyle taarruzlar plânlıyor, kendilerinden başka kimseye hakk-ı hayat tanımıyor, bin senelik zengin mirası yakıyor-yıkıyor ve onun yerine kendi düşüncesinin o anlamsız âbidelerini ikame ediyordu.

Böylece her şeyi götürüp kendi düşünceleri, kendi anlayışları, kendi idrak ufuklarında mânâsızlaştırıyor ve koskoca bir dünyanın bahtını, ikbalini karartıyordu. Öyle ki gün geldi bir mübarek coğrafyada değer adına hiçbir şey kalmadı. Âkif'in ifadesiyle:

" Harap iller; serilmiş hanümanlar; başsız ümmetler;
...
Düşünmez başlar; aldırmaz yürekler; paslı vicdanlar;
...
Emek mahrumu günler fikr-i ferda bilmez akşamlar,
Geçerken, ağladım geçtim; dururken, ağladım durdum;
Duyan yok, ses veren yok, bin perişan yurda başvurdum."

Bu yitik dünya ile alâkalı hicranlı birkaç söz de Alvar İmamı Efe Hazretlerinden:

"Bâd-i hazan esti bağlar bozuldu
Gülistanda katmer güller kalmadı,
Şecerler kırıldı, bağlar bozuldu,
El atacak dahi dallar kalmadı.

Bozuldu dünyanın bağı bostanı,
Zağ-ı siyah yaktı bu gülistanı;
Bülbüller okusun dertli destanı,
Elvan nakış nakış allar kalmadı,

Er olan eridi yağ gibi gitti
Şirin erler zir-i turaba yattı;
Sümbüller yerinde mugeylan bitti,
Petekler söndü ballar kalmadı."

Birkaç adım daha öteye giderseniz, Bayburtlu Zihni şu tasvirleriyle aynı hicranı seslendiriyor gibidir:

"Vardım ki yurdunu ayak göçürmüş

Canan göçmüş ıssız kalmış otağı
Camlar şikest olmuş meyler dökülmüş,
Sakiler meclisten kesmiş ayağı."

Evet, mübarek bir coğrafyanın durumu işte bu idi.

İşin başlangıcında gafil durup gafil davranan bazı kimseler, sonra yakıp yıktıkları bir dünyanın külleri altında kalıp nedametle inlemişlerdir ama bunların hiçbir yararı yoktu.

"Kaza-i diyanet yerde süründü,
Türk'ün ruhu zorla asi göründü,
Hem Peygamberine hem Allah'ına."

Artık el elden üzülmüş, yâr elden gitmişti; ne bağırıp çağırma ne de şuna-buna lânet yağdırma neticeyi değiştirmeyecekti.

Bir zamanlar dünya insanları bizim yamaçlarımızda tıpkı Mescid-i Aksâ'ya, Kâbe'ye, Ravza'ya göç tertip edip tenezzühe çıktığı gibi tenezzühe çıkar ve bizim coğrafyada, bizim aramızda aradığını bulurdu. Bu dünya kendine ait büyüsü, kendine ait nefaseti ile o kadar cazipti ki, onu görenler kendilerini âdeta bir rüya âleminde hissederlerdi. Kimilerine göre o bir kere olmuştu ve artık tarihti. Bir bandı başa çevirmek gibi zamanı geriye işletmek veya aynı şeyleri bir kere daha yaşamak mümkün değildi.

"O yiğitler o atlara binip gitmişlerdi ve bir daha da geriye dönmeyeceklerdi." (Ömer Seyfettin)

Bizim akıncı destanımızın, akıncı şuurumuzun, akıncı şiirimizin ana teması ise:

"Bekle, gözlerim yollarda, cepkeni kolunda
Pişdonu belinde, yeniden bir kere daha döneceği anı bekle!"

Evet, sizler, bizler ve milletçe hepimiz, çevremiz harap eller, yıkılmış hanümanlar, kimsesiz çöller, başsız ümmetler, emek mahrumu günler, yarın bilmeyen geceler gördük. Uzak-yakın bu çevrede hiçbir şey yoktu; sadece insanı andıran gölgeler vardı. Evet, "Kimse yok mu?" sesinize karşılık, "var" diyecek ciddî bir ses yoktu. O yıkılmış coğrafyada İmam Hatip yoktu, Kur'ân Kursu yoktu. Üç beş insana Kur'ân okutmayı göze alan bir insan, aynen Hz. Ebû Bekir'in, –Muhyiddin İbn Arabî'nin *Muhâdaratü'l-ebrâr* isimli kitabında naklettiğine göre– Hz. Ali'ye *"Yâ Ali, sen daha çocuktun, biz birkaç defa ölümü göze almadan birine bir şey anlatmaya cesaret edemezdik. Dışarıya*

çıktığımız zaman bıçakların bizim için gayzla bilendiğiyle karşılaşır; içeriye girdiğimiz zaman dışarıya çıkmaktan, dışarıya çıktığımız zaman da içeriye girmekten bütün bütün ümidimiz kesilirdi ve bütün bunları göze alarak bir şey yapmaya teşebbüs ederdik ve bunları göze almadan da hiçbir şey yapılamazdı."[1] dediği gibi...

Bu sözleriyle Hz. Ebû Bekir, tarihî devr-i daimler içinde bir vahşet, bir zulüm, bir istibdat ve küfrün taarruz dönemlerinden biri sayılan ilk cahiliyeye ait korkunç bir baskı dönemini anlatıyor. Aslında ondan sonra da tarihî tekerrürler devr-i daimi içinde bu, kaç defa tekerrür etmiştir ve edecektir de. Yeniden Ebû Cehiller, yeniden Ebû Lehebler olacak ve yeniden şeytan fitneye körük çekerek farklı stratejilerle karşınıza çıkacak ve sizin gibiler tulumbaları ellerinde hep yangından yangına koşacak ve fitne ateşlerini söndürerek sulhün sükûnun, emniyetin temsilcileri olduklarını gösterecekler.

Evet, bir dönemde bazı ülkelerde, birine Allah dedirtmeden evvel ölümü göze almak lâzımdı. Kendi kimliğinden bahsetmek yürek istiyordu. "Geçmiş", "kültür", "tarih", "mukaddes miras"ım demek her babayiğidin kârı değildi.

Şimdilerde bu meş'um ülkelerde de karlar, buzlar erimeye başladı. Toprağı delip başını dışarıya çıkaran filizlerin hadd ü hesabı yok. Sağda solda nadir de olsa 'hak', 'adalet', 'hürriyet' diyenlerden söz edilebilir.

Buna, yüzlerce yıldan beri ölüm uykusuna yatmış kimselerin "ba'sü ba'de'l-mevt"i de denebilir. Evet, günümüzün nesillerine –bu mazlumlar ve mağdurlar dünyasının neresinde bulunurlarsa bulunsunlar– İsrafil sûrunu duymuş baharlıklar nazarıyla bakabiliriz.

Bu itibarla ben de size Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ali'ye dediği gibi diyebilirim: Siz gözlerinizi hayata, üst üste güzelliklerin tulû ettiği bir dönemde açtınız. Gerçi tam size göre bir dünya yoktu; tam bir huzur, tam bir itminan, tam bir emniyet, tam bir hürriyet yoktu; ama bu dünyada eşedd-i zulüm, eşedd-i küfür, eşedd-i istibdat da yoktu; hücreler yoktu, hapishaneler yoktu, Sibiryalar yoktu. O dönemdekiler için var olan çok şey sizin için yoktu.

Biri: "Yirmi sekiz sene çekmediğim eza, görmediğim cefa kalmadı, Divan-ı Harplerde bir cani gibi muamele gördüm, bir serseri gibi memleket memleket sürgüne gönderildim, aylarca ihtilattan men edildim..."[2] diyor idiyse bu fotoğrafı iyi okumak icap eder.. tabiî, "Ne yapayım acele ettim kışta geldim, siz cennetâsâ bir baharda geleceksiniz. Mezarımın başına geldiğiniz zaman bir

demet gülle "Selâmünaleyküm" dediğiniz zaman "Henîen leküm" sesini işiteceksiniz.."[3] müjdesini de…

Bugün milletimizin de bağlı bulunduğu milletler topluluğunun geldiği nokta, o gün görülen rüyaların bir nevi tezahürüdür. Ve bugün bizler çok büyük lütuflara mazhar sayılırız. Bu lütuflara mazhariyet bir şükür ister. Daha önemlisi de bu lütufları tam takdir edip değerlendirmek icap eder. O da geleceğe matuf olması itibarıyla irade buudludur; yani, siz isterseniz ve dilerseniz –Allah'ın izniyle– o da olur. Evet, bundan ötesini –Allah'ın inayet ve keremiyle– yapma, hazırlama, şekillendirme size düşmektedir.

1 İbn Arabî, *Muhâdaratü'l-ebrâr ve müsâmeretü'l-ahyâr* 2/179; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ* 1/286.

2 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.616 (Tahliller).

3 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.81 (İlk Hayatı).

HATALARI AZA İNDİRME

Soru: İşlerimizde, aklımızı kullanarak isabetli karar verme ve doğru hareket etmeye muvaffak olamıyoruz. Bunun ilhama dayalı yönü var mıdır?

Bilindiği gibi akıl, ilmin sebeplerinden sadece biridir. Bu itibarla da akla dayalı hareketlerde, hata yapmamak hemen hemen imkânsız gibidir. Akıl, vahyin referanslarıyla değerler üstü değerlere ulaşır ve Allah'a (celle celâluhu) götüren vasıtalardan biri hâline gelir. Evet, insanın hata etmemesi düşünülemez; hele hele bizim gibi, hayatlarını avamca yaşayanlar… Aslında, düz insanlardan Allah dostlarına yani evliyâ, ebrar, mukarrabîn, asfiyâ dediğimiz insanlara varıncaya kadar hemen herkes hata eder.. hatta enbiyâ ve mürselîn efendilerimizde hata, zelle adını alarak devam eder. İşte evvelâ, bunun çok iyi bilinmesinde fayda var.

Efendimiz, كُــلُّ بَنِي اٰدَمَ خَطَّاءٌ *"Her insan hata eder."* buyururlar. Arkasından da; وَخَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُـونَ *"Hata edenlerin en hayırlısı da, yaptıkları hataları bir iç nedametle ve kendilerini hataya iten sebepleri ve faktörleri izale etmekle o hatayı giderenlerdir."*[1] buyurmaktadır. Bu tespite göre eğer bir insan hata etmeyeceğine inanıyorsa, daha baştan o, hataların en büyüğünü işlemiş demektir.

Evet, insan hep sevap çizgisinde yürüse bile, kendisinde hata bulunmadığı vehmini taşıması, onda az dahi olsa bir firavunluğun bulunduğuna delâlet eder ki, böyle bir firavunluğu ruhunda taşıyan insan, bugün olmasa yarın mutlaka hata eder. Çünkü kişinin kendisini hatasız görmesi, çok hata yapmasının önemli bir işaretidir. Bu hâl ise, o insan için bir fasit dairenin teşekkülüne sebep olur ki, böyle biri sürekli hata eder, ama hatalarını hep sevap görür ve ben hata yapmıyorum der. Bu açıdan da insan, sevap zannıyla yaptığı bazı şeylere bile, hata olabilir nazarıyla bakmalıdır ki bu bir temkin yoludur.

Yine bu çerçevede insan, bazen başkalarının ona karşı terslikleri için de, "İhtimal bu terslikler, benim bu mevzudaki bir hatamdan dolayı oldu." diyebilmelidir. Müsaadenizle, bu mevzuda kendime ait, hata zannettiğim bir olayı anlatmak istiyorum: Ben geçen Ramazanların birinde, önde gelen Müslümanlara, herkesin kendi hizmet çizgisindeki çalışmalarını takdirlerimi ifade eden, kendi el yazımla birer bayram tebriği gönderdim.

"Bu Ramazan-ı şerifi bir kısım arkadaşlarla beraber yaşayıp idrak ettik.

Füyûzâtlarından istifade etmek, vesâyetlerini kazanmak ve öbür âlemde şefaatlerine mazhariyetimizi sağlamak için, büyüğümüz falan falan şahıs –o grubun mânevî liderleri– için hep dua ettik. –Ki, bunda hiç mübalâğa etmiyorum; çünkü benim onlar için, ismen tasrih ederek ve vesâyetlerini talep ederek dua etmediğim gün yoktur– Bizler âciz, zayıf insanlarız; şu mübarek Ramazan Bayramı yaklaşırken, Allah'ın ulûfesine vesile olur mülâhazası ile bahtınıza düştüm, dua buyurunuz. Bu vesile ile bayramlarınızı tebrik ediyor, el ve ayaklarınızdan öpüyorum." dedim.

İşin diğer bir yanı da, bu tebriklerden hiçbirini normal bir posta ile de göndermedim. Hayat-ı içtimaiyede yeri ve değeri olan bir insanın yanına iki kişi daha katarak bir heyetle ve doğrudan ellerine teslim etmek üzere gönderdim. Bunlardan sadece bir tanesinin, "Bilmukabele, falan kardeşimizin bayramını tebrik ederiz.." cevabından başka, hiç mi hiç cevap alamadım.

Ben aynı ifadeleri, onlar için yine kullanırım, ancak daha sonra düşündüğümde, böyle davranmakla hata ettiğimi anladım. Çünkü o insanların, bu mevzuda atılan adımlara mukabil adım atmamalarına ben sebebiyet verdim. Eğer bu insanlar kendilerini büyük görüyorsa –ki gayet tabiî büyükler– ve böyle bir diyalog arayışını ilk defa ben başlatıyorsam, onlara; "Senin başını aşkın işlere tevessül etmek sana mı düştü?.." dedirtmemem gerekirdi. Ve bu işi, ben değil, onlar yapmalıydı. İşte bu girişimi, birilerinin sevap zannetmesi hiç önemli değil; ben buna bir hatadır diyor, Allah'tan af diliyorum.

Evet, sizler de böylesine safiyane, safilerin yolunda, safilerin makamında çok saf teşebbüslerde bulunabilirsiniz; bulunabilirsiniz ama yine de hata edebilirsiniz. Zira bu mevzuda sizin centilmenliğiniz, başkalarına karşı tebcilin semalarda bile bulunmayanı ile iltifat etmeniz yeterli olmayabilir. Evet, işin size bakan yönünde hata olmayabilir; oysaki karşıdaki insanın, o mevzudaki hissiyatını, yaklaşımlarını nazar-ı dikkate almak gerekir.

Tekrar meseleye dönecek olursak, yapılan işlerin büyüklüğü nispetinde hata yapmamak da o nispette zordur. Ne var ki her zaman hataları aza indirmek de mümkündür ve bunun da kendine göre yolları vardır; en başta, yukarıda da ifade edildiği gibi, akıl ve havass-ı selime dediğimiz eşya ve hâdiseleri algılamamıza yardımcı olan duygularımızla beraber Kitap, Sünnet ve peygamberlerden tevârüs ettiğimiz doğru haberler de ilmin diğer sebepleridir. Dolayısıyla ancak bu üçü bir araya getirilip harman edildiği zaman, bilgilerin en sağlamına ulaşılmış olur. Bu itibarla böyle bir bilginin elde edilmesi için

tecrübeler ve aklın muhassalası alınıp değerlendirilmeli; Kitap, Sünnet çok iyi bilinmeli ve çok iyi süzülmeli; kalbler, onlardan sağlanacak vâridâta hazır hâle getirilmeli ve insan, o saf hisleri ile Cenâb-ı Hakk'a yönelmeli; yönelmeli ve "Allahım, beni yanıltma, vâridâtınla gönlümü donat ki isabetli karar verebileyim." deyip dua etmelidir. Aksine, eğer biz ilhama kapalı, tecrübeden anlamıyor Kitap ve Sünnet'e de yabancı isek, hiçbir zaman eğri-büğrü yaşamaktan kurtulamayız.

Meselâ, ben çocukluğumdan beri, Hz. Ali'yi çok sevdiğimden çoğu defa, "Onun gibi Şâh-ı Merdan, Haydar-ı Kerrâr, Damad-ı Nebi olma gibi mazhariyetleri olan ufuk insan, siyasî dâhi Hz. Ali gibi biri nasıl oldu da Hz. Muaviye gibi bir insanı idare edemedi? Ne olurdu idare etseydi de, İslâm, uğradığı o şeylere uğramasa ve başına gelen şeyler gelmese idi." diye hep aklıma gelirdi. Ne var ki bugün bazı şeyleri daha net gördükçe kendi kendime bu sözlerim için elli bin defa "tevbe estağfirullah" diyorum. Çünkü öyle meseleler var ki, onlar Ali'yi de aşar, Ömer'i de; onları çözmek için peygamberâne bir cehd, peygamberâne bir himmet, peygamberâne bir azim, peygamberâne bir idrak ve peygamberâne bir semavî teyit lâzımdır.

Evet, bazı işler var ki fevkalâde bir deha, bir performans, olabildiğine yüksek bir karizma ve çok engin muhakeme istiyor. Diyelim, biz İslâm'a hizmet adına bir adım attık. Düşünmeli, acaba bu hareketin neticesi ne olur? Alternatif olarak şu da olabilir, şu da ve eğer bunların hepsi de hayırlı ise, onlardan doğacak şeylerin de yine kendi alternatifleri içinde hayırlı olmalarına dikkat etmek icap eder. Değilse, "Bu sebep şu neticeyi doğurur, bu da hayır gibi gözüküyor, dolayısıyla buna yürümeli." demek, bana göre yarım akıllılıktır ve İslâm'ı kendi ahmaklığımıza kurban etmek demektir.

İşte böyle bir meselede muhtemel boşlukları dolduracak en önemli güç kaynağı kolektif şuurdur. Evet, biz, bir akılla ulaşamadığımız nice şeylere iki, üç, dört, beş akılla çok rahat ulaşabilir ve bu boşluğu doldurabiliriz. Zannediyorum hiçbir dâhi, bu kadar akıl ölçüsünde bir akıl taşıyamaz. "Deha için intihap yoktur." derler. Yani onda, şunu düşüneyim, şunu yapayım, şundan şu çıkar, bundan bu çıkar gibi düşünceler olmaz. O anında düşünür, karar verir, yürür ve yüzde yüz isabet eder. Ama bence herkes böylesine bir dâhi olsa da kolektif şuura müracaat etmesi, meseleleri meşveretle çözmesi daha isabetlidir. Çünkü Kur'ân, her işte meşvereti emretmektedir[2] ki, bundan biz, meşveretin, hatanın büyük ölçüde burnunu kıracak önemli bir esas olduğuna inanıyoruz.

Evet, gerektiğinde bir mesele hakkında yüz akla müracaat edilmeli ve onlardan aldığımız düşünceler harman edilerek bir sonuca varılmaya çalışılmalıdır.

Zannediyorum bu esaslara riayet çerçevesinde hareket edildiğinde, hatalar aza indirilmiş olur ve yap-bozlarla ömür tüketilmez. Ne var ki, başta da ifade ettiğimiz gibi, bütün bütün hataların kökünü kurutmak da mümkün değildir. Eğer mümkün olsa idi, Efendimiz'den sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Halid b. Velid gibi dâhilerin hâkim olduğu dönemde, her mesele hallolurdu.

Evet, hayat bir tecrübeden ibarettir. Nebiye bile peygamberlik kırk yaşından sonra gelmiştir. Kim bilir belki de bütün peygamberler için aynı şey söz konusudur..? Efendimiz on yaşında ticareti bir kere görünce, onun bütün prensiplerini kavrayacak bir dimağa sahip olmasına rağmen, lihikmetin kırk yaşına kadar bekletilmiştir. Üstad'ın da ifade ettiği gibi, o yaştan sonra insanın aklı, mantığı, hissiyatı, beşerî garîzelerinin önüne geçer ve o artık beden insanı değil, ruh insanı, kalb insanı, mantık-muhakeme insanı ve bunların hepsini câmî bir hikmet insanı olur...[3]

1 Tirmizî, *kıyâmet* 49; İbn Mâce, *zühd* 30; Dârimî, *rikak* 18.

2 Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/159; Şûrâ sûresi, 42/38.

3 Bediüzzaman, *Mektubat* s.25 (Yedinci Mektup).

MUHASEBE VE MUHASEBE KAHRAMANLARI

Soru: Muhasebe nedir? Muhasebe kahramanlarından misaller verir misiniz?

Kelime itibarıyla hesap görme, hesaplaşma, kendi kendini sorgulama mânâlarına gelen muhasebe; mü'minin, her lahza iyi-kötü, doğru-yanlış, sevap-günah nevinden yaptığı bütün amellerini gözden geçirip, hayır ve güzellikleri şükürle karşılaması; inhiraf ve günahları istiğfarla gidermeye çalışması; yanlışlık ve kötülükleri de tevbe ve nedametle düzeltmeye gayret göstermesi adına çok önemli bir cehd ve insanın iradesinin hakkını vermesi adına da ciddî bir teşebbüstür.

Her şeyden önce şu hususu ifade etmek gerekir ki, insanlık hakikî muhasebe duygu ve düşüncesini İslâm'la tanımıştır. İslâm'ın diriltici ikliminden istifade edememiş fertlerin, muhasebe ve kendi kendilerini kontrol adına yaptıkları şey, basit bir nefis sorgulaması denemesinden başka bir şey değildir. Hele bazı mezhep ve felsefelere göre "insanın, ilâh olmaması için günah işlemesi lâzımdır" şeklinde bir telakki vardır ki, insanın buna bir şeytan yorumu diyesi geliyor. Bazı Uzak Doğu dinlerinde bulunan ruhların devr-i daimi şeklindeki görüşün hikmet, adalet ve insafla telifi mümkün değildir. İslâm'dır ki, *"Ne sizin kuruntularınız ne de Ehl-i Kitab'ın kuruntuları bir (gerçektir); kim bir kötülük yaparsa, (mutlaka) onun cezasını görür ve kendisi için Allah'tan başka bir dost ve yardımcı da bulamaz."*[1] diyerek her şeyi yerli yerine oturtur. Evet, o, ne sizin ne de sizden evvelki Ehl-i Kitab'ın, "Cennet'e gireceğiz, günahımızı başkasının sırtına yükledik. Bu günahı papazlar çekiyor, onlar affettirecekler." gibi kuruntularının bir dayanağı olmadığı gibi, ruhların devr-i daimini ifade eden diğer telakkiler de birer kuruntu ve ümniyeden başka bir şey değildir.

Evet, bunların hiçbiri bir değer ifade etmemekte ve insanlığa hiçbir şey kazandırmamaktadır. Zira *"Kim bir kötülük yaparsa, onun cezasını görecektir."*[2] *"Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenemez."*[3] ve *"İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur."*[4] gibi nasslarla Müslümanlıkta herkesin çalışmasının esas olduğu ve mükâfatın da Allah'ın dilemesine bağlı bulunduğu vurgulanmıştır. Evet, bir gün Cenâb-ı Hak lütfedecek ve herkes mutlaka çalışmasının karşılığını görecektir.

Muhasebe Sultanlarından Altın Tablolar

Şimdi muhasebe sultanlarının hayatlarından vereceğimiz misallerle mevzuu biraz daha açalım:

a. İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallâhu aleyhi ve sellem)

İnsanlığın İftihar Tablosu derin bir muhasebe insanıdır. Ümmeti için en güzel örnek olan Allah Resûlü, *“Bildiğimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız.”*[5] yani “Yataklara girip yatamaz, ağzınıza koyduğunuz lokmayı yutamaz ve bir yudum su içemezdiniz.” buyurmuş ve bir sahabinin yorumu çerçevesinde, *“Keşke kesilip biçilen bir ağaç olsaydım.”*[6] gibi mülâhazalarla sorumluluğun ağırlığını çevrelerine duyurmaya çalışmışlardır.

İki Cihan Güneşi, şahsî hayatının her ânını, muhasebe duygu ve düşüncesine bağlı yaşadığı gibi bu çizgide, yer yer insanlığa yapacağı ihtarlarını da ilk defa kendisine en yakın olanlarda ortaya koymuş ve başkalarına diyeceğini onları muhatap alarak seslendirmiştir. Nitekim bir gün O, en uzak daireden başlayıp, en yakın daireye kadar, bütün yakınlarını çağırdıktan sonra, “*Ey Kâ’b b. Mürreoğulları, Ey Abdimenafoğulları, Ey Abdülmuttalipoğulları!”* diyerek onlara ayrı ayrı seslenmiş ve *“Nefsinizi Allah’tan satın almaya bakın; zira ben, ahirette sizin adınıza bir şey yapamam!”*[7] buyurarak herkesin kendinden sorumlu tutulacağını hatırlatmıştır.

Evet, *“Her nefis, kazandığına karşılık bir rehindir.”*[8] fehvâsınca, her insanın nefsi tıpkı rehin emtia gibi ipotek altındadır. Kişi, çalışıp kazanacak, kazandığı şeyleri Allah yolunda sarf edecek ve nefsini ipotek olmaktan kurtaracaktır. Efendimiz işte bu noktadan hareketle, kendisine en uzak kabile ve oymaktan başlayıp, tedelli yoluyla sözü en yakınlarına doğru çekerek şöyle buyurmuştur:

“Ey Allah Resûlü’nün halası Safiyye! (Sen de nefsini Allah’tan satın almaya bak; zira) ahirette senin adına da bir şey yapamam!”[9]

Safiyye (radıyallâhu anhâ) ki, Hz. Hamza’nın (radıyallâhu anh) kız kardeşi, Allah Resûlü’nün *“Havarim”* buyurduğu Hz. Zübeyr’in (radıyallâhu anh) anası, Zalim Haccac’a karşı Kâbe’yi müdafaa ederken asılmak suretiyle şehit edilen Abdullah b. Zübeyr’in babaannesi ve bütün bunlardan öte o, İnsanlığın İftihar Tablosu’nun öz halasıdır. Bunlara rağmen, İki Cihan Serveri, ona da nefsini Allah’tan satın almasını söylüyor ve Allah katında onun adına da bir şey

yapamayacağını bildiriyor. Dahası O, kendi kızı, ciğerpâresi ve peygamberlik günlerinin gönül meyvelerinden Hz. Fatıma'ya (radıyallâhu anhâ) bile *"Ey Muhammed'in kızı Fatıma! (Sen de nefsini Allah'tan satın al; zira) ahirette senin adına da bir şey yapamam."*[10] buyurarak sorumluluğun şahsîliğine dikkat çekiyor ve herkesi dikkatli yaşamaya çağırıyor.

Fatıma ki, Allah Resûlü tarafından *"Fatıma benden bir parçadır."*[11] buyrulan; Cennet kadınlarının efendisi olduğu bildirilen; kendisinden sonra gelecek olan ekser evliyâ ve asfiyânın onun nurlu neslinin semeresi olan müstesna ve yüce bir kadındır.[12]

Evet, işte İslâm, böylesine büyük bir mesuliyet ve vazife şuuruyla gelmiş, herkesin yapması gereken vecibeleri hatırlatmış ve Ehl-i Kitab'ın kuruntularına kapılmamayı emretmiştir. Evet, her fert, sa'y u gayret meydanı olan bu dünyada ne yapmışsa Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna onunla çıkacak, durumu mizanda o amellerle değerlendirmeye tâbi tutulacak ve neticede ya Cennet'e yürüyecek ya da esfel-i sâfilîne sukut edecektir.

Kitap ve Sünnet gibi kaynaklarıyla İslâm, herkese belli sorumluluklar yükler. Toplumun hemen her ferdine, bulunduğu yer itibarıyla yapması gereken bir kısım mükellefiyet ve vazifeler yüklenmiştir. *"Her birerleriniz râî (çoban) ve hepiniz elinizin altındakilerden sorumlusunuz: Devlet reisi bir râî elinin altındakilerden sorumludur. Her fert, ehl ü ıyâlinin râîsidir ve raiyyetinden mesuldür. Kadın, beyinin hanesinin râîsi ve gözetiminde olan şeylerden sorumludur. Hizmetçi efendisinin malının râîsi ve elinin altındakilerden mesuldür. Her birerleriniz râî ve her birerleriniz raiyyetinden sorumludur."*[13] hadisinde ifade edildiği gibi, herkes bir mânâda çoban ve herkes güttüğünden sorumludur. Dolayısıyla herhangi bir noktada, başkalarından önce Hakk'a, hakikate uyanmış, imanla tanışmış bir talebe, öğretmen ya da esnafın çevresindeki arkadaşlarına karşı bir kısım sorumlulukları vardır. Böyle biri sahip olduğu bütün imkânları kullanarak henüz imana tam uyanmamış arkadaşlarına hak ve hakikatleri anlatmalı, onların ellerinden tutarak kendisinin teneffüs ettiği o temizlerden temiz iman atmosferi içine çekmeli; Cenâb-ı Hak ve Efendimiz'i onların ruhlarına duyurmaya çalışmalıdır. Yine herhangi bir müessesede çalışan bir kimse, çalıştığı iş yerindeki arkadaşlarına aynı hakikatleri anlatmalı ve ölüm soluklayan ruhlara yeniden dirilişin yollarını göstermelidir. Aslında böyle bir çalışma, aynı

şekilde toplumun her kesiminde artan bir ivmeyle sürdürülmeli ve herkes nerede bulunursa bulunsun, kendisine kucak açacak muhabbet dolu bir sine bekleyen kitleleri sevgi ve hoşgörüyle bağrına basmalıdır. Bizim, bu misyonu mazide tam ifa eden insanlara yaptığımız gibi geleceğin nesilleri de, ilk kuruluşun temsilcileri sayılan ashab-ı kiramdan (radıyallâhu anhüm) sonra, bu ikinci dirilişin mümessillerini yürekten alkışlayacak ve tarihin altın sayfalarına kaydedeceklerdir.

Evet, birinci kuruluşun ilk temsilcileri ashab-ı kiramdır; onlar, birinci cahiliyeyi silmiş ve aydınlık bir dünya kurmuşlardır. Şimdilerde ise, dünyanın dört bir yanında korkunç bir cahiliye yaşanmaktadır ve bu cahiliyeyi bertaraf edecek olanlar da ikinci dirilişin ilk temsilcileri olacaklardır. Allah (celle celâluhu), bir zamanlar peygamberlere, sonra sahabe-i kirama; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'lere gördürdüğü bu hizmeti ve onlara yüklediği bu mükellefiyeti, şimdilerde bir ihsan-ı ilâhî olarak bugünün Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Alilerine gördürmektedir. Asr- ı Saadet'in o devâsâ kametlerine karşılık, ikinci dirilişin temsilcileri olmaya azmetmiş; a'zamî takva, a'zamî vilâyet, a'zamî ihlâs, a'zamî sabır kahramanı ve her şeye katlanmaya karar vermiş bu devrin mübarek ve mübeccel nesli, sahabenin bıraktığı yerden başlayarak her yere şefkat ve merhametle yürüyecek ve senelerden beri beklenilen gül günlerinin gelmesine vesile olacaklardır. Böylece –inşâallah– bütün bir millet, bu sevgi ve muhabbet fedailerinin neşrettiği ışık sayesinde yeniden bir kere daha aydınlığa çıkıp nura kavuşacak ve kendi olacaktır. Ne var ki herkesin, Cenâb-ı Hak tarafından kendisine ihsan edilen nimetlerin kadrini bilmesi, herkesi sevip, herkese şefkat etmesi de bu konuda olmazsa olmaz bir esastır. Hakikat erleri buna mutlaka riayet etmelidirler.

b. Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)

Nebiler Serveri'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"İnsanlardan dost tutmuş olsaydım, muhakkak ki, Ebû Bekir'i dost tutardım. Sizin kardeşiniz Allah'ın dostudur."*[14] ve *"Sen benim Kevser havuzu ve mağara arkadaşımsın."*[15] vb. gibi hadislerle tebcil buyurduğu, O'nun yâr-ı vefâdârı, peygamberlerden sonra insanların en faziletlisi, daha dünyada iken Cennet'le müjdelenenlerin ilki, Cenâb-ı Hakk'ın *"Ben ondan razıyım, acaba o da Benden razı mı?"*[16] hitabının mazharı ve "Sıddîk" unvanının sahibi, ilk halife Hz. Ebû Bekir

(radıyallâhu anh) de muhasebe kahramanlarının en önde gelenlerindendir. O kadar ki, insan olma mesuliyetini müdrik bu büyük muhasebe insanı, bir gün ağaç üzerinde bir kuş görmüş, ona şöyle seslenmiştir: *"Ne mutlu sana ey kuş! Doğrusu senin yerinde olmayı çok isterdim. Ağaca konar, meyvesinden yer, sonra uçarsın; ne hesaba çekilmen söz konusu, ne de cezaya çarptırılman..!"*[17]

Yine o büyük muhasebe insanı, insan olarak yaratılmaya şükran hisleriyle dopdolu ama sorumluluk duygusuyla da iki büklüm olduğu özel bir durumda şunları söyler: *"Vallahi bu ölçüde sorumlu bir insan değil de yol kenarında develerin gelip kemirdiği, kemirip sindirdiği ağaç yaprakları olmayı..*[18] *ya da sahibi tarafından beslenip semirtilen, semizlendiğinde de kesilip eti kızartılan ya da kurutulan, sonra da yenip sindirilen ve ıtrah edilen bir koç olarak yaratılmayı arzu ederdim."*[19] der.

Evet, Hz. Ebû Bekir'e izafe edilen bu sözler, belli bir ruh hâline bağlı sözlerdir; zira Allah (celle celâluhu), yeminli ifadesiyle *"Gerçekten Biz insanı en güzel biçimde yarattık."*[20] buyurarak insanın, ağaçtan, ağaçtaki meyveden, hayvanattan ve hatta meleklerden bile mükerrem bir varlık olduğunu bildirmektedir. Evet, avâlim onda pinhân (gizli), cihanlar onda matvî (dürülmüş)dir. Fakat muhasebe duygusunun şiddetli ağırlığı, hakikî bir mü'min olan Hz. Ebû Bekir'e bile bu sözleri söyletebiliyordu.

c. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)

Muhasebede zirve kametlerden birisi de, hiç şüphesiz bütün hayatını engin bir muhasebe içinde geçiren, İnsanlığın İftihar Tablosu'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında tebcil sadedinde *"Eğer benden sonra peygamber gelecek olsaydı, bu Ömer olurdu."*[21], *"Allah, hakkı Ömer'in diline ve kalbine koydu."*[22], *"Güneş, Ömer'den daha hayırlı bir kimse üzerine doğup batmadı."*[23] buyurduğu, ikinci halife ve dünyada iken Cennet'le müjdelenenlerden bir diğeri olan Hz. Ömer'dir (radıyallâhu anh).[24] Yeryüzünde bir adalet timsali olan bu başyüce insan da hep mesuliyet ve muhasebe duygusunun ağırlığıyla inlemiş durmuştur. Onun şu sözleri bu konuda örnek teşkil edecek sözlerdendir:

- "Hesaba çekilmeden önce nefsinizi hesaba çekin. Tartılmadan önce nefsinizi tartın."[25]
- "Allah'a yemin olsun ki, yeryüzü dolusu altınım olsaydı, O'nun azabı gelmezden önce hepsini verip kendimi o azaptan kurtarmaya çalışırdım."[26]
- "İnsanların en iyisi bana ayıplarımı gösterendir."[27]
- "Eğer Fırat kıyısında bir deve kaybolarak ölüp gitse veya bir koyun suya düşüp boğulsa Allah'ın onu bana soracağından korkarım."[28]
- "Eğer Rabbim merhamet etmeyecek olursa, vay benim hâlime, vay anamın hâline!.."[29]
- "Keşke bir başak olsaydım. Keşke yaratılmasaydım. Keşke hiçbir şey olmasaydım. Keşke annem beni doğurmasaydı. Keşke unutulup gitseydim!.."[30]
- "Eğer gökten birisi seslenerek, "Ey insanlar! Hepiniz Cehennem'e, sadece biriniz Cennet'e gireceksiniz deseydi, o kişi, ben olabilirim ümidiyle coşar" ve "Ey insanlar! Hepiniz Cennet'e, sadece biriniz Cehennem'e gireceksiniz." deseydi, o kişi, ben olabilirim korkusuyla ürperirdim."[31]

Hayatının son günlerinde o (radıyallâhu anh), bir yerde çakıl taşlarını yığmış, sonra da o taşların üzerine elbisesinin bir tarafını sererek onlara yaslanmış ve şöyle dua ediyordu *"Allahım! Yaşlandım, kuvvetim azaldı, ülkem genişledi. Emirlerinden herhangi birini zayi etmeden ve emirlerinde bir kusur işlemeden ruhumu kabzet!"*[32]

Bu dua, elleri kuruyası Ebû Lü'lü'ün hançerini adalet âbidesi Hz. Ömer'in mübarek vücuduna saplayacağı günden bir-iki gün önce yapılmış ve kabul olmuş gibidir. Hz. Ömer, bu duasında Allah'tan emanetini almasını ve kendisini mesuliyetten kurtarmasını istemiştir. Fahr-i Kâinat Efendimiz, *"Sizden hiç kimse, maruz kaldığı bir zarar sebebiyle ölümü temenni etmesin. Mutlaka bunu yapma mecburiyetini hissederse, bari şöyle desin: "Rabbim, hakkımda hayat hayırlı ise yaşat, ölüm hayırlı ise canımı al!"*[33] buyurarak, Allah'tan mutlak mânâda ölümün istenmemesi gerektiğini bildirmiştir. Ne var ki, Hz. Ömer, mesuliyet ve mükellefiyetini idrakinin ifadesi olarak Cenâb-ı Hak'tan

ölümü istemiştir. Onun yaptığı bu dua, Rabb'i tarafından hüsnü kabul görmüş ve bu namaz âşığı insan, sabah namazında iken Muğire b. Şûbe'nin kölesi Ebû Lü'lü tarafından şehit edilmiştir.

Nebiler Serveri (sallallâhu aleyhi ve sellem), canı sıkıldığı veya biraz rahatsız oldukları zaman Hz. Bilâl'e (radıyallâhu anh) hitaben أَرِحْنَا يَا بِلَالُ *"Bilâl! Hele bir içimizi ferahlandır!"*[34] buyururlardı. Bunun mânâsını bilen Hz. Bilâl de hemen kalkıp ezan okur ve hep birlikte namaza dururlardı. Zira mü'min, namazda bir başka inşiraha erer. Hz. Ömer de, tıpkı rehberi Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) gibi namaza âşık ve hayran bir insan idi. O kadar ki, o namaz kılarken kendini tutamayıp sesi arka saflardan işitilecek şekilde ağlar ve kendinden geçerdi. Çoğu zaman o bir âyet okuduğunda boğazı tıkanır, âyetin devamını getiremez, bazen bayılıp yere düşünceye kadar ağlar sonra da evine kapanırdı da, insanlar onu hasta zannedip ziyaret ederlerdi. Bir defasında bu ince kalbli insan, sabah namazında Yûsuf sûresini okurken *"Ben üzüntü ve tasamı yalnız Allah'a arz ediyorum."*[35] âyetine gelince hıçkırarak ağlamaya başlamış ve âyeti tamamlayamadan rükua varmıştı. Her ne kadar âyetteki sözler Hz. Yakub'a (aleyhisselâm) ait olsa da, Yakuplar bitmemişti ve bitmeyecekti; Hz. Ömer de onlardan biriydi. Bu mahzun ve mükedder insan, okumuş, düşünmüş, hem kendisi ağlamış, hem de sahabe-i kiramı ağlatmıştı.

İşte bu derinliği ile yine o, Rabb'isinin huzurunda kendinden geçmiş, sabah namazını eda ediyordu ki, birden Ebû Lü'lü'ün soğuk ve zehirlenmiş hançerini bağrında hissediverdi. Hançer bağrından dışarıya çıkarken Hz. Ömer'in (radıyallâhu anh) mübarek bağırsakları da o yırtıktan dışarıya çıkmıştı. Bu şuurlu insan, son anlarını yaşadığı o esnada dahi, olup bitenleri düşünmekten daha çok, Allah'la münasebeti adına bir husus üzerinde duruyor ve oğlu Abdullah'ın halk arasında dolaşmasını ve onların kendisi hakkında ne düşündüklerini öğrenmesini istiyordu. Bu vazifeyle halkın içine dalan Hz. Abdullah (radıyallâhu anh) hangi kapıya uğradıysa herkesin senasıyla karşılaştı; hemen herkes "Vâh Ömer!.. Vâh Ömer!.. Vâh Ömer!.." nidalarıyla ağlayıp inliyordu. Hatta kadınlar sultanı Hz. Âişe Validemiz (radıyallâhu anhâ) de aynı duygu ve düşünceyle "Vâh Ömer" deyip feryat ediyordu. Zira herkes biliyordu ki, onun bağrına saplanan hançer aslında İslâm'ın bağrına saplanmıştı. O hançerden damlayan kan, kıyamete kadar Müslümanlar arasında iftirak telâtumuyla çağlayıp gidecek ve ihtimal bir daha da dinmeyecekti. Evet,

yere yıkılan Ömer değil, İslâm birliği ve Müslümanlık idi. Onun için herkes âh u efgân edip, "Vâh Ömer!" diye ağlıyordu.

Bu itibarladır ki, Hz. Abdullah kime uğradıysa hepsinin hasret içinde yanıp yakıldığını gördü ve bu durumu gelip babasına haber verdi. Bunun üzerine koca halife, kendisine kastedenin kim olduğunu öğrenmek istedi. Kendisine kâtilin İranlı bir Mecusi köle olduğunun bildirilmesi üzerine de, kâtilin ehl-i imandan biri olmayışından ötürü *"Allah'a hamd olsun."* demişti. Bu mülâhaza, adalet timsali Hz. Ömer'in kendi kendine herhangi bir Müslümana bir haksızlık yapabileceği, onun da buna canı sıkılarak kendisini hançerleyebileceği endişesinden kaynaklanıyordu. Zira böyle bir durumda Hz. Ömer haksızlık yaptığından ve onu yaralayan da bir Müslümanın kanına girdiğinden dolayı kendince mesul olacaktı. Bu onun Allah karşısında konumunun, mesuliyet ve vazifesini müdrik bulunmanın, muhasebe hissi ve olabildiğine içe doğru bir derinliğin ifadesiydi ve bu büyük dimağ, bu duygu, bu düşüncelerle, canına kıyanın bir Müslüman olmadığı için Rabb'ine hamd ediyordu.

Hz. Ömer'e ait şöyle bir inceliğe daha şahit oluruz: Yaralandıktan sonra oğlu Abdullah'ı Hz. Âişe Validemize, hücre-i saadette İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Hz. Ebû Bekir'den (radıyallâhu anh) geriye kalan bir kişilik yere, –evet, dünyada iken hiç ayrılmadığı dostlarının yanına– defnedilebilmek üzere izin istemesi için gönderir. Bu esnada Hz. Ömer'in başı da, hiçbir zaman yanından ayırmadığı, Allah Resûlü'nün, ümmetin âlimi olarak tavsif ettiği, amcasının oğlu olan genç âlim İbn Abbas'ın dizindedir. Adım adım ölüme yaklaştığı bu esnada koca Ömer heyecan, merak ve menfi bir cevap alacağı endişesiyle, Hz. Âişe'den gelecek cevabı beklemektedir... Neden sonra Hz. Abdullah koşa koşa gelir ve Hz. Âişe Validemiz'in (radıyallâhu anhâ) büyük bir fedakârlık göstererek, *"Esasen ben orayı kendime ayırmıştım, ama Ömer'i nefsime tercih ederim."* dediği müjdesini verir. Bunun üzerine Hz. Ömer, *"Allah'a şükür. En büyük arzum bu idi; o da oldu. Ama yine de ben öldükten sonra beni oraya götürün ve tekrar izin isteyin. Eğer izin verirse oraya gömün, vermezse Müslümanların mezarlığına gömün."*[36] der.

Bu hâdisenin mevzuumuzla alâkalı olan yönü şudur: Hz. Ömer (radıyallâhu anh), oğlu Abdullah'ın (radıyallâhu anh) Hz. Âişe'den getireceği haberi endişe içinde beklerken ağlar ve kendinden geçer. İbn Abbas ise onu şu mealdeki sözlerle teselli etmeye çalışır:

“Ey Allah’ın peygamberinin halifesi! Seni Cennet’le müjdeleyebilirim; zira sen, Allah Resûlü’nü idrak edip Müslüman oldun. Resûlullah, bir keresinde sağ ve soluna seninle Ebû Bekir’i alıp ellerinizden tutarak, “Biz kıyamet günü bu şekilde diriltileceğiz.”[37]; başka bir keresinde ise, *“Her nebinin sema ve arz ehlinden ikişer veziri vardır. Benim de gökte iki , yerde de iki vezirim var. Gökteki vezirlerim Cebrail ve Mikâil ; yerdeki vezirlerim de Ebû Bekir ve Ömer’dir.”*[38] buyurmuşlardı ve Resûl-i Ekrem’in size teveccühleri bu istikamette idi.

Ayrıca Allah Resûlü’nün yanı sıra ilk halife Ebû Bekir de senden memnundu ve kendisinden sonra hilâfete sizi tavsiye etmişti. Ona: *“Ömer gibi sert ve şiddetli bir adamı tavsiye ediyorsun. Allah’ın huzuruna gittiğin zaman Allah sana sorarsa ne diyeceksin?”* diyenlere de O, *“Siz beni Allah ile mi korkutmak istiyorsunuz! Rabbime kavuştuğumda bana soracak olursa, ben de ‘Yâ Rabbi! O ümmet içinde onların en hayırlısını seçip halife bıraktım.’ diyeceğim.”*[39] şeklinde cevap vermişti.

Allah sana birçok şehirler kurdurdu. Seni vesile kılarak nifakı ortadan kaldırdı. Yine senin vasıtanla Müslümanlara çok şey lütfetti. Resûlullah’a uzun zaman arkadaşlık ettin. Halife oldun, taviz vermedin, vazifeni de hakkıyla yaptın.. ve şimdi de yaralandın, O’na şehit olarak gidiyorsun. Sen, Ebû Bekir gibi olmasa bile kendi kametince “sıddîk”tın, Sen, “Fâruk” olmayı tam mânâsıyla yaşadın ve yeryüzünde adaleti ikame ettin “Adalet mülkün temelidir.” diyerek onu âdeta sinelere perçinledin.. cihan, adaleti senden öğrendi... Senin için sadece bir şehitlik kalmıştı; Allah’ın huzuruna giderken kazanmadığın hiçbir şey kalmasın diye sen sineni şehitliğe de açtın.”

İbn Abbas (radıyallâhu anh) bu mealdeki sözlerini bitirdiğinde Hz. Ömer’in birden gözleri parıldadı ve İbn Abbas’a yanına oturmasını söyleyerek ondan biraz önce sarf ettiği sözleri tekrar etmesini istedi. İbn Abbas sözlerini tekrar edince de, Koca Halife ona: *“Mahşerde Allah huzurunda da böyle şehadet eder misin?”* diye sordu. İbn Abbas “Evet” deyince de artık dünyalar onun olmuş gibi seviniyordu. Hz. Ömer’deki muhasebe duygusunun derinliğine ve kendini kontroldeki inceliğe bakın ki, daha dünyada iken Cennet’le müjdelenmiş olmasına rağmen, yaptığı şeylere değil; Peygamber’in amcasının oğlunun şehadetine değer vermektedir.

Hz. Misver’in naklettiği bir başka rivayette, Hz. Ömer yaralandığı zaman:

“Vallahi yeryüzü dolusu altınım olsa idi, ötede Allah’ın azabından kurtulmak için hepsini fidye olarak verirdim.”[40] der.

Evet, bu devâsâ kametler, müthiş bir muhasebe ve murâkabe duygusu içinde ve olabildiğine mütevazi bir hayat yaşamış, cihanın kapıları da ardına kadar kendilerine açılmış olmasına rağmen tavırlarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. İhtimal, bir kere daha cihanın kapılarını zorlamak için onlar gibi yaşamak gerekecek. Zira her zaman aynı ağırlık, aynı güç ile kaldırılabilmiştir. Kanaat-i âcizanemce Ömer’lerin, Ebû Bekir’lerin yeniden tulû edeceği o mübarek, mübeccel ve mukaddes neslin müjdesiyle tüllenen şafak emareleri belirmeye başlamış sayılır. Ne var ki, ilkler gibi bugünkülerin de, kendilerini iman ve Kur’ân’a adayıp hak sevdalısı olmaları gerekmektedir. İşte o zaman ağlamalarımız dinecektir. –Gerçi ben, otuz-kırk senedir hem ümmet-i Muhammed hem de tâli’siz neslimiz için hep ağladım ama, yine de hakkıyla ağladığımı söyleyemem.–

Ah keşke o ağlanacak hâlimize, kervanı kaçırışımıza, üzerlerine düşen misyonu bihakkın eda edip giden seleflerimizin izini kaybedişimize, Hak’tan kopup yapayalnız kalışımıza, topyekün bir ümmet olarak Kur’ân’dan uzaklaşışımıza, devletler arası muvazenede ağırlığımızı yitirişimize ve onca çabalamalara rağmen bir zamanlar kaybettiğimiz durumumuzu bir türlü elde edemeyişimize ağlayamadık.. yitirdiğimiz değerlerin ızdırabını ruhumuzda duymadık; âdeta hissizlik ve vurdumduymazlık örneği gibi yaşadık; hiçbir şey olmamış gibi, pek çoğumuz itibarıyla hâlâ da öyle yaşıyoruz.

Evet, ruh dünyamız itibarıyla yeniden ruh gücümüzü kazanabilmek, iradelerimizi güçlendirip önümüzü kesen zulmetler karşısında dayanabilmek ve asırlık problemleri –Allah’ın inayetiyle– halledebilmek için, Hz. Ömer düşüncesiyle *“Hesaba çekilmeden evvel kendimizi hesaba çekebilsek!”*[41] önümüzde çözüm bekleyen problemler bir bir çözülecek ve yürüme fırsatı doğacak güvenli yarınlara.

d. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)

Engin muhasebe şuuruna sahip kutlulardan biri de, hiç şüphesiz kadınlık âleminin baş tacı Hz. Âişe Validemiz’dir (radıyallâhu anhâ). Bu büyük kadın, bir gün Efendimiz’in yanında birdenbire hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlar. Allah Resûlü kendisine niye ağladığını sorduğunda da, *“Cehennem’i hatırladım da onun için ağladım! Acaba, kıyamet günü ailenizi hatırlar mısınız?”* der. Onun

bu sorusuna karşılık, o sevgi ve şefkat insanı Nebiler Serveri (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu cevabı verir: (Yâ Âişe!) *“Üç yerde kimse kimseyi hatırlayamaz:*

1.*Mizan esnasında, tartının ağır mı hafif mi geldiğini öğreninceye kadar.*

2.*Amel defterlerinin tevzî edildiği zaman ki, acaba defter sağdan mı soldan mı, yoksa arkadan mı geleceğini göreceği ana kadar.*

3.*Cehennem’in iki yakası ortasına kurulan sıratı geçme esnasında ve geçinceye kadar.”*[42]

Bu sözüyle Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), saydığı bu üç yerde, ehli dahil hiç kimseyi hatırlayamayacağını bildirmekte ve Hz. Âişe’ye âdeta başının çaresine bakmasını söylemektedir.

Hz. Âişe Validemiz, bir peygamber hanımı, Hz. Ebû Bekir’in pâkize kızı ve mü’minlerin anası olmasına rağmen ahiretteki hesap endişesiyle ağlamaktadır. O, Efendimiz ahirete irtihal buyurduklarında daha yirmi küsur yaşlarındaydı: 17-18 yaşlarında iken kadınlık âlemine bir mürşide ve bir muallime olarak İnsanlığın İftihar Tablosu’nun saadet hanesine girmiş ve vahyin sağanak sağanak boşaldığı bir hanede kendini bulmuş, duymuş ve yoğrulmuştu; dahası ümmet-i Muhammed’in terbiyecisi olmuş, kıyamete kadar gelecek kadınlık âleminin ihtiyaç duyacağı disiplin ve prensiplerin hiç olmazsa büyük bir kısmının nâkilesi hizmetini görmüştü. Şimdi eğer Allah Resûlü, onu bile hatırlayamayacağını ve başının çaresine bakmasını söylüyorsa, bu, Hz. Âişe’nin endişe duyduğu kadar konunun ciddiyeti yanında, kimsenin kimseye faydasının olmadığı kıyamet gününde, başını yere koyup *“Ümmetî, ümmetî!”* diyen rahmet ve şefkat Peygamberi’nin de meselenin ehemmiyetini vurgulaması bakımından fevkalâde önemlidir.

Evet burada Nebiler Serveri, peygamberler dahil herkesin سَلِّمْ ، سَلِّمْ ، سَلِّمْ... *“Bize selâmet ver Allahım, Sen selâmet vermezsen selâmete eremeyiz.”* dediği yerleri hatırlatmakta ve peygamberlerin dahi böyle dediği bu üç yerde kimsenin kimseyi hatırlayamayacağını bilhassa tasrih etmektedir.[43]

Buhârî şârihi Kastalanî’nin üzerinde durduğu 17 sahabi vardır ki, bunlar kulluk adına hiçbir zaman kendilerini yeterli görmemiş ve derin bir muhasebe şuuruyla hayatları boyunca hep nifak endişesiyle yaşamışlardır. Hz. Ömer ve Hz. Âişe Validemiz de işte bu kimseler arasındadır. –Gerçi kendimi o büyük kametlerin ne avukatlık ne de savcılığını yapacak makamda göremem, ama– hâşâ ki o pâk dâmenlere nifak yaklaşmış ve bulaşmış olsun!.. Ne var ki, onlar,

böyle düşünerek hesaba çekilmeden evvel nefislerimizi sîğaya çekmemiz, kusurlarımızı gözden geçirmemiz için bizlere bir şeyler fısıldamaktadırlar.

Yediden yetmişe herkesin hemen her adımını Allah'a hesap verme inancına bağlatmasının sağlanabilmesi, onun ruh dünyasının, muhasebe duygu ve düşüncesiyle mamur hâle getirilmesiyle mümkün olacaktır. Asr-ı Saadet'te yaşanan şu hâdise bu hakikate ne güzel misaldir!..

Hz. Ömer, bir gün camiye giderken bir çocuğun hızlı adımlarla yanından geçip camiye koştuğunu görür. Adımlarını açar hızlanır ve çocuğa yaklaşarak, *"Yavrucuk! Sana namaz farz değil; neden böyle heyecan içinde ve koşa koşa camiye gidiyorsun?"* diye sorar. Çocuk ise halife Hz. Ömer'in bu sorusuna sadece şu cevabı verir: *"Ey Mü'minlerin emiri! Daha dün mahallemizde bir çocuk öldü!.."*

"Mü'minler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanları artan ve yalnız Rabbilerine dayanıp güvenen kimselerdir."[44] âyetinde de ifade buyrulduğu gibi, hakikî mü'minler onlardır ki, Allah anıldığı zaman kalblerinde ürperti hâsıl olur. Ve onlar haşyetle sarsılırlar. Evet, Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman imanları artar, kat kat olur; o âyetlerin ifade ettikleri mânâlarla ürperir, imanın yümnü ve emanıyla kanatlanıp uçuyor gibi bir hâl alırlar. İmanın diriltici iklimiyle tanışan mü'minler, "İman teslimi, teslim tevekkülü, tevekkül saadet-i dâreyni iktiza eder."[45] fehvâsınca, inandıklarından dolayı Allah'a tevekkül eder; tevekkül ettiklerinden dolayı da, dünya ve ahiret saadetine mazhar olurlar.

Sahabeden başlayarak hakikî mü'minler hep böyle davrandılar; onlar, Allah'ın âyetleri anıldığı zaman ürperdiler ve kendilerinden geçtiler. Onların hayatlarından nakledeceğimiz şu hâdiseler bu hakikate güzel birer misal teşkil etmektedir:

e. Habeşli Bir Sahabi

Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: Bir gün Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Bunu yapamazsanız, –ki elbette yapamayacaksınız– yakıtı insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanan ateşten korkun!"*[46] âyetini okudu ve şöyle buyurdu: *"Cehennem kızarıncaya kadar bin sene, sonra beyazlayıncaya kadar bin sene, sonra da simsiyah oluncaya kadar bin sene*

yakıldı ve yandı. Derken ateşi asla sönmeyen simsiyah bir hâl aldı." Bunun üzerine, Resûlullah'ın önünde bulunan bir zenci yüksek sesle ağladı. Cebrail (aleyhisselâm) inerek: *"Önündeki bu ağlayan kimdir?"* diye sordu. Resûlullah: *"Habeşli bir adamdır."* dedi ve onu övdü. Cebrail de, Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu bildirdi: *"İzzetim, Celâlim ve Arşımın üstündeki makamın hakkı için, dünyada Benim korkumdan dolayı ağlayan kulumu, Cennet'te sevindirir ve güldürürüm."*[47]

f. Ensardan Meçhul Bir Muhasebe Kahramanı

Hz. Huzeyfe'nin (radıyallâhu anh) naklettiği hâdisede şunlar anlatılır: Kalbine Allah korkusu düşen ensardan bir genç evine kapanmış ve gece-gündüz ağlıyordu. O kadar ki, zayıflamış ve tamamen güçten, takatten kesilmişti. Bu durum Resûlullah'a haber verildi. Allah Resûlü gencin yanına gelince, genç son bir kere daha gücünü kullanarak dizlerini zorladı ve Nebiler Serveri'nin teşrifini istikbal için ayağa kalkıp kendisini O'nun kollarına attı. Allah Resûlü de ona sımsıkı sarıldı. Biraz sonra Allah Resûlü kollarını gevşettiğinde, genç ayaklarının dibine yığılıverdi. Bunun üzerine sevgi, şefkat ve merhamet peygamberi Efendimiz, gözleri çok derinlere dalmış şöyle buyuruyordu: *"Kardeşinizi defnedin. Korku onun ciğerlerini parçalamış. Kuvvet ve iradesi ile yaşadığım Allah'a yemin ederim ki, Allah onu Cehennem'den korumuştur. Kişi umduğunu ister, korktuğundan da kaçar."*[48]

Muhasebe Cemaati

Asr-ı Saadet'te Peygamberinden onun halifelerine, halifelerinden halkına, halk içinde erkeğinden kadınına, kadınından küçük çocuğuna kadar hemen her kesimiyle iliklerine kadar muhasebe duygusu işlemiş farklı bir toplum yetişmişti. Bu öyle bir toplumdu ki, onu teşkil eden fertlerden hangisinin sinesine bakılabilseydi, orada Allah korkusu, Allah saygısı ve muhasebe duygusunun buhur buhur tütüp durduğu görülecekti... Sahabenin ifadesiyle Resûl-i Ekrem namaz kılarken sinesinden değirmen taşlarının çıkardığı seslere benzer sesler duyulduğu gibi;[49] en büyük sahabiden en küçüğüne kadar hemen herkeste de aynı saygı, aynı haşyet ve aynı duyarlılık söz konusuydu…

"Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can vermeye bakın."[50] âyeti nazil olunca Hakk'a açık bu insanların âdeta iflahı kesildi. Onlar bir müddet dişlerini sıkıp dayandılar.

Efendimiz de hep onların alın ve dizlerinde nasırlar görüyordu. Çünkü Allah (celle celâluhu) onlara, âdeta "Güç ve takatinize göre değil, Allah'tan nasıl korkulması lâzım geliyorsa öyle korkun. O'na nasıl ibadet edilmesi lâzım geliyorsa öyle ibadet edin. O'na karşı nasıl saygılı olunması ve sevilmesi gerekiyorsa öyle saygılı olun ve sevin." buyurmuştu. Onlar da, bu ufku yakalayabilmek için gece-gündüz sürekli ibadet ediyorlardı. Öyle ki, namaz kıla kıla alınları, dizleri nasır tutmuş ve –tabir caizse– âdeta iflahları kesilmişti.

Böyle bir tehâlükün şöyle bir husustan kaynaklandığı da anlatılmaktadır: *"Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır. İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir, sonra dilediğini affeder, dilediğine de azap eder. Allah her şeye kadirdir."*[51] âyeti nazil olduktan sonra bir müddet geçip geçmemişti ki âyetin ağırlığıyla belleri iki büklüm olan sahabe bir gün melûl, mahzun ve münkesir bir hâlde teker teker mescitten içeriye girdi.. ciddî bir temkin ve tedbirle Resûl-i Ekrem'e yaklaştı ve içlerinden birisi söz alarak, fevkalâde bir hicap içinde şöyle dedi: *"Ey Allah'ın Resûlü! Namaz, oruç, cihad, zekât... gibi takatimiz yetecek amellerle mükellef olduk. Bütün bunlara, eyvallah. Şimdi ise, şöyle bir âyet nazil oldu."* dedi ve yukarıdaki âyeti okudular. *"Hâlbuki bizim buna gücümüz yetmeyecek. Her birimiz gönlünden öyle şeyler geçiriyor ki, dünyaları verseler bunların kalbimizde bulunmasını arzu etmeyiz."*

Allah Resûlü, onların bu sözüne çok üzüldü ve onları itap sadedinde *"Sizden evvelkiler gibi, 'İşittik, isyan ettik' mi demek istiyorsunuz!.."* buyurdu, sonra da onlara şöyle demelerini emretti: *"İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş Sanadır."*[52]

Nebiler Serveri'nin bu sözünden birkaç dakika sonra ise hemen şu âyetler nazil olmuştu: *"Peygamber, Rabb'i tarafından kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. (Onlar, biz) 'Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır' dediler. Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) da kendinedir. Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme.*

Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!”[53]

... Ve Bir Yakarış

Şimdi gelin biz de, bu âyetlerden mülhem, mevzuu bir dua sadedinde şu cümlelerle bitirelim:

Ey Rabbimiz! 14 asır evvel bize tebliğ buyurduğun emr-i sübhânîni biz de işittik ve itaat ettik. İlkleri mağfiret buyurduğun gibi bizi de mağfiret buyur. Ey dönüş kendisine olan Sultanımız! Ey Sultan-ı Zîşân! Ve ey Ezel ve Ebed Sultanı! Bizi yaşamış olduğumuz şu helâketler ve felâketler asrında başıboş bırakıp cehalet ve küfür karanlıklarına ezdirme.

Rabbimiz! Bizi unuttuğumuz ve hata ettiğimiz şeylerden ötürü muaheze etme. Biz ve atalarımız dinin kadir ve kıymetini bilemedik. Ona gerektiği gibi sahip çıkamadık. Derken şu birkaç asırlık ihmallerimizle devletler muvazenesindeki yerimizi kaybettik. Aziz ve şerefli bir kavim iken zelil ve perişan olduk. Bizden evvelkilerin sırtına yüklediğin ağır yükü bizim sırtımıza da yükleme. Bizi, takatimizi aşan şeylerle imtihan etme. Bizi affeyle. Bize mağfiret buyur. Bize merhametle muamelede bulun. Sen bizim Mevlâmızsın. Çünkü, Kur’ân’da *“Bu, Allah’ın, inananların Mevlâ (yardımcı)sı olmasından dolayıdır. Kâfirlere gelince, onların Mevlâ (ve yardımcı)ları yoktur.”* [54] buyuruyorsun. Sen bizim Mevlâmız; biz ise Senin boynu tasmalı, ayağı prangalı kullarınızız.

Evet, biz, sinesi inançla coşan mü’minler olarak böyle bir kulluğa dilbesteyiz. Zaten, her gün kulluk borcumuz olan namazlarımızı eda ederken, Fatiha’da en az kırk defa bu kulluğumuzu itiraf ediyor ve *“(Rabbimiz!) Ancak Sana kulluk ederiz ve yalnız Senden medet umarız.”*[55] diyerek ahd ü peymânımızı yeniliyoruz. Başkaları kulluktan kaçar; biz ise, Rabbimiz’e kul olduğumuz zaman memnun oluruz. Şimdi bir kere daha O’na kulluğumuzu ilân ediyor, bu kulluğu arızasız yapmak için de yine yalnız O’ndan yardım istiyoruz. Acz ü fakrımızı itiraf ederek yine O’na sığınıyor ve bunca nusret ve nimetleri karşısında şevkle geriliyor, şükranla kanatlanarak üveyikler gibi hakikate doğru uçmaya çalışıyor ve bizleri muvaffak kıldığı şeyleri gördükçe de şükürle iki büklüm olup inliyoruz.

Yâ Rabbi! Bizleri de yukarıda zikredilen muhasebe kahramanları gibi muhasebe duygu ve düşüncesiyle meşbu kıl. Bir lütuf olarak omuzlarımıza

yüklediğin vazifeleri bihakkın edaya muvaffak eyle. (Âmin)

1 Nisâ sûresi, 4/123.

2 Nisâ sûresi, 4/123.

3 Bkz.: En'âm sûresi, 6/164; İsrâ sûresi, 17/15; Fâtır sûresi, 35/18; Zümer sûresi, 39/7; Necm sûresi, 53/38.

4 Necm sûresi, 53/39.

5 Buhârî, *küsûf* 2, *tefsîru sûre* (5) 12, *nikâh* 107, *rikak* 27, *kader* 16, *eymân* 3; Müslim, *küsûf* 1.

6 Tirmizî, *zühd* 9; İbn Mâce, *zühd* 19; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/173.

7 Buhârî, *vesâyâ* 11, *menâkıb* 13; Müslim, *îmân* 351.

8 Müddessir sûresi, 74/38.

9 Buhârî, *vesâyâ* 11, *menâkıb* 13; Müslim, *îmân* 351.

10 Buhârî, *vesâyâ* 11, *menâkıb* 13; Müslim, *îmân* 351.

11 Buhârî, *fezâilü ashâb* 12, 16; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 93, 94.

12 Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü ashâb* 29 (bâb başlığında); Tirmizî, *menâkıb* 30.

13 Buhârî, *cum'a* 11, *ahkâm* 1; Müslim, *imâret* 20.

14 Buhârî, *salât* 80, *fezâilü ashâb* 3; Müslim, *mesâcid* 23, *fezâilü's-sahâbe* 3.

15 Tirmizî, *menâkıb* 16; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 11/400.

16 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 7/105; el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 2/166.

17 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/91; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 30/330-331.

18 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* 4/63.

19 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl* 12/237-238.

20 Tîn sûresi, 95/4.

21 Tirmizî, *menâkıb* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/154.

22 Tirmizî, *menâkıb* 17; Ebû Dâvûd, *harâc* 17, 18; İbn Mâce, *mukaddime* 11.

23 Tirmizî, *menâkıb* 17; el-Bezzâr, *el-Müsned* 1/159.

24 Buhârî, *fezâilü ashâb* 5; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 28.

25 Tirmizî, *kıyamet* 25; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* 1/103; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/96

26 Buhârî, *fezâilü ashâb* 6; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 5/117; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 15/333.

27 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/293; es-Suyûtî, *Târîhu'l-hulefâ* s.130.

28 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/305; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/53.

29 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/360; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 52.

30 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/98; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/360.

31 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/53; el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 2/337.

32 Muvatta, *hudûd* 10; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/439.

33 Buhârî, *mardâ* 19; Müslim, *zikir* 10.

34 Ebû Dâvûd, *edeb* 78; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/364, 371.

35 Yûsuf sûresi, 12/86.

36 Buhârî, *cenâiz* 96; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 3/34; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 15/352.

37 Tirmizî, *menâkıb* 16; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 8/157.

38 Tirmizî, *menâkıb* 16; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/290.

39 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/434; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 44/152.

40 Buhârî, *fezâilü ashâb* 6; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 5/117; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 15/333.

41 Tirmizî, *kıyamet* 25; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* 1/103; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/96.

42 Ebû Dâvûd, *sünnet* 24, 25; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/110.

43 Bkz.: Buhârî, *rikak* 52; Müslim, *îmân* 299.

44 Enfâl sûresi, 8/2.

45 Bediüzzaman, *Sözler* s.335 (Yirmi Üçüncü Söz, Birinci Mebhas, Üçüncü Nokta).

46 Bakara sûresi, 2/24.

47 el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/490.

48 el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/536; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/530.

49 Ebû Dâvûd, *salât* 161; Nesâî, *sehv* 18.

50 Âl-i İmrân sûresi, 3/102.

51 Bakara sûresi, 2/284.

52 Müslim, *îmân* 199; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/412.

53 Bakara sûresi, 2/285-286.

54 Muhammed sûresi, 47/11.

55 Fâtiha sûresi, 1/5.

EN İSABETLİ HİZMET YOLU

Soru: Günümüzde İslâm'a hizmet için yola çıkmış pek çok grup, cemaat, parti, dernek var. Bütün bunların üstünde en Muhammedî hizmet yolu hangisidir? Daha çok hizmetlerimizi hangi noktada yoğunlaştırmalıyız? Yoksa hepsine eşit miktarda mı ehemmiyet vermeliyiz?

En isabetli hizmet, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in çizgisinde verilen hizmettir ve bu çerçevede gerçekleştirilen bütün grupların hizmetini alkışlamalıdır. Bana göre, hizmet eden kim olursa olsun, mutlaka ona muzahir olmak gerekir. Zira böyle bir düşünce ve anlayış, hakka hürmetin ifadesidir. "Hakkı sadece ben temsil edebilirim. Hak sadece benim cephemdedir." düşüncesi, samimiyetle söylense ve hüsnü niyete makrun olsa da, nefisperestlik ifade ettiğinden/edeceğinden dolayı Allah indinde makbul değildir. Zira Allah'a giden yollar, mahlûkatın solukları sayısıncadır. Bu mevzuda araştırılacak tek husus, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine, *"Ehl-i necat kimdir?"* sorusuna karşı verdiği cevap çerçevesi içinde olan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat çizgisi olmalıdır. Allah Resûlü ümmetinin 73 fırkaya bölüneceğini ve bu fırkalardan sadece birinin ehl-i necat olduğunu/olacağını haber vermiştir. Bu fırkaların hepsi de görüşlerini Kur'ân ve Sünnet'e dayandıracaklardır. Ne var ki, Allah Resûlü, ehl-i necat olan o tek fırkanın, falan millet veya filan oymaktan olan insanlar değil, kendisinin ve ashabının üzerinde yürüdüğü yolda, yani sırat-ı müstakîmde ve Kur'ân'ın şehrah dediği yolda yürüyenlerin olduğunu ifade buyurmaktadır.[1] Aslında, objektif olan da işte budur; evet kurtuluşa erecekler Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat yolundan gidenlerdir. Tekrar edecek olursak, bu çizgide hizmet eden herkesi alkışlamak, hizmetin en isabetlisi, yolların en doğrusu ve Peygamber Aleyhissalâtü vesselâmın da çizgisidir.

Sâniyen, şahıslar önemli değildir. Önemli olan şahısların tavır ve davranışlarının, Allah Resûlü'nün tavırlarına uzaklık ve yakınlığıdır. Efendimiz'in ashabıyla beraber bir hayat-ı seniyyesi vardır ki, melekleri de ruhanîleri de imrendiriyordu. Aynı zamanda, onlarca dinî hayat bütünüyle yaşanıyor, mevcut problemler çözüme kavuşturuluyor, ilerideki benzerlerine de alternatif çözüm yolları gösteriliyordu. Nerede ve ne zaman hangi hâdise zuhur edecekse, o hâdise, Devr-i Risaletpenâhî'de çok küçük planda da olsa mutlaka bir benzeri bulunuyordu. O devirde teker teker gönüllere Müslümanlığı

duyurma vardı; bu, kıyamete kadar hızı değişse de devam edecektir. O devirde gizli gizli de olsa hak ve hakikat neşrediliyordu. Efendimiz döneminde hızlı, daha sonraları biraz yavaşça ama devam ediyor. O devirde yurdunu yuvasını terk edenler olmuştu, kıyamete kadar da olacaktır… Kaba çizgilerle, Allah Resûlü ve ashabının İslâm'la alâkalı yaptıkları bunlardı.

Bir değişik zaviyeden şöyle de değerlendirilebilir: Ehl-i iman ile ehl-i küfür arasında, hususiyle haklarını müdafaa edemedikleri durumlarda, Allah Resûlü daha ziyade, gönüllerde imanı pekiştirme yolunu seçmiştir. Bir büyük mücadele ve dayanmayı devam ettirecek o kimselerde sebat, kararlılık ve azim ruhunu geliştirmiştir. Bu şekilde daha baştan dönecek kimseler dönecek, ileride yol sarpa sarıp çetinleştiği zaman kararlı ruhlar oldukları gibi dimdik duracaklardı; dimdik duracaklardı başlarında değirmen taşları döndürülse de.

Evet, Kur'ân-ı Kerim'in yer yer âyât-ı beyyinatıyla ifade buyurduğu gibi, inanmış kimseler zaman zaman imtihana tâbi tutulacak, emniyet, huzur, yurt ve yuvalarına dokunulacak, tekrar ber tekrar imtihana maruz kalacaklar; böylece Allah, sadık olanları olmayanlardan ayırmış olacak.[2] Aslında Allah Resûlü'nün hayat-ı seniyyelerinde böyle şeyler hep yaşanmıştı. Binaenaleyh bu devre de çok iyi tespit edilmeli, eğer böyle bir zaman dilimi yaşanıyorsa, her şey ona göre değerlendirilmeli ve üzerinde durulması gerekli olan hassas konulara önem verilmelidir.

Bir nokta daha vardır ki o da şudur: Mü'min, davranışlarının ehl-i iman adına fiyasko ile neticelenmesine sebebiyet verecek şeylerden kat'iyen sakınmalıdır. Mü'minin tek başına bir hayatı yoktur. O, kendi hususî hayatını, içinde yaşadığı, kederde-tasada beraber olduğu kimselerle paylaşmaktadır. Bu sebeple mü'minin hayatındaki bir fiyasko veya bir falso, arkadaki bütün saflara sirayet eder. Bu, onların kimisinde inkisar, kimisinde de ümitsizlik meydana getirir. Bir mü'min "Başkalarının başını ağrıtacak şekilde "ben" deyip kahramanlık yapamaz. Çünkü verilecek ceza, sadece ona verilmez. Diğer mü'minler için de şartlar ağırlaştırılır ve Müslümanlık o coğrafyada yaşanmaz hâle getirilir.

Evet, bir hizmet düşünüldüğünde, her şeyden evvel, tenasüb-ü illiyet prensibine göre sebepler ve neticeler ele alınmalı, âdeta bir teşrihçi usulüyle masaya yatırılmalı ve çok iyi gözden geçirilmelidir. Bu kol, şu kadar gücü kaldırabilir mi? Kaldırabilirse o kola, o ağırlık yüklenmelidir. Kaldıramıyorsa

–tenasüb-ü illiyet fizikte önemli bir kanundur– o kol, o yükün altına sokulmamalıdır. Biz, hüsnü niyet sahibiyiz. Bizden bu memlekete hiç zarar gelmemiştir ve gelmez de. Bütün cihan bizi bilir. Biz, samimiyetle coşar, ihlâsla gerilime geçer ve Allah rızası için heyecanlanırız. Başkaları kelepire koştuğu zaman da, Allah'ın lütuf ve keremiyle ellerimizi kaldırıp içten gele gele şöyle deriz: "Yâ Rabbi! Bir hizmet mevsimiydi, bitti. Artık emanetini alma zamanı gelmiştir. Al ve bizi kurtar."

Bununla beraber bizim, kendimizi içte ve dışta, dine karşı düşmanlığı cibillî olarak benimsemiş ve din düşmanlığı kendilerinde cibillî bir hâl almış kimselere kendimizi anlatacağımız zamana kadar, –açık ve samimî olma zaten genel tavrımızdır–yanlış anlaşılmaya da sebebiyet vermemeliyiz. Zira netice itibarıyla bu mevzudaki falso ve fiyasko, şu âna kadar belli bir tekevvün kazanmış, dirilişte belli bir merhaleye ulaşmış hizmet erleri ve onların sağında ve solunda bu işe gönül vermiş hasbîlerin şimdiye kadar ortaya koydukları sa'ylerinin semeresine dokunur, onların ümitlerini kırar ve onları inkisara uğratır.

Mevzuu hulâsa edecek olursak; en mâkul hizmet, Allah Resûlü'nün hareket tarzı içindeki hizmettir. Çünkü Kur'ân, Allah Resûlü'nün bizler için bir misal ve numune-i imtisal olduğunu ifade buyurmaktadır.[3] Rabbim bizi hep bu istikamette hizmete muvaffak kılsın.

Bu hizmet en mâkul hizmettir. Bu ölçüyle bakınca "Falanınki yanlış, filanınki de doğrudur." dememek gerekir. Mühim olan kıstastır. Kur'ân bir zümre müstesna –o zümre ki daima insanlığın başının belâsı olmuş, küfre kilitlenmiş, imana ve ehl-i imana cibillî düşmanlık besleyenlerdir– hak ve hakikati duyurma adına herkese açık durmayı emreder. Herkesle belli ölçüde münasebeti yeğler ve bizi hakkın tercümanı olmaya çağırır.

1 Tirmizî, *îmân* 18; Ebû Dâvûd, *sünnet* 1; İbn Mâce, *fiten* 17.

2 Bkz.: Bakara sûresi, 2/155; Muhammed sûresi, 47/31.

3 Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/21.

YOL DÜSTURLARI

Soru: Toplumumuza İslâm'ın tek bir alternatifini mi, yoksa çeşitli alternatiflerini mi takdim etmeliyiz?

Bu soruyu şöyle sormak daha uygun olur: Günümüzde siyasî-gayri siyasî İslâm'ı kucaklayan çeşitli gruplar var. Bunların hepsinin hüsnü niyetine itimat ederiz. Bu grupların hizmet tarzlarını takdir etmek suretiyle tamamını mı nazara vermeliyiz, yoksa "doğru budur" diyerek sadece bir tanesinin etrafında mı tahşidat yapmalıyız?

Bu meselenin iki yönü var: Birincisi, İslâm'a hizmet eden değişik grupların bulunması bir hikmete hamledilmelidir. İnsanlar sair canlılar gibi hepsi aynı çizgide yürüyemezler. İnsan, bir nevi olduğu hâlde Cenâb-ı Hak kâinattaki bütün neviler adedince ona geniş bir mahiyet vermiştir. Bu itibarla insanın her bir ferdi âdeta bir nevi gibidir. Doğruyu olduğu gibi kabul etmede hepsi müşterek hareket etse de, teferruatta her insan farklı düşünür. Hele kitleleri harekete geçirecek ve arkasından sürükleyecek müstesna bazı fıtratlar, farklı mülâhazalarıyla topluma farklı mesajlar verirler ki, bu sayede, birbirinden farklı düşünen ve İslâm'a hizmet etmeyi hedef almış farklı gruplarla karşılaşırız.

Daha ilk devirlerde, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn asrında hak mezhep olarak belki elli mezhep vardı. Buhârî, Müslim, Tirmizî, Sevrî, Evzâî ve Zührî'nin ayrı mezhepleri vardı. Hatta Ebû Hanife'nin talebeleri olan Ebû Yusuf, İmam Muhammed Şeybânî ve İmam Züfer'in de ayrı mezhepleri vardı. İmam Şafiî ile Ebû Hanife arasında birbirlerine karşı ne kadar muhalefet ve farklı düşünce varsa, Ebû Yusuf ile İmam Âzam ve İmam Muhammed ile İmam Âzam arasında da o ölçüde farklı düşünce ve mülâhazalar vardı. Bunların hepsi mezheptir ve onlar, bu farklı mülâhazalarını Cenâb-ı Hakk'ın, zihinlerine lütfettiği ilham, idrak ve kabiliyetle, Kur'ân'dan ve Sünnet'ten, sahabe-i kiramın hayatından ve tâbiîn büyüklerinin bu mevzudaki anlayışlarından çıkarmışlardı.

İşte bu şekilde çok farklı mütalaa ve mülâhazalar meydana gelmişti. Bu, bir yönüyle beşer tabiatının gereğiydi de. Beşeri bir tek çizgide düşünmek ve öyle olmasını arzu etmek, –bağışlayın– onu hayvan olarak mütalaa etmek demektir. Bu itibarla, en akıllı insan, insanların farklı mütalaalarını normal kabul eden insandır. Herkesi aynı şekilde ve aynı çizgide düşünmeye zorlamak, Allah'ı, peygamberi, tabiatı, fıtratı ve dinin ruhunu bilmemenin ifadesidir.

Şunu da ifade etmek gerekir ki, bu farklı mütalaa ve mülâhazalar, –bilhassa Ehl-i Sünnet çizgisinde olanlar– hiçbir zaman usûle gidip dayanmaz. Büyük bir kısmı itibarıyla usûlde ittihat ve ittifak vardır. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi erkân-ı İslâmiye'de ihtilafa düşen kimse yoktur. Meselâ, mü'minin izzetinin korunması, onun düşman sultası altına girmemesi mevzuunda farklı düşünen kimse yoktur ve bu konuda bütün âlimler ittifak hâlindedirler. Ancak bu mevzuda strateji geliştirmekle alâkalı farklı mütalaalar ortaya konulmuştur. Nitekim beşer düşündüğü müddetçe, ortaya hep farklı mülâhazalar çıkmıştır/çıkacaktır da. Meselâ bir masanın başında bir şirketin ortakları bir araya geldiklerinde, pek çok farklı mütalaa beyan etmekte ve böylece fıtratlarının muktezasını yerine getirmektedirler. Nitekim birinin düşündüğünü, herkesin kabul etmesi, diğer insanların hiç düşünmedikleri ve fikir cevvaliyetinden mahrum oldukları anlamına gelmez. Hakkın cidarları ve sınırları zorlanmadıktan ve gidip usûle dayanmadıktan sonra bu tür farklı mütalaa ve mülâhazalar her zaman olagelmiştir ve olacaktır.

Eskinin bir uzantısı olarak günümüzde de devam eden değişik iman ve Kur'ân hizmet yolları ve yöntemleri vardır. Bunu tabiî kabul etme mecburiyetindeyiz. Bunların birleşmesi mevzuunda bazı şeyler yapılabilir. Birleşme olmasa bile en azından ihtilâfların önüne geçilmesi istikametinde şu esaslar birer düstur olarak kabul edilebilir:

Herkes, kendi mesleğinin muhabbeti ile yaşamalı ve başkalarını tenkit etmemelidir. Bir gruba mensup olan kişi, kendi yolunu terviç edebilir ve en büyük ideali kendi hizmet düşüncesinin revaç bulması olabilir. Fakat bu kimse, diğer grupları yıkıcı ve köstekleyici söz ve tavırlara girmemelidir. Bu prensipler çerçevesinde hareket edenler, müspet hareket ediyorlar demektir ve zannediyorum bunu herkes mâkul ve makbul karşılar.

Meselenin diğer yönü ise şudur: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat çizgisinde hizmet eden yolların hepsi haktır. Bir kimse, bu hizmetlerden birini daha fazla istikbal vaad ediyor buluyorsa, herhâlde onu daha çok terviç edecektir. Zaten çeşitli arızalarla kırılacak ve kişiyi yolda bırakacak, pek çok kimsenin dönmesine, bozulmasına ve ümidinin kırılmasına sebebiyet verecek yolu terviç etmek de doğru değildir.

Öyleyse meseleyi şöyle hulâsa edebiliriz: İmana ve Kur'ân'a hizmette, hakâik-i imaniyeyi göğüsleyebilecek her hizmet, makbul ve merğubdur. Biz de onu alkışlama mecburiyetindeyiz. Ancak fert olarak hangi hizmeti daha çok

beğeniyorsak, bütün himmetimizi o hizmet istikametinde sarf etmemiz icap eder. Bu da inanan insanların basiret ve idrakine bırakılmış bir durumdur. İnsan, araştırıp yolun sâlimini bulmalı ve gönül verip dilbeste olduğu yol eğer doğru ve isabetli ise, bütün himmetini onun etrafında tahşid etmelidir. Şayet kuşku ve tereddüdü varsa, yeni bir araştırmaya girmeli, hakikate daha süratli götüren yolu bulmalı ve o yolda devam etmelidir. Çünkü hakkın hatırı âlîdir. Tecrübelerimizle, hakikaten kırılmayan, bozulmayan ve insanımızın ümidini alıp götürmeyen bir hizmet yolu buldu isek onu değerlendirip o yolda yürümek en isabetli olanıdır. En doğru, en güzel ve en isabetli yolu bulduğumuza inanıyorsak, o yola intisap etme ve bütün himmetimizi bunun etrafında teksif etme mecburiyetindeyiz. Diğer türlü, himmetin teşettütünden (dağılmasından), işleri geciktirmiş, aksatmış ve belki çok defa etrafımızdakileri bir kısım zanlara sevk etmiş olabiliriz. Bu durumda kendimiz günah işlememekle beraber, çevremizdeki insanların da, bu türlü günaha götürücü düşüncelere saplanmasına meydan vermiş oluruz ki, buna hakkımız yoktur.

İSLÂM HER DEVİRDE YAŞANMIŞTIR

Soru: İslâm'ın tarihte rastlanan farklı tatbikatlarının veya tarih içinde kazandığı şekil veya normların İslâm zannedilmesinin zihnî ve sosyal gelişmeyi önlediği söylenebilirse; İslâm'ın özünü ve bunun çağımıza yönelen mesajını tam kavrayabilmek için tarihi olanlarla İslâmî olanı tefrik edebilmenin önemini anlatır mısınız?

İslâm'ın tarihte rastlanan farklı tatbikatları ve yine tarih içinde kazandığı öyle şekil ve normlar vardır ki, çoğu zaman bunlar İslâm'ın kendisi zannedilmiştir. Bu yüzden de çok defa yanılmalar olagelmiştir. Çok hassas yaşayan büyüklerimizin, İslâm'ın farklı tatbikatlarında mutlak planda yanıldıklarını söylemek, selef-i salihîni hafife alma sayılır. Böyle bir iddiada bulunursak, sahabe, tâbiîn, tebe-i tâbiîn hatta daha sonra pek çok devlet kurarak hilâfetin saltanatını temsil edecek enginlikte İslâm'ı dünyaya duyuran, o kendilerini daima şerefle yâd ettiğimiz ve zihinlerimizde bir yâd-ı cemil olarak yaşayan büyüklerimizi yok saymış oluruz.

İslâm, her devirde yaşanmıştır. Ama bu yaşama, ya bütünüyle veya arızalı bir şekilde olmuştur. Bu noktaya dikkati çeken Efendimiz, tamamiyeti ifade adına Raşid Halifeler dönemini nazara verir; çünkü İslâm'ın en saf yaşandığı dönem o dönemdir. Evet, en sahih ve sağlam hadis kitaplarında şöyle buyurur Allah Resûlü: *"Benden sonra hilâfet yetmiş sene devam edecektir."*[1] Bir başka ifadelerinde ise otuz sene[2] olacağını ifade eder. Zannediyoruz hadisin her iki rivayetinin de kendisinden şerefsudur olduğu tarih nazar-ı itibara alınırsa, önce yetmiş seneyi söylemiş, aradan bir süre geçtikten sonra da, *"Benden sonra hilâfet otuz sene devam edecektir."* buyurmuşlardır. Seyyidina Hz. Hasan'ın 6 aylık muvakkat ve çok ağır şartlar altındaki hilâfeti de hesap edilecek olursa Raşid Halifeler dönemi 30 sene yapar. Öyleyse Efendimiz'in önceki söylediği yetmiş sene nedir?

İhtimal eğer daha sonra da Müslümanlar, yani Hz. Hasan'dan sonra, ilk dört halifenin idare safveti ile idare edilebilseydi o zaman hilâfet –Allahu a'lem– 70 sene sürecekti; 70 sene, gökteki meleklerin yerdeki saltanatı ve idaresi gibi bir idare olacaktı. Ne var ki, belli bir devreden sonra o safvetin bozulacağı Muhbir-i Sadık'a haber verilmiş olmalı ki, daha sonra Aleyhissalatü vesselâm, o safvet dönemini –Cenâb-ı Hakk'ın atâsını değiştirmesi üzerine– 30 sene deyivermişti. *"30 sene hilâfet olacak"* demek, Hakikat-ı Ahmediye, 30 sene

temsil edilecek ve Kur'ân özüyle, arızasız olarak 30 sene yaşanacak anlamındaydı. Eskilerin ifadesiyle, kurt koyunla 30 sene beraber dolaşacaktı. Ondan sonra ne olacaktı?

Ondan sonra Efendimiz'in ifadeleri çerçevesinde, *"Melikler zuhur edecek."*[3] Bunlar, Allah Resûlü'nün halifeleri seviyesinde âdil olmayacak/olamayacaklardı. Ne var ki, Emevi meliklerinin içinde dahi zalimlerin ve çok hata yapanlarının yanında Ömer b. Abdülaziz gibi adalette Hz. Ömer'e ulaşacak kadar âdil idareciler de olmuştu. Ancak bunlar meliklerdi. Abbasiler, hilâfeti temsil etmiş, İslâmiyet için güzel şeyler yapmış fakat ilklerin seviyesinde bir idare ve bir temsil durumu ortaya koyamamışlardı. Bunun gibi, Osmanlılar da hilâfeti maddî-mânevî her yönüyle alıyor ve kendi imkânları nispetinde temsil ediyorlardı ama bazılarının eksiklerinin olduğu da bir gerçekti...

Bütün bu misaller göz önüne alındığında, "Bizden evvelki bir kısım nesiller, Müslümanlığı dört başı mamur yaşamadılar." dersek, günaha girmiş ve suizan etmiş oluruz. Ama Efendimiz'in hakikatini temsil çizgisinde, evsafta, İslâmiyet'in tam olarak yaşandığını iddia edersek, o zaman da mübalâğa etmiş oluruz. Abbasilerden, kan dökücü lakaplı Seffah da Efendimiz'in hakikatini temsil etmeye çalışıyordu. Yani kendisine kan döken mânâsına "seffah" dedirten bu insan, belki de Kur'ân ve Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) adına bu yanlışlığı yapıyordu. Fakat o yaptıklarıyla kat'iyen Raşid Halifeler seviyesinde İslâmiyet'i temsil etmiyordu. Ancak o, yaptığı her şeyi Müslümanlık adına yapıyordu. Hatta daha ileriye giderek şunu bile söyleyebiliriz: Başına bir de "zalim" sıfatı ilave ederek ismini zikrettiğimiz Haccac bile böyleydi. Haccac zalimdi, fakat hayatı boyunca bir kere olsun namazını terk ettiği olmamıştı. Biz Haccac'ı aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim'e hareke koyup okunmasını kolaylaştıran ve Kur'ân'ın vecihlerine dikkat eden bir insan olarak tanırız.[4] Ama gel gör ki, zulüm yapmış, kendi yolunu hak bilmiş, yukarıdan aldığı emirleri yerine getirebilmek için elinden geleni arkaya koymamış, hatta bu mevzuda her türlü zulmü irtikâp etmiştir. Onun da kendisine göre bir Müslümanlık anlayışı vardır. O bile böyle olunca, onun berisinde, Müslümanlık adına çok hassas, çok ince ve çok derin kimselerin varlığı inkâr edilemeyecek bir gerçektir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın 46 senelik bir saltanatı vardır. Bu kadar uzun

süre hükümdarlık yapan bir insan belki *“Ben sizin en büyük rabbinizim.”*[5] diyen eski firavunlar durumuna da düşebilirdi. Onun hükümdarlık yaptığı bu 46 sene yarım asırlık bir zaman dilimidir. Bu zat yarım asırlık bir zamanda meseleyi dorukta tutmuş, dünya devletlerine “eyaletim”, “vilâyetim” nazarıyla bakmıştır. Aynı zamanda ihtişamın zirvesindeki Kanuni, mühim bir seferden dönerken, “Nefsime biraz gurur geldi.” der ve yatağının izbede serilmesini ister ki, bence işte asıl büyüklük buradadır.

Koca Yavuz Sultan Selim, bir yandan bütün bâtıl cereyanların yayılmasını önlerken, diğer yandan da Mercidabık ve Ridaniye zaferleriyle yüzümüzü ak eden başarıları ve şahs-ı mânevî-i Ahmediye’yi (aleyhissalatü vesselâm) temsil keyfiyetiyle, Türkiye’ye kendisine kadar gelen padişahların hiçbirisinin kazandırmadığı en büyük şerefi kazandırıp ülkeyi hilâfetin merkezi hâline getirir. İşte böyle bir sefer dönüşünde de Üsküdar’a kadar gelir; İstanbul halkının şehrayinler tertip ederek coşkuyla kendini karşılayacaklarını duyar ve lalasına, “Lalam! Böyle bir şey uygun düşmez; biz ne yaptık ki! En iyisi biz geceyi Üsküdar’da geçirelim de halk uyurken sessizce Topkapı’ya geçeriz.” der. Bunları bilmemize rağmen şimdi biz bu zatın da Müslümanlığı bihakkın temsil etmediğini söylersek, İslâm’ı temsil etmiş birisini göstermek zannediyorum çok zor olacaktır.

Efendimiz’in tezyif edildiği bir piyes karşısında Avrupa devletlerine meydan okuyan ve devrinde “Kızıl Sultan” diye tanınan bir hükümdarın bu mevzudaki hassasiyetini düşündüğümüz zaman, Efendimiz’e bağlılığın ne ölçüde olduğunu, dinin en küçük meselesine dahi ne denli saygılı bulunduğunu görürüz. Şimdi buna İslâm’ı yaşamadı mı diyeceğiz?

Binaenaleyh eksiğiyle, kusuruyla İslâm her zaman belli ölçüde temsil edilmiştir. Bunu söylerken, bütün geçmişi aklayıp herkesi tertemiz gösterme gibi bir durumumuz da yoktur; çünkü Ömer b. Abdülaziz’in yanında, Velid ve Yezid gibi kimselerin mevcudiyeti de söz konusudur. İstesek de bunları asla temize çıkaramayız. Abbasilerin içinde de bu türlü kimseler bulunmuştur. Meselâ, bazı idareciler, devlete yanaşan itizalî düşüncenin tesirinde kalarak, Ahmed İbn Hanbel gibi hadisin büyük imamına işkence edebilmişlerdir. Evet, o zaman Ahmed İbn Hanbel’i hapishanede döve döve öldüren insanlar da vardır; Ebû Hanife’ye işkence yapan, Serahsî’yi kuyunun dibine atıp koca *Mebsut* kitabını orada telif etmek zorunda bırakan insanlar da vardır. Bütün bunlar olmuştur ve bunları yapanların yüzünü ne aklayabilir ne de paklayabiliriz.

Devlet-i Âliyye-i Osmaniye içinde de ruhuyla bütünleşemeyen ve kendinde olmayan insanlar yetişmiştir. Ama bunlar arasında vatanına hıyanet eden, onu Avrupa'ya peşkeş çeken, dini adına taviz veren padişah yetiştiğini söylersek, hem Devlet-i Âliyye'ye hem de atalarımıza iftira etmiş, kocaman şanlı bir mazimiz ve tarihimiz hakkında yalan söylemiş oluruz. Çok rahatlıkla söyleyebilirim ki, bir kısım tarihçilerin sakalına boncuk dizdiğini iddia ettikleri, askeri gördüğü zaman ürken, merasimde ata binerken ayaklarından ata bağlanan Deli Mustafa bile kendi memleketine ve dinine hıyanet etmeyi düşünmemiş, Batı karşısında dize gelmemiş ve onlara taviz vermemiştir. Son Osmanlı padişahlarından birinin dediği gibi, "Osmanlılar arasında dâhi olmayan, iş beceremeyen, acezeden bir kısım kimseler zuhur etmiştir ama kendi milletine hıyanet eden asla çıkmamıştır."

Kanaat-i âcizanemce meseleleri bu zaviyeden ele almak lâzımdır ve bu bizim tarihimize ve mazimize uygun bir bakış açısıdır. Allah Resûlü'nün bir hadisine sadakat içinde işin bir yönü budur. O (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Size ait ölülerin fena yanlarını anmayın; onlardan iyi taraflarıyla bahsedin."*[6] buyurur. Evet, onlar bize ait ölülerdir ve i'lâ-yı kelimetullah düşüncesini, mücadelesini bir lâhza kafalarından çıkarmayan kimselerdir. Koca Yavuz'u düşünürken bunu daha iyi anlıyoruz. Onun sadece iki tane çocuğu vardır. Osmanlı saraya kadın kız doldurdu, diyorlar. Sarayda o kadar kadın kız vardı da, nerde bunlardan olan çocuklar? Şayet Kanuni Sultan Süleyman da kalmasaydı koca Hilâfet-i Osmaniye yok olacaktı ve yerine ikinci bir adam konamayacaktı. Zira Yavuz, ömrünü atı üzerinde geçirdi.. ve hele üç sene attan hiç inmedi.

İşte bu noktalar çok mühimdir. Biz hayatın bize az gülüşü karşısında yan gelip her meseleyi masanın başında idare etmeye çalışıyoruz. Dünyanın neresinden neresine kadar hâkim olunduğu bir dönemde, atın üstünde haricî ve dahilî çeşitli düşmanlıklar karşısında mücadele eden insanları hafife almak, doğrudan doğruya kendi soy ağacına, soy kütüğüne küfretmek, ihanet etmek, en azından hakaret etmek demektir.

Soruda, İslâm'ın özünü ve bunun çağımıza mesajını tam kavrayabilmek için tarihî olanla, İslâmî olanı tefrik etme mevzuuna dikkat çekiliyor. Her devirde herkes kendini, esas olanı almaya ve onu temsil etmeye zorlamıştır. Bize en yakın olanlarından en uzak büyüklerimize kadar herkes davranışlarını ayarlarken kendisini İslâm'ı yaşama mevzuunda tam akort edip de İslâm'a göre

bir ses çıkarmayı düşünürken, “Acaba selef-i salihîn nasıl yapıyordu?” diye düşünüyordu. Sultan Selahaddin-i Eyyubî, İmam Nevevî veya İzz b. Abdüsselâm karşısında kendi durumunu ayarlarken; “Benim şu tavrım ve durumum acaba selef-i salihîne uyuyor mu?” diye soruyordu. Tabiî onlar da, kendi durumlarını ona göre ayarlıyorlardı. Onu yetiştiren Nureddin Zengî de, yine kendi durumunu selef-i salihîne göre ayarlıyordu. Tâbiîn kendisini sahabeye göre ayarlıyor, sahabe de, Efendimiz’e göre kendine çeki düzen veriyordu; âdeta “Sağa dön!” dendiğinde sağa dönüyor, “Sola dön!” denince de sola dönüyordu. Ne var ki Kitab’ı, Sünnet’i ve selef-i salihîni anlama mevzuu, bir kısım küçük meselelerde farklı mütalaalara ve anlamalara yol açmıştır. Bundan dolayı da farklı anlamalar, içtihadî farklılıklar ortaya çıkmıştır. İşte burada herkes meselenin özünü bulmayı, bu işin başındaki imamın arkasındaki cemaate uymada bulacağını düşünmüş ve öyle yapmıştır.

Asrımıza gelinceye kadar bu hep böyle olmuştur. Yer yer bu durumdan saptırılmaya çalışılmış, bâtıl mezhepler zuhur etmiş, içtihatlarda bir kısım yanlışlıklar yapılmıştır ama asrımızda hezimeti bütün dehşetiyle iliklerimize kadar yaşamaya başlayınca, içimizde bir kısım çare arayıcılar ve kendi imkânlarına göre tecdide benzer şeyler yapmak isteyenler zuhur etmiş; bunlar da nazarlarımızı doğrudan doğruya Kitap, Sünnet ve icmaa çevirmiş, yeniden bir şekillenmenin, yeniden kendimizi bulup kendimizi yenilemenin lüzumu üzerinde ısrarla durmuşlardır. Bir yönüyle az buçuk Batı’nın tesirinde yetişen, biraz da Batı düşünce ve felsefesine tercüman olan Muhammed Abduh, Reşid Rıza’dan, Cemaleddin Afganî’ye ondan büyük bir nispette hakikati temsil eden Şiblî’lere kadar, onlardan büyük bir nispette İslâmiyet’e sadakat içinde bulunan Nedvîlere, Mevdudî’lere kadar hep yeniden Kur’ân’ı ve Sünnet’i söyletme, dile getirme ve Kur’ân ile Sünnet’in aydınlatıcı tayfları altında kendimizi bulma ve yenileme hareketleri, hamlesi, gayretleri, çığırı açılmıştır… Bir taraftan Kitap ve Sünnet’in aydınlatıcı tayfları altında, diğer taraftan selef-i salihînin gayet safiyane her devrin derdine derman olabilecek saf ve hâlis içtihatları bir araya getirilip değerlendirilerek, bunların içinde İslâm’ın özünü bulup yaşama imkânına kavuşma düşünülmüştür. Zaten o istikamette bir gelişme vardır ve gençlerimiz de daha ziyade ona karşı bir hâhiş izhar etmektedirler.

Bugün şehit olma arzusundaki çok sayıda insanın bunun için büyüklerden dua istemeleri, aldıkları cüz’î bir maaşı bir zarfın içine koyarak muhtaçlara vermek

üzere getirip “Eğer imkânımız olsaydı canımızı da bu zarfın içine koyup vermeyi düşünüyorduk.” diyen insanların olması, Allah Resûlü’ne “Yâ Resûlallah, ben arkadaşlarım hakkında senin için bir şey söyleyemem, ama bir kere emir ver, kandan irinden deryaları geçerler, Berk-i Gımad’a kadar kılıç sallarlar.” diyenleri hatırlatmaktadırlar. Bu çırpınış ve dirilme gayreti bize şunu gösteriyor ki, özünü Kur’ân ve Sünnet’te bulacak bir neslin emareleri çoktan zuhur etmiştir ve inşâallah bizi onlar güldüreceklerdir.

1 Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/395; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr* 19/213.

2 Tirmizî, *fiten* 48; Ebû Dâvûd, *sünnet* 9; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/220, 221.

3 Bkz.: İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân* 3/302; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî* 8/77.

4 Bkz.: İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân* 2/32; ez-Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân* 1/280-281.

5 Nâziât sûresi, 79/24.

6 Tirmizî, *cenâiz* 34; Ebû Dâvûd, *edeb* 42.

EFENDİMİZ'İN DİLİNDEN GÜNÜMÜZE BAKAN HABERLER

Soru: Peygamber Efendimiz'in istikbale bakan hadisleri arasında günümüze bakanları var mıdır?

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberliğini ele aldığımız yerde, O'nun gayba ait verdiği haberler üzerinde de fazlasıyla durmuştuk.[1] Bu mevzuda hadis ve meğâzî kitaplarında, Efendimiz'e ait o kadar çok vak'a zikredilmiştir ki, sanki Allah Resûlü gaybbîn nazarıyla televizyon ekranının başında oturmuş da seyrediyor gibi kıyamete kadar meydana gelecek hâdiseleri teker teker müşâhede etmiş ve ümmetine haber vermiştir.

Meselâ, Allah Resûlü hilâfetin otuz sene olacağını –muteber hadis kitaplarında– haber vermiş, haber verdiği gibi çıkmıştır.[2] Kureyş'ten iki çocuğun (Yezid[3] ve Velid[4] gibi) ümmet-i Muhammed'in başına musallat olacaklarını, çok eza ve cefada bulunacaklarını haber vermiş, haber verdiği gibi zuhur etmiştir. Zülhuveysıra'nın şahsında,[5] elmacık kemikleri, burun ve kafa yapıları ve renkleriyle Moğol tipini anlatarak bir kısım kimselerin İslâm medeniyetini zir ü zeber edeceklerini tafsilatıyla haber vermiş ve haber verdiği şekilde Moğol istila ve işgalleri olmuştur.

Bugünkü Müslümanları ilgilendiren haberlerden birisi de Deccal'la alâkalıdır. Allah Resûlü'nün Deccal mevzuunda, tarikleri itibarıyla yüzden fazla hadis ve yine Hz. Mesih'in ineceğine dair de yüz kadar hadis vardır; kırk tanesi sahih, kırk kadarı hasen, yirmi kadarı zayıf denebilecek bu hadislerin hemen hepsiyle Hz. Mesih'in ineceği anlatılmaktadır. Buhârî ve Müslim'de adı zikredilmemekle beraber açık-kapalı Hz. Mehdi hakkında bir hayli hadis-i şerif vardır. Yine Efendimiz, ümmeti içinde, söyledikleri yalanlara kendileri dahi inanacak kadar yalancıların zuhur edeceğini, otuza yakın kimsenin nübüvvet iddiasında bulunacağını haber vermiş ve bunların da hepsi zamanla ortaya çıkmıştır.[6] Daha Devr-i Risaletpenâhî'yi müteakip Tuleyha, Müseylimetü'l-kezzap gibi peygamberlik iddiasında bulunan yalancılar zuhur etmiş; bunlardan Tuleyha teslim olup sonra yine Müslüman olmuştur ama Müseylime küfrü üzerine öldürülmüştür. Daha sonraki devirlerde meşhur şair Mütenebbi gibi peygamberlik iddiasında bulunanlar da olduğu gibi, hulûle, ittihada inanan bir sürü sapık da zuhur etmiştir. Daha sonraları Hindistan'da meşhur Kâdiyâniliği

tesis eden Gulam Ahmed de bir yalancı peygamber olarak nübüvvet iddiasında bulunmuştur. Böyleleri hep hulûliye ve ittihad akidesini savunmuş ve "Allah bana girdi, bende konuşan Allah'tır." gibi küfür ifade eden laflarla ortaya çıkmışlardır ki bunlar hep yalancı peygamberlerdir ve iddia-yı nübüvvette bulunmuşlardır.

Allah Resûlü, daha sonra zuhur edenlerden de meselâ Marks, Lenin, Engels, Troçki ve Mao'ya kadar farklı anlayışlardan insanları, bazen işaretle, bazen remizle haber vermiştir ki, bunların hepsi inkâr-ı ulûhiyette bulunmuş deccallardır. Allah Resûlü'nün bunlardan haber vermesi daha ziyade remizle olmuştur; O, bunların kutb-i şimalîden zuhur edeceklerine ümmetini uyarmıştır. *"Onun, bir günü sizin bir seneniz, bir günü bir ayınız, diğer bir günü de bir haftanız kadar olacak."* demek suretiyle oralarda cereyan eden izafi gün keyfiyetinin ekvatora yakın mıntıkada cereyan eden günden farklı olduğuna parmak basmıştır.[7] Bunların da hepsi haber verdiği gibi çıkmıştır. Kuzey kutbuna doğru gidildiğinde Lenin ve Marks'ın nereden zuhur ettiği görülür; evet, gidildiğinde görülecektir. Bütün bunlar günümüzde malumat-ı âdiye hâline gelmiş bilgilerdendir. Günlerin, gecelerin nasıl uzayıp kısaldığını, ekvator ve kutupların farklılığını çocuklar bile biliyor.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunlardan haber verdiği gibi bir de umumî olarak ümmet-i Muhammed'in başına gelecek kıyamet alametlerinden olarak, meselâ zinanın yaygınlaşacağını haber veriyor; açıktan açığa eller, gözler, ayaklar ve diğer azalarla zina yapılacağına işaret ediyor ki;[8] günümüzde sokaklardaki manzara bu mevzuda şahit aramaktan bizi vâreste kılacak kadar vâzıhtır. Sinema, dergi ve kitaplarda bu meselenin yaygınlıkla kullanılması ve fiilî durum; herkesin ırz ve namusundan endişe eder hâle gelmesi, insana فَصَدَقَ رَسُولُ اللّٰهِ "Allah Resûlü dosdoğru söylemiş." dedirtiyor.

Bir hadis-i şerifte Allah Resûlü faizin yaygınlaşacağını ifade ediyor. Faiz o kadar taammüm edecek ki, ondan kaçınanların dahi yedikleri şeyler içinde faiz bulaşığı, tozu, dumanı bulunacaktır.[9] Hassasiyet ve titizlikle sadece aldıkları maaşa kanaat eden memurların durumu düşünüldüğünde faizle muamele yapan bankalardan aldıkları maaşa faizin tozunun nasıl bulaştığını görmek mümkündür.

Cömertliği ile meşhur Hâtem-i Tâî'nin oğlu Adiyy ibn Hâtim Hristiyan idi.

Babası Allah Resûlü'nün getirdiği hidayetle tanışamamıştı. O gelip Efendimiz'e hayat-ı seniyyelerinin sonunda teslim olmuştu. Allah Resûlü'nde nübüvvet nişaneleri görmüştü; bunlar Ceziretü'l-Arab'da umumî güvenin teessüs edeceği, Müslümanların çok zenginleşeceği türden haberlerdi ve Adiyy'in (radıyallahu anh) itirafıyla hepsi de gerçekleşmişti.

Sonuncusu hariç buraya kadar anlatılan vak'alar hep İslâm dünyasında tedenni ve sukutu haber veren hadislerdir. Vâkıanın bir de olumlu kısmı vardır. Resûl-i Ekrem ahir zamanda evsaf ve ahvaliyle tıpkı sahabeye benzer bir cemaatin zuhur edeceğini de müjdelemiştir. O bir hadislerinde, *"Ta kıyamet kopuncaya kadar ümmetimden bir cemaat dine omuz verecektir."*[10] buyururlar. Hadisin başka bir ilavesinde, hasım olan kimselerin onlara zarar veremeyeceklerinden de bahsedilir. Yani onlara karşı kurulan bütün dolaplar, entrikalar ve hileleri yapanların kendi başlarına çevrileceği ifade edilir. İşte ahir zamanda zuhur edecek evsaf ve ahvaliyle sahabe-i kirama benzeyen bu cemaati Allah Resûlü haber vermiş ve biz Efendimiz'in haber verdiği sair şeyler gibi bunun da çıktığına/çıkacağına inanırız.

Biz, Allah Resûlü'nün istikbale dair verdiği haberlerden şimdiye kadar yüzlercesinin zuhur ettiğine şahit olmuşuzdur. Hadis kritikçilerinin büyük bir titizlikle ele alıp inceledikleri nice hadisler vardır ki, o hadislerde Efendimiz, ümmetinin üst üste kırılmalar, çözülmeler yaşadıktan sonra yeniden belini doğrultacağını ve devletler muvazenesinde hâkim bir unsur hâline geleceğini haber vermektedir ki biz ona da inanırız.. evet öyle ümit ediyoruz ki, şu âna kadar olan şeyler zincirine bu da gerçekleşmiş bir halka olarak takılacak ve devam edecektir. Onun için buna yarısı oldu, yarısı olmadı diyoruz. Bu yarının olması için de olduracak sebepler lâzımdır. Efendimiz ahval ve keyfiyet itibarıyla durumu anlatır: *"Din, garip olarak, (yani hâlden, dilden anlamayan insanların içinde) başladı. (Ona canlı kanlı bir cemaat sahip çıktı. Ve sonra da her yana yayıldı, hâkim oldu.) Yine ona gariplik arız olacak. (Ahir zamanda da yeniden böyle olacak. Âdeta cemaat-i İslâm'ın karşısına bir nevzuhur hâlinde çıkacak. Dost da düşman da buna şaşacak.)"*[11], *"... Ekicilerin hoşuna gider, kâfirleri de öfkelendirir."*[12] âyetinde ifade edildiği gibi tohumu atan dahi şaşacak, "Nasıl oldu? Ben de hayret ediyorum; birdenbire böyle büyümemesi gerekiyordu!" diyecek. Evet, Devr-i Risaletpenâhî'de olduğu gibi her yanda bir inkişaf yaşanacak.

Kurtarıcı neslin, ashab-ı kirama benzetilmesinde bir kısım farklı mânâlar vardır. Çünkü ashab-ı kiram din-i İslâm'ı neşretmek için yurt ve yuvalarını terk ettiler. Şimdilerde yurtdışına sadece para kazanmak için gidenleri görünce insanın aklına sahabe ve onları takip edenler geliyor. Bizim ecdadımız ve Müslümanlıkta bu altın silsilenin başı olan sahabe-i kiram ve tâbiîn-i fihâm efendilerimiz, yurt ve yuvalarını, memleketlerini, ocaklarını tek bir gaye için terk ediyorlardı; o da hakkı neşretmekti. Ebû Eyyub el-Ensarî Hazretleri, ta Arap yarımadasından kalktı İstanbul önlerine kadar geldi; bu, oralarda da Allah'ın adını duyurmak içindi. *"Benim cenazemi alın ta Bizans'ın içlerine doğru götürebildiğiniz yere kadar götürün." diyor ve ekliyordu "Ben arkadan gelen fatih orduların kılıç şakırtılarını duymak istiyorum."*[13]

Bu misalleri çoğaltmak mümkündür; kadınıyla erkeğiyle bütün bir millet, yurdunu yuvasını evlâd u iyâlini terk ediyor, dünyanın dört bir yanına Allah'ı anlatmak için gidiyordu. Tabiî yurt dışına sadece para kazanmak için gidenler ise bunun tam tersi bir manzara sergiliyorlardı. Buna rağmen yine de karamsar olmamak lâzım. Rahmet-i ilâhîden ümit ediyoruz ki, oralara daha fazla bir şeyler kazanmak için giden bu insanlar, ilk niyetlerinin hilâfına hayırlı bir işe öncülük edecekler; oraya giden talebelere sahip çıkacak ve sonradan irşad için gelenlerin hâmîleri olacaklardır. Onlar bilmeyerek tohumlar attılar, ihtimal bir gün gördükleri inkişaf karşısında, "Biz ne maksatla geldik, encam nasıl oldu!" deyip kendileri de şaşacaklardır. Ecdadın, Allah'ın adını duyurmak için gittiği yerlere bugün yabancı para için gidiliyor. İnşâallah bu da sona erer. Bu, benden bir tefe'ül ve rahmet-i ilâhî açısından da bir ümittir.

Eğer bütün bu yıkılışlardan sonra, yeniden ümmet-i Muhammed'in kaldırılması düşünülüyorsa sahabe-i kiram gibi gerektiğinde yurt ve yuva terk edilmeli, en azından mü'min yurt, yuva ve evlâd u iyâl kaydından kurtulmalıdır. Izdıraba, çileye talip olanlara, irşad için mehâliki iktiham edenlere binler selâm..!

1 Bkz.: M.F. Gülen, *Sonsuz Nur* 1/138.

2 Tirmizî, *fiten* 48; Ebû Dâvûd, *sünnet* 9; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/220, 221.

3 Bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 2/176; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 63/336, 65/250, 68/41.

4 Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/18; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/539.

5 Buhârî, *menâkıb* 25, *edeb* 95, *istitâbetü'l-mürteddîn* 4; Müslim, *zekât* 148.

6 Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 229; Tirmizî, *fiten* 44, *menâkıb* 73.

7 Müslim, *fiten* 110; Tirmizî, *fiten* 59; Ebû Dâvûd, *melâhim* 14.

8 Bkz.: Buhârî, *isti'zân* 12, *kader* 9; Müslim, *kader* 20.

9 Bkz.: Ebû Dâvûd, *büyû'* 3; Nesâî, *büyû'* 2; İbn Mâce, *ticârât* 58.

10 Buhârî, *i'tisâm* 10; Müslim, *imâret* 171.

11 Müslim, *îmân* 232; Tirmizî, *îmân* 13; İbn Mâce, *fiten* 15.

12 Fetih sûresi, 48/29.

13 Bkz.: İbn Hibbân, *es-Sikât* 3/102; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/518.

BEDDUA VE ALLAH'A HAVALE ETMEK

Soru: Beddua eden mesuliyet altında kalır mı? Allah'a havale etmek beddua mıdır?

İnsanları Allah'a havale etmek, mesuliyet gerektiren bir husus değildir. Ancak uygunsuz ifadelerle, Hakk'a havale edilen şahısların müstahak olmadıkları hususları ifadede mesuliyet olabileceğini söylemek mümkündür. Bir bakıma fenâ insanları Allah'a havale etmek, onlar adına çok masum bir şeydir. Gerçi Efendimiz, Ebû Cehil'i, Utbe'yi, Şeybe'yi, İbn Ebî Muayt'ı Allah'a havale etmiş; bir mânâda etmeden men edilmiştir. Ama Nebiler Serveri'nin bundan men edilmesi, O'nun hususî konumu ile telif edilemediğinden dolayıdır. Âdeta Efendimiz'e yapılan ikaz: "Sen kendine bak; onların dalâleti seni çok meşgul etmemeli. Onun sana zararı da olmaz" mânâsına bir men etmedir. Zira Efendimiz sabah akşam –bazı rivayetlerde de günde beş vakit– namazda ellerini kaldırıyor, kunut okuyor ve İslâm'a kötülük yapanları Allah'a havale ediyordu. Bu açıdan kişinin istihkâkı varsa, "Allahım, onu Sana havale ediyorum, kötülüğünü onun başına dola." demede bir sakınca yoktur. Bir insanın böyle bir havaleye müstahak olması ve sizin onu havale etmeniz, Anadolu halkının dediği gibi "Artık Sen bilin yâ Rabbi!" demektir.

Ama bedduaya gelince onu yapmamız veya ona "âmin" dememiz mümkün değildir. Meselâ; "Allahım! Falanların altını üstüne getir. Allahım! Onu yerin dibine batır. Allahım! İflah etme. Allahım! Onun canı Cehennem'e. Allahım! Onu paramparça et. Allahım! Evlerine feryâd u figân sal…" gibi ifadeler birer bedduadır ki bütün bunlarda murad-ı ilâhî başka türlü olabilir. Belki karşı tarafın o bedduaya istihkâkı olmayabilir veyahut onun Allah'a (celle celâluhu) yönelmesi söz konusudur. Meselâ Efendimiz, Hz. Ömer'i Süheyl b. Amr'ı cezalandırmaktan men etmiş ve ona, *"Bir gün, öyle bir makamda öyle şeyler söyleyecek ki sen ondan memnun olacaksın."*[1] demiştir. Bu konuda hayır zannedilen şeyler şer, şer zannedilen bazı hususlar da hayır olabilir. Bununla alâkalı olarak Cenâb-ı Hak *"Allah bilir, siz bilmezsiniz."*[2] demektedir. Gerçekten bizim bilmediğimiz pek çok hayırlar olduğunu sizler de her zaman görmüşsünüzdür ve görmektesinizdir. Meselâ, bir dönemde, birine bedduada bulunmuş veya onu Allah'a havale etmişsiniz, bir süre sonra bakıyorsunuz o, sizin fahrî müdafiiniz ve avukatınız oluvermiş... Evet, işte bütün bunlar, öfkeyle köpürmenin ötesinde daha farklı şeyler söylemenin esas olduğunu

göstermektedir.

Bazen, düzelmeleri hiç kabil olmayacak gibi görülen ve din aleyhtarlığını kendine vazife edinmiş kimseler hakkında, "Allahım, Sen bunların hakkından gel, onların düzenlerini dağıt ve kuvvetlerini parçala ki bize tecavüz etmesinler/edemesinler. Bu yılanların belini kır da yürüyemesinler Rabbim!" şeklinde dua etmekte bir beis görmeyenler de vardır. Aslına bakılırsa onların yaptığı cinayetler karşısında bu ifadeler onlar için çok fazla beddua da sayılmaz.

Bütün Müslümanlar, her hususta olduğu gibi Allah'a havale etmek hususunda da aşırıya gitmemeli ve her zaman sınırlarını korumalıdırlar. Zira Müslümanın tel'ine ve bedduaya "âmin" demesi asla doğru değildir.

Allah'a havale edilecek kişileri çok iyi ayıklamak ve elemek gerekir. Ayrıca ölenlerin arkasından da aleyhte bir şey söylemek doğru değildir. Çünkü insanların nasıl gittiğini bizden daha iyi Allah bilir. Ama şu kadarı da var ki, hayatı boyunca kötülük planlamış ve "Şu Müslümanlığı bir vursak, iflahını kessek ve işini bitirsek" diyenleri O'na havale etmekte de bir mahzur yoktur. Onlar için, "Allahım! Kuyruğunu dikmiş sokmak için gelen akrebin kuyruğunu kır, onun zehirini kendi ağzına sok yâ Rabbi!" demek bir müdafaadır.

Ben bunları söylemenin bir sakıncası olacağını zannetmiyorum. Bazen de hem benim hem de değişik dairelerdeki arkadaşların canı çok yanıyor. Onların yanan canları ile benim canım da ayrıca yanıyor. Hani filmlerde nasıl tek yumurta ikizlerinden birine kırbaç vurulunca öbürü de acısını duyuyor, benimki de öyle. Önemli bir fonksiyon eda eden arkadaşların acısını her zaman ruhumda hissediyor ve sanki sırtımdan kırbaç yemiş gibi ızdırap duyuyorum. Öyle ki, böyle bir mesele gece kafama takılsa, deli gibi fırlıyorum yatağımdan; birkaç derin soluk alıyor, sonra gezip dua ediyorum. Bazen, "Allahım! Islah et, ıslah et, ıslah et." diye müspet dua ediyorum. Bazen de, "Kabil-i ıslah değilse Sana havale ediyorum Allahım!" şeklinde O'na havale ediyorum.

Kur'ân'da Hz. İsa'nın bir duası vardır ki o duada gizli bir havale etme olduğu söylenebilir. O, Cenâb-ı Hakk'a şöyle bir niyazda bulunur: *"... Eğer onları cezalandırırsan, şüphe yok ki onlar Senin kullarındır. Onları affedersen, Aziz u Hakîm (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibi) ancak Sensin!"*[3] Âyet-i kerimelerin fezlekelerinde gizli olan müthiş terbiyeyi, asıl konumuz olmadığı için geçiyor ve ifade etmek istediğimiz hususa dönüyoruz.

Âyetin sonundaki Hakîm ifadesi ile alâkalı olarak Hz. Mesih sanki Cenâb-ı Hakk'a şunları söylüyor: "Ben her ne kadar böyle görüyorsam da bu, eşyanın dış yüzü itibarıyladır. Hikmet ise eşyanın perde arkası sırları demektir. Eşyanın perde arkasını da ancak Sen görür ve Sen bilirsin. Çünkü Hakîm Sensin. Eğer ben bu istek ve talebimde Senin hikmetine muhalif bir şey söylemişsem, Sen Hakîm'sin, bildiğini yaparsın." Evet, işte bu son ifadede zımnî olarak bir havale olduğu söylenebilir.

Netice olarak, Allah'a havale etmede bir mahzur olmadığını, yapılan beddualara da âmin dememememiz gerektiğini, ikisinin birbirinden ayrıldığını ve mü'mine yaraşan hususun dua etmek olduğunu söyleyebiliriz. İşin içinden çıkamadığımız durumlarda, Allah'a havale etmek de bir yol olarak kullanılabilir.

1 Bkz.: Buhârî, *cenâiz* 3, *fezâilü ashâb* 5; *meğâzî* 83; İbn Mâce, *cenâiz* 65.

2 Nûr sûresi, 24/19.

3 Mâide sûresi, 5/118.

İkinci Bölüm
DÜŞÜNCE BOYUTU

EBÛ HANİFE, ONA MUASIR DÂHİLER VE FİKİR HÜRRİYETİ

Soru: Büyük âlimler arasında, saygı ve terbiye gibi hususlar, fikir hürriyetine gölge düşürmüş müdür? Yaş açısından daha küçük olanların meclislerde söz söylemesini nasıl değerlendiriyorsunuz? Böyle bir durum şimdi söz konusu olabilir mi?

Tarihin belirli zamanlarında toplumdaki terbiye ve kültürde, İslâm'ın ruhuna aykırı olarak bazı kimselerce ve bazı idarelerce baskı ve zorlamaya başvurulmuş ama hep öyle olmamıştır. Aslında saygılı olmak başka, büyüklüğü kabullenip istidatların önünü kesmemek daha başka bir meseledir. Bu konuda Asr-ı Saadet'te meydana gelen bir hâdiseyi nakletmek istiyorum:

Efendimiz etrafındaki yaşlı sahabilere, hurmayı bir misalle sormuş, pek çok sahabi değişik ağaçlar etrafında dolaşırken, yaşı oradakilere nispeten daha küçük olan Abdullah b. Ömer cevabı bilmesine rağmen söylememiş. Öyle anlaşılıyor ki İbn Ömer o dönemde böyle davranılması gerektiğini düşünüyordu. Ama daha sonra babası ona, yapması gerekli olan hususu söyleyince, zannederim o da değişmişti.

Hicrî 2. asır, Ebû Hanife, Süfyan b. Uyeyne, Süfyan es-Sevrî ve Evzâî gibi dev imamların yaşadığı çok velûd bir dönemdir. Bu imamlar birbirleriyle muasır olup belki sadece aralarında üç-beş yaş fark vardı. Bu dönemin en mühim özelliklerinden biri, fikirlerin çok serbestçe tartışılıyor olmasıydı. Hususiyle Kûfe'de her şey münazaranın âdâbına göre tartışılıp konuşuluyor, müzakere ediliyordu ve bir neticeye bağlanıyordu. Herhâlde şimdilerde olduğu gibi saygısızca ve kavga edercesine değildi! Kavga edilmiyor, tartışmalara girilmiyor ve her şey bir edep çerçevesinde cereyan ediyordu. Yapılan bütün müzakereler insana karşı saygılı davranma ve hoşgörülü olma çerçevesinde gerçekleşiyordu. Hususiyle Irak'ın kendine has bir özelliği vardı. Zira burası

Havâric, Nevâsıb düşüncelerinin ve Neoplatonizm gibi değişik fikir cereyanlarının çok erken girdiği bir yer olması itibarıyla farklı fikir cereyanlarına çokça sahne oluyordu.

Ebû Hanife değişik zamanlarda yanına gelen kırk binlere ulaşan talebeleriyle hemen hemen her şeyi müzakere ederek, konuları zeminine oturtuyor ve böylece bütün vicdanlar da rahatlıyordu. Bundan dolayıdır ki o dönemde, bir yandan hadis, usûl-i hadis, nakd-i ricâl, nakd-i metin gibi ilimler inkişaf ederken, diğer yandan ilk tefsir ve fıkıh eserleri telif ediliyordu. Bu bir mânâda hicrî 4. asrın sonu itibarıyla Asya'da bir Rönesans gerçekleşmesi demekti. Düşünce ve bilim tarihi açısından bakıldığında, çok erken denebilecek bir zamanda, büyük hukukçuların yanında İbn Sina gibi dâhilerin ve fünûn-u müspetede Zehrâvî gibi devâsâ insanların yetiştiği görülmektedir. Öyle ki Zehrâvî'nin kullandığı aletleri Batı tam bin seneye yakın üniversitelerinde kullanıyordu. Bu itibarla böyle dâhilere "Bin Sene Yaşayan Adam" demekte bir beis yoktur. İyi bir değerlendirilmeye tâbi tutulduğunda ifade edilen gerçeklerin hafif şeyler olmadığı görülecektir.

Bütün bunlar o dönemde düşünce hürriyetinin, düşünceyi ifade etme hürriyetinin ve araştırma hürriyetinin çok rahat kullanılmasından kaynaklanıyordu.

İmam Muhammed, İmam Ebû Yusuf Ebû Hanife'ye karşı çok saygılı ve terbiyeli idiler. Ona, "Hocamız" diyorlardı ama aynı meselede onunla farklı düşünceleri de olabiliyor ve bunu da ifade edebiliyorlardı. Kitaplarda buna misal teşkil edecek, onların pek çok farklı düşünce, mülâhaza ve mütalaaları vardır. Bunlar sadece kuru bir saygıdan dolayı "Hocam" deyip de Kitap ve Sünnet'te öyle görmedikleri hakkı ketmetmiyorlardı. Çünkü onlar hakikat karşısında susanın dilsiz şeytan olduğunu çok iyi biliyorlardı.

Evet, Ebû Hanife de Süfyan b. Uyeyne ve Süfyan es-Sevrî gibi dâhilerdendir. Aslına bakılırsa fıkıh Ebû Hanife'nin asıl alanı değildir. O, kelâm ulemâsındandır. Yani fıkıh, Ebû Hanife'ye göre ikinci bir meseledir. Zira o akidecidir. (Allâme Muhammed Hamdi Yazır da aslında fakihtir ama tefsir yazmıştır.) Ebû Hanife de, şartların gereği daha çok akide ve kelâm ile iştigal etmiş olmasına rağmen, hem kendisi fıkıhta daha meşhur olmuş, hem de talebeleri büyük ölçüde fıkıh sahasında yetişmişlerdir. Zira yetiştiği dönemde fırak-ı dâlle ve bâtıl cereyanlar öyle çoğalmıştı ki, Dehriyyûn Basra ve Kûfe'de kürsüler kurmuştu. Hatta bu meselede o derece ileri gitmişlerdi ki,

inkâr-ı ulûhiyet meselesi bile konuşuluyordu. Neoplatonizm, Monizm ve daha başkalarının fikir plânında temelleri de aslında o dönemde atılmıştı. Evet, daha sonraki filozoflarla sistemleştirilmeye tâbi tutulmuş, yeniden bir kere daha seslendirilmiş ve yorumlanmış olsalar da, bunların tohumları ta o dönemde atılmıştı. Onun için, biri Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat diğerleri (yetmiş ikisi) de fırak-ı dâlle olmak üzere yetmiş üç fırkanın varlığından bahsedilmektedir.

Ebû Hanife işte böyle bir ortamda neş'et etmiş ve bu fırkalarla yaka paça ola ola hayatını sürdürmüştü. Ne var ki, Hazretin öyle bir istidadı vardı ki her sahada söz söyleyebiliyordu. ("Fıkh-ı Ekber" adında akâide dair bir kitap ona aittir ve daha sonraları Aliyyü'l-Kârî gibi bir allâme de bu esere bir şerh yazmıştır.) Evet, Ebû Hanife önceleri akâid ve kelâmla meşguldü. Ancak o daha sonraları tamamen fıkha yöneliyordu.

İmam Âzam, talebelerine Kur'ân ve Sünnet ölçüsünde, Sünnet'i kritik etmeye yardımcı olabilecek bir kısım düsturlar vaz' ediyor ve fıkıhta kırk bin insanı başına toplayabiliyordu. Onun yetiştirdiği talebeler içinde Ebû Yusuf gibi Abbasiler'e uzun zaman şeyhülislâmlık yapan büyük zatlar da vardı. İmam Âzam'ın yetiştirdiği bu büyük insan, tebe-i tâbiîn döneminde şeyhülislâm olmuştu ki onun bu vazifeyi yaptığı coğrafyada İmam Malikler, İmam Muhammedler ve İmam Şafiîler de bulunuyordu. İmam Ebû Yusuf, o dönemde İslâm'ın tek olmasa da en büyük, âdeta Herkül burcuna, Amuderya'ya ve Çin seddine kadar uzanan ve Türkiye kadar otuz büyüklükteki koskocaman Abbasi devletine şeyhülislâmlık yapıyordu.

Yine o büyük imamın yetiştirdiği müstesna talebelerinden biri de İmam Muhammed'di. Onun yazdığı eserleri üst üste koysak başımızı aşar. Hakîmüşşehîd, İmam Muhammed'in yazdığı *el-Câmiü'l-Kebîr*'ini, uzun olması münasebetiyle okunamama endişesinden dolayı hulâsa etmişti. Meseleleri hulâsa etmede ve anlamada zorlanmaya sebep olduğundan, daha sonra İmam Serahsî ise bu kitaba *"el-Mebsût"* adında bir şerh yazmıştı. Ama bütün bunlara rağmen bu eserlerin menşei yine de bir yönüyle İmam Muhammed'e dayanıyordu. O, öyle zeki bir insandı ki, (bir söz esprisi içinde) kendisinin hocasından duyduğu hiçbir şeyi unutmadığını bildirir ki, doğrudur. Ayrıca, onun iyi bir gözlemci ve mütecessis olmasıyla alâkalı şöyle bir vak'a anlatılır:

Derse geldiğinde denemek için İmam Ebû Yusuf'un oturduğu minderin altına birkaç santimlik bir tahta, İmam Muhammed'in seccadesinin altına da bir kâğıt katlayıp koyarlar. İmam Muhammed öyle mütecessis bir insandır ki, İmam Ebû

Yusuf dersini yapıp tahtanın farkına varmadan kalkıp gitmesine karşılık İmam Muhammed, oturur oturmaz hemen bir farklılığın olduğunu anlar ve “Allah Allah! Bu tavan mı iki kâğıt kalınlığı aşağıya inmiş, yoksa yer mi yukarıya çıkmış!” der.

Bunlardan başka İmamı Şafiî’ye hocalık yapan, hadiste allâme ve zâhid insan İmam Vekî’ de Ebû Hanife’nin talebelerindendir. İmam Şafiî’ nin, “Eşi menendi yoktur.” dediği, hadiste allâme-i cihan olan zâhid ve zâbit Horasanlı Türk âlimi Abdullah b. Mübarek de İmam Âzam’ın meşhur talebelerindendir. Bu ölçüde, sadece İmam Tehânüvî’nin tespit ettiği üç yüz kadar büyük insan vardır.

İmam Ebû Hanife, kelâmla ve başka ilimlerle meşgul olmasının yanı sıra aynı zamanda bir de hayatını idame ettirmek için kumaş ticareti yapmaktadır ve bu şekilde kendi dükkânında rızkını helâl yolla kazanmaya çalışmaktadır. Merhum Seyyid Kutup *“İslâm’da Sosyal Adalet”* adlı kitabında İmam’ın ticaretteki hassasiyetine temas sadedinde şöyle bir olay nakleder: Bir ara İmam, kendisi dükkânda yokken çıraklar bir malı, gerçek değerinin üstünde satarlar. İmam durumu öğrenince, malı satın alan adamı bulur ve ona “O malın fiyatı o değildir.” der. Adam bu alışverişten razı olduğunu belirtmesine rağmen, “Sen razısın ama ben razı değilim.” der ve malı gerçek değerine göre verir ve o alandaki hususiyetini de ortaya koyar.

İşte o dönemler, tıpkı bir barut gibi kibriti uzaktan görünce, hemen meşaleye dönüşecek insanların çok olduğu bir dönemdi. İnsanlar Allah’ın inayetiyle birden parıldıyor ve ışık kaynağı hâline geliyorlardı. Meselâ Süfyan b. Uyeyne on beş yaşında içtihat edebilecek seviyeye gelebiliyor. Tabiî ki, bunun gerçek değeri, içtihadın ne kadar ağır bir iş olduğunu bilmekle ancak tam anlaşılabilir.

İmam Şafiî 54-55 yaşlarında vefat etmişti. Onu kritik edip hayatını ve biyografisini yazanlar, onun kendi çağında fıkhı iyi bilenlerden birisi olduğu gibi aynı zamanda hadisi de en iyi bilenlerden birisi olduğunu, bunun yanında çok iyi bir tabip ve en iyi şairlerden biri olduğunu söylerler. Bazen şiirlerini kendi de söyler. Hatta müstakil bir divanı da vardır. O, ‘Eğer şiir ulemâya layık olsaydı ben Lebid’den daha iyi bir şair olurdum. Fakat o derece meşgul olmadım.’ derdi. İmam Şafiî’nin çok ciddî rahatsızlıkları da vardı; ama bu rahatsızlıklar onun pek çok alanda bir uzman olmasına mâni olmamıştı/olamamıştı.

Demek Cenâb-ı Hak bir din gönderiyor, o dini temsil adına bir sürü de istidatlı insan yaratıyor, ta ki, o dine sahip çıkıp onu çok iyi yorumlasınlar ve

böylece herhangi bir yanlışlığa meydan verilmesin. Şimdi kalkmış bir kısım cahil kimseler diyorlar ki, onlar da insan biz de insan..!

OSMANLI NEDEN KÂMİL HİLÂFETİ UYGULAMADI?

Soru: Osmanlı Devleti, güzîde bilim adamları yetiştirdiği ve İslâm'a son derece bağlı devlet başkanlarına sahip olduğu halde neden kâmil hilâfeti uygulamadı? Kâmil hilâfeti uygulamasına mâni haricî-dahilî stratejik ve jeopolitik sebepler var mıydı?

Zannediyorum kâmil hilâfet ifadesiyle, Kur'ân-ı Kerim'in ruhuna ve Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) tatbikatına uygun bir sîretin takip edilmesi, her şeyin esâsât-ı Kur'âniyeye göre ele alınması ve İslâm'ın tam tatbik edilmesi kastediliyor. Osmanlıların, bütün meziyetlerine rağmen bir-iki meselede ihmalleri söz konusudur. Günümüzde de onların ihmal ettiği bu hususlar bir kısım kimseler tarafından serrişte edilmektedir.

Ancak hemen şunu ifade etmeliyim ki, eğer Osmanlıların tatbikatında bir şer bahis mevzuu ise, biz bugün onların başvurdukları veya içine düştükleri şerrin de şerrini irtikâp etmekte, hem de hiçbir rahatsızlık duymamaktayız. Bu itibarla biz, nasıl bir sukut içinde bulunduğumuzu düşünerek Osmanlı'ya dil uzatmaktansa kendimizi sorgulamalıyız. Osmanlı'nın hayr-ı mahzı ikame edemediği doğrudur. Ancak ikame etmemesinde bir kısım haricî ve dahilî âmiller olabileceği gibi, saltanatla marz-ı ilâhînin aynı anda muhafazası zorluğundan da kaynaklanmış olabilir.

Evet, ayrıca Osmanlılar, Selçukî enkazı üzerinde kurulmuştur. Selçuklular, bin bir curcuna, fitne ve fesadın parçalamasıyla, Adana'da Ramazanoğulları, Denizli'de Menteşeoğulları, Manisa'da Saruhanoğulları, Çanakkale ve Balıkesir'de Karesioğulları.. gibi parça parça beylikler olarak bir enkaz hâline gelmişti. Tam o esnada Allah bu kuvvetli eli Müslüman dünyasının imdadına gönderiverdi. Böyle bir dönemde Osmanlıların çok itinalı, tedbirli ve hesaplı adım atmaları gerekiyordu. Bunun için de mesele âdeta bir aile mahremiyeti içinde ele alınıyordu. Vâkıa buna biraz da kabile anlayışları sebebiyet veriyordu. Kayı Beyleri meseleyi ele alacak, beyliği devlete götürebilecek bir ufku henüz tam yakalamış değillerdi. Osmanlı Beyliği, bir beylik olarak hareket ediyordu. Beyler arasında ise beylik babadan oğula intikal ediyordu. Böyle bir teamülün yararlarının yanında Emevi ve Abbasilerde olduğu gibi, İslâm'ın ruhunu daraltma türünden bir husus da söz konusudur.

İkinci âmil, Osmanlılar kendilerinin dışındaki kimselere çok fazla güven

duymuyorlardı. Türk milletinin birliği beraberliği, teâlî ve terakkisi için canla başla mücadele ediyorlardı; bu mücadelenin inkıtaa uğramadan devam etmesi, muhtemel problemlere karşı dahi tedbirli olmayı gerektiriyordu. Daha sonraları içe sızan yabancı unsurların tahribatı, onların bu konudaki tutumlarını haklı gösteriyor gibidir.

Evet, belli bir dönemden sonra, yabancı unsurlardan gördükleri ihanetlerden ötürü, ağyâra karşı Osmanlı'da bir güvensizlik hâsıl olmuştu. Hem kendilerinin her şeyi daha iyi bildiklerine ve daha iyi idare ettiklerine inançları tamdı.

Benzer bir mülâhazayı, Hz. Ömer'de de görürüz. Koca Halife bir defasında, şu mânâya gelen sözleri etmişti: *"Eğer bu meseleyi benden daha iyi idare edecek birini bilseydim, rahatlıkla ona devrederdim. Fakat şu anda bu işi kemal-i emniyetle götürecek kişiler hakkında tereddütlerim var."* Zayıf dahi olsa Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in Arş-ı A' zam'a yükselen kemâlât ve faziletlerinin yanı başında Hz. Ömer seviyesinde bilinen, ifade edilen veya edilmeyen bazı yanları vardı ki bunlar Hz. Ömer'i tereddüde sevk etmişti ve bu sebeple de o, yerine birini tavsiye edememişti. Vefat edeceği âna kadar –aşağı yukarı– on seneye yakın işi kendi omuzunda götürmüş, götüremeyeceğini anladığında da vazifeyi bırakmayı düşünmemiş, "Allahım! Eğer vakti geldiyse emanetini al, beni bu ağırlıktan kurtar!" demişti.

Bu durum Hz. Osman'da da aynıyla vâki olmuştu. Hz. Osman'ın çevresinde, büyük ölçüde kendi oymağından kimseler bulunuyordu. Bazıları bu meseleden dolayı Hz. Osman'a dil uzatıp onu ta'n etseler de, işin içinde şöyle bir husus söz konusuydu:

O gün Türklerden İranlılara, Romalılardan, Berberilere kadar pek çok insan fevç fevç İslâm'a giriyordu. Böyle muhtelif akvamın İslâm'a girmesi çeşitli düşünce akımlarının doğmasına sebebiyet veriyordu. Oysaki devlet bir âbide gibi öyle sağlam ve emin kaideler üzerinde olmalıydı ki hiçbir ihanet onu sarsmasın. Bu sebeple Hz. Osman, rahatlıkla sırtını dönebileceği ve Medine'den işi idare edebileceği kimseleri vali tayin ediyordu. İtimat etmediği kimselerden biri, günün birinde, vali bulunduğu yerden halkını toplar da Medine'ye kadar gelirse daha mı iyi olurdu?.. Her ne kadar bazıları, Hz. Osman için "Kendi yakınlarını kayırıyordu." dese de –hâşâ ve kellâ– o temiz halife hiçbir akrabasını kayırmamıştır. Memur olarak yakınlarından tayin ettiği kimselerin maaşlarını bizzat kendi şahsî servetinden ödediği ifade edilir. Hz. Osman, bir yönüyle siyasî davranmış ve hilâfetin teminat altında olması için

yakınlarını çevresinde bulundurmakta zaruret görmüştür.

İşte insanın kendi soyunu sopunu düşünmesi, böyle bir içtihat ve kanaatle bazen mahzursuz, hatta faydalı olabilir. Ben tepeden tırnağa safvetlerine inandığım ve daima hürmet ve saygıyla andığım Osmanlıların İslâm'a ters gösterilen bazı icraatlarını böyle bir içtihada dayıyor ve öyle kabul etmek istiyorum. Bilmiyorum ki, bu hüsnü zannımdan dolayı beni muaheze ederler mi?

Vâkıa, Osmanlıların bu tercihi bir içtihattır, hata da bir içtihat hatasıdır ve bir yanlışlıktır. İhtimal onlar, "Ancak biz Osmanlılar olarak bu işi devam ettiririz." demişler. Bunda da yalan söylemiş sayılmazlar. Hiçbir Osmanlı, Türk milletine ihanet etmemiştir. Hatta bunların içinde sakalına boncuk dizdirdiği söylenen –deli mi değil mi?– Mustafa dahi ne Batılıya ne de Doğuluya bir parça toprağı bile peşkeş çekmeyi düşünmemiştir. Binaenaleyh ben, Osmanlı'nın bu mevzuda bir içtihada binaen böyle bir hükme vardıkları kanaatindeyim. Yanılıyorsam, Cenâb-ı Hakk'ın onları affetmesini dilediğim gibi beni de affetmesini dilerim.

Bir de yığın yığın şeririn, eşedd-i şeririn ortalığı işgal ve istilâ ettiği bir dönemde çok küçük, cüz'î –ve insafla bakılırsa–görülmeyecek kadar şer sayılan bir kısım meselelerden ötürü Osmanlı'yı sorgulamak doğru değildir. Böyle bir davranış şer güçlere koz vermek olur.

İkinci mesele, hilâfet mevzuunda niye din-i mübin-i İslâm'a uyulmadığıdır. Esasen Osmanlı devrinde dinin ruhuna aykırı ve ters bir hükmün ihzar edildiğini ve dine ters düşen icraatların yapıldığını bilmiyoruz. Gerçi bir iki insan, dinin ruhuna uymayan bir kısım kanunlar çıkarmıştı. Fransızlarla münasebetten, kapitülasyonların kabulü veya dış ticarete ait bir kısım meselelerden ötürü hazırlanan bu kanunlarda keyfilik ve dolayısıyla lâdinilik, veya en azından bir dalâlet fikri iddia edilmekte ve görülmektedir. Bu da bir ihtiyaç yorumu ve çaresi meselesidir. Bu itibarla, Kanuni'yi dahi kimsenin tadlil etmeye, hor ve hakir görmeye hakkı yoktur. Objektif olmamakla beraber bir mânevî ehl-i şuhud ve keşif, Kanuni'nin pek çok Osmanlı velilerinden önce geldiğini ifade etmektedir.

Dünyada Osmanlı İmparatorluğu'nun ömrü kadar uzun bir ömrü Cenâb-ı Hak hiçbir millete ve devlete vermemiştir. Bu işi altı asır Osmanlı'nın elinde tutan Allah'ın, mülk kendi elinde olduğuna göre, büyük bir haksızlık üzerine bunu devam ettireceğini zannediyor musunuz? Mâlikü'l-Mülk O'dur. Sözün burasında Mehmet Âkif'in Âl-i İmrân sûresinin 26. âyetinin münif mânâsını

manzum olarak kaleme aldığı mısralara bırakalım:

İlâhî, “Mâlikü’l-Mülk’üm” diyorsun... Doğru, âmennâ.
Hakikî bir tasarruf var mıdır insan için? Asla!
Eğer almışsa bir millet, edip bir mülkü istîlâ;
Eğer vermişse bir millet bütün bir mülkü bî-pervâ;
Alan Sensin, veren Sensin, Senin hükmündedir dünya.

Evet, mülkü Allah alır, Allah verir. Öyle ise mü’minler de bu mevzuda şöyle düşünmelidirler: Yeryüzünde o gün en aslah cemaat onlar olduğu için Allah bu vazifeyi onlara vermiştir. Daha salihi bulunsaydı onlara verirdi.

KULLUK BİR İMTİHANDIR

Soru: İmtihan içinde olduğumuzu biliyoruz. Ama bazen hayat çok zorlaşıyor. Kulluğun bir imtihan oluşunu misaller vererek anlatır mısınız?

Evet, kulluk bir imtihandır. Bizler dinimize hizmet etmeyi dahi bir imtihan sırrı içinde değerlendiriyoruz. Cenâb-ı Hak, imtihanlara karşı ne kadar sabır ve mukavemetimiz olduğunu bizlere göstermek için bizi bu dünyaya göndermiştir. Allah'ın imtihanı, tarihin hemen her döneminde devam edegelmiştir. Günümüzde de İslâm'a hizmet eden insanların belki toptan belki de peyder pey ama sık sık elendiklerini ve âdeta zelzeleye uğramış gibi ırgalandıklarını görüyoruz. Bu imtihanların devam edeceğini de çok iyi biliyoruz. Ancak, hizmet ederken ve imtihanlara maruz kalırken, dikkat edilmesi gereken husus, Allah yolunda hizmet adına bir şeyler yaptıktan hemen sonra Cenâb-ı Hakk'a karşı alacaklı gibi beklentiye girmemektir. Zira bu, Rabbimize karşı bir suiedeptir.

Binaenaleyh her mü'min, dinini yaşarken, yolunda pek çok engellerin bulunacağını, bunları sabır ve dua ile aşması gerektiğini çok iyi bilmelidir. Bazen imtihan müddeti uzun olabilir ama Allah'ın, Kendisine acz ü fakr içinde iltica edenlerin dualarını reddetmeyeceğine, yüzlerine vurmayacağına, er ya da geç dualara karşılık vereceğine inancı tam olmalıdır. Zaten bizim Cenâb-ı Hak'tan istediğimiz de, dünyada imtihanı kazanıp bizi milletimizle beraber aziz kılması, şu vatan topraklarını kötü ve şerli kimselerden temizlemesi ve bu güzel vatanı gerçekten bu vatanın evlâdı olanlara tevdi buyurmasıdır. Bizden gayret olunca O'nun (celle celâluhu) nasıl karşılık verdiğini hâlihazırda etrafımızda görmekteyiz. Ama Cenâb-ı Hak'tan istediğimiz bu husus belirli bir sabrı gerektirmektedir; çünkü muvaffakiyet ancak sabretmekle mümkündür.

Unutmayalım ki, her hâlimize nigehban olan Rabbimiz her an bize bakmaktadır. Buna karşılık bizim önümüzde de yapılacak bir sürü iş ve kendilerine el uzatılmasını bekleyen bir nesil var. Hâl böyle olunca biz fevkalâdeden, semadan kahramanlar inmesini bekliyorsak, imtihanı kaybetmişiz demektir. Eğer bir-iki gün hizmet ettikten sonra üçüncü gün bıkıp da Allah yolunda hizmet etmeyi bırakır ve ardından eve kapanırsak, yine imtihanı kaybetmiş sayılırız. Nasıl ki, bir salonda yazılı imtihana gelmiş bir insan, biraz bekledikten sonra çağrılmadığını görünce bırakıp gitse, sonra da sırası geldiğinde orada bulunmadığı için hakkını kaybettiğini söyleseler, o insan

kalkıp hak iddia edemez; aynen öyle de insan bu imtihan ve mihnet dünyasına bir kere gelir ve turnikeye bir kere girer. Geriye dönüşü olmayan bu yolda kendisine on ikiden vurmak üzere bir kere hedef gösterilir. Eline bir defa silah verilir. İşte böyle bir insan, bütün dikkat ve hassasiyetini tek bir noktaya tevcih ederek, bu dünyaya ikinci bir defa dönmenin mümkün olmadığının şuurunda olarak hedefi on ikiden vurmaya çalışmalıdır. Bütün bu fırsatları kaçıranlar her şeyi de kaybetmiş sayılırlar. Dünyada iltimas gibi haksızlıklar geçebilir fakat toprağın altına girdikten sonra artık öbür âlem başlamış ve imtihanla alâkalı her şey bitmiş demektir.

Bizler de bu dünyada ağır bir imtihan altında bulunuyoruz. Öbür âlemi bütünüyle kazanma veya –hafizanallah– büyük bir kısmı itibarıyla her şeyi kaybetme gibi bir durumumuz söz konusu. Burada ancak sabredenler, yerini, tavrını hiç değiştirmeyenler ve bir örümcek gibi ağını kurup da aç sinelere iman şarabını içirmek için bekleyenler, Allah'ın tevfikiyle muvaffak olurlar. Bu mevzuda bütün ömrümüz de geçse –aslında bu müddet çok büyük bir müddet değildir– değer. Sözü lâl-ü güher olan Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu uğurda yirmi üç sene her şeyiyle mücadele etmişti.

Hz. İbrahim'e gelince, –kim onun gibi olabilir ki!– bu açıdan onun hayatına göz atmakta fayda var: Hz. İbrahim, çok âh-vâh edip inleyen, çok şefkatli bir insandı.[1] O, babasına: *"Babacığım! Beni dinle, senin bilmediğin şeyleri biliyorum. Baba! Şeytana uyma, o seni yoldan çıkarır. Baba! Namazını kıl!"* diyordu. Babası da "Git İbrahim! Benden uzak ol, uzun zaman gözüme görünme!" karşılığını veriyordu. İbrahim ardından gitti, yandı yakıldı; ona istiğfar edeceği vaadinde bulundu ve babası için istiğfar etti; ama Allah onun istiğfarını kabul etmedi. Efendimiz, Hz. İbrahim'in mahkeme-i kübrâda babası için yine intizarda iken, babasının onun yanına geleceğini, birden mesholup sureti değişmiş olarak ayaklarının dibine yıkılacağını ve onun da babasından alâkasını keseceğini bildirmektedir.[2]

Efendimiz'den sonra nebilerin en eşrefinin Hz. İbrahim olduğu cumhur-u ulemânın nokta-i nazarıdır. Efendimiz'in onun hakkında takdirkâr ifadeleri olduğu gibi, Kur'ân'ın da onun hakkında senâkâr ifadeleri vardır. Hz. İbrahim, hayatı hep imtihan içinde geçmiş ve geçirdiği bütün imtihanlarda muvaffak olmuş bir insandır. Davasını anlattığı pek çok kimse onu dinlememiş, o imtihan öyle geçmiş; nefsi ile imtihan olmuş ve nâr-ı Nemrud'a atılmış, bu arada

zevcesini insiz-cinsiz bir yere bırakmış, ardından da kendisinden evlâdını kurban etmesi istenmiş.. işte onun hayatı bu şekilde hep imtihan üstüne imtihanla geçmişti. Ama o, bunların hepsine katlanmış, bu imtihanların hepsinde derin bir teslimiyet ve tevekkül içinde bulunmuştu.

Zevcesini bırakıp arkasını dönüp gittiğinde zevcesi onun arkasından şöyle bağırıyordu: *"Yâ İbrahim! Bunu Rabbin mi emretti?"* Teselli istiyordu. Hz. İbrahim: *"Evet, Rabbim emretti!"* deyince: *"İyi o zaman git!"* diyordu. *"Rabbim beni zayi etmez."*

Yine Hz. İbrahim, oğlunu yere yatırıyor ve eline bıçağı alıp onu süzüyordu. O bir nebiydi ve emre itaat etmenin bütün inceliklerini biliyordu. Zira kendisine ihtarda bulunulmuştu. Bu hâli anlayan oğlu ona şöyle diyordu: *"Babacığım! Hiç düşünüp çekinme, sana Allah tarafından ne emrediliyorsa onu yap. Allah'ın izniyle benim sabırlı, dayanıklı biri olduğumu göreceksin!"*[3]

Yine o, ateşe atılırken Cibril onun imdadına yetişiyor, o ise, *"Allah bana yeter, meleğin yardımına ihtiyacım yok."* derken imtihanda muvaffak olduğunu bu sözlerle bildirmiş oluyordu. Cenâb-ı Hak, O'nu hangi imtihanla imtihan ederse etsin o dolu dolu notlarla geliyor ve âdeta yüz üzerinden bin alıyordu.

Günümüzün Müslümanı da başına gelen imtihanlarda ve kendisine terettüp eden meselelerin karşısında aynı sebat, dayanıklılık ve sabır içinde beklerse, Cenâb-ı Hak onu yalnız bırakmayacaktır. Zira O (celle celâluhu), hiçbir zaman kendisine tevekkül edenleri terk etmemiştir ve etmeyecektir. Binaenaleyh başımıza gelen her şeyin bir imtihan olduğunu düşünmeli ve bunlara karşı da sabretmeliyiz. Sıkılıp bunaldığımızda, başkasına değil Rabbimize sığınmalı ve Hz. Yakub gibi: إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللّٰهِ *"Ben sıkıntımı, keder ve hüznümü sadece Allah'a arz ediyorum."*[4] demeliyiz. Böylece dağınıklığımızı, perişaniyetimizi ve derbederliğimizi, yani kendimizi, tek şikâyet mercii olan Cenâb-ı Hakk'a şikâyet etmeliyiz.

Günde kırk defa *"Ey rahmeti bol, din gününün Mâliki olan Allahım! Sana kulluk yapıyor ve bu hususta yardımı da Senden istiyoruz. Ne olur bizi doğru yola hidayet eyle! Nebileri, sıddıkları ve şehitleri hidayet eylediğin yola."* demekteyiz. İşte umum ağızlardan hepimiz adına çıkan اِهْدِنَا *"Bizleri hidayete erdir!"*[5] tabiri, hepimizi sırat-ı müstakîme yani Efendimiz'in, Sıddık-ı Ekber'in, Faruk-u Âzam'ın, Zinnûreyn'in, Haydar-ı Kerrâr'ın ve onların

arkalarındaki cemaatlerin uğrayıp geçtiği şehrâha hidayet talebini ifade etmektedir. Bu kadar umumî olan dua, binlerce dua olarak bizim doğru yolu bulmamıza sebep olacaktır ve olmaktadır.

1 Bkz.: *Tevbe* sûresi, 9/114.

2 Buhârî, *enbiyâ* 8; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 4/57.

3 Sâffât sûresi, 37/102.

4 Yûsuf sûresi, 12/86.

5 Fâtiha sûresi, 1/5.

İÇTİMAÎ HAYATTA DÜNYA-AHİRET MUVAZENESİ

Soru: Gençlik yıllarımızdaki hizmet şevki ve ihlâs, içtimaî hayata atılınca sönmeye yüz tutuyor. Bu durumda dünya-ahiret muvazenesini nasıl temin edebiliriz?

Allah'ın dinine hizmet yolunun çeşitli dönemeç ve virajlarında, insanı hizmet duygu ve düşüncesinden alıkoyan engeller çıkıp onun önünü kesebilir. Meselâ, gençlik yıllarında hevesat-ı nefsaniye, bir dev gibi insanın karşısına dikilip onu yolundan alıkoyabilir. Bu dönemde yolda kalıp dökülen bir hayli insan vardır. Ne var ki, gençliğin beraberinde getirdiği yiğitlik, çocukluk, macera ve bir şeye samimî bağlanma gibi hislerle bu engellerin aşıldığı görülmektedir.

Gençlikten sonra diğer tehlikeli bir his, insanlardaki makam sevgisidir (hubb-u câh). Daha sonra içtimaî hayata girdiğinde veya çoluk çocuk sahibi olup memuriyet hayatına atıldığında dünyaya karşı bir tama ve tûl-i emel baş gösterir; insan "şunu da edeyim, şunu da işleyeyim, biraz da şuraya bir şey koyayım, şu hususta da bir yatırımım olsun.." gibi düşüncelerle hareket eder ve farkında olmadan aldanıverir. Bazen de korku, onun önünü keser ve ona hizmet-i imaniye adına pek çok şeyi kaybettirebilir.

Evet, bu konuda bizim kolumuzu ve kanadımızı kıran, bizi bulunduğumuz yerden alaşağı eden ve yolumuzu kesen pek çok şey vardır. İnsan bunlardan birini aşsa da her zaman diğerine takılabilir... Aslında bu tür engeller, bize ait olmayıp, Allah yolunda mücadele eden herkes için beklenen şeylerdir. Bu konuda mühim olan, vazife şuuruyla her zaman duyarlı olabilmektir. Evet, asıl tehlike, insanın sorumluluğunu duyup hissetmemesidir. Şimdi bütün mukayeselerimizi kendileriyle yaptığımız o güzel sahabe cemaatine intikal edip konuyla alâkalı bir misal vermek istiyorum:

Ebû Eyyub el-Ensârî Hazretleri bir cephede düşmanla çarpışırken, kendisini korkusuzca düşman saflarına atan bir yiğide, kendi saflarından bir neferin şöyle dediğini duyar: *"Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın."*[1] Ebû Eyyub el-Ensârî Hazretleri, bunu duyar duymaz hemen ortaya atılarak şöyle der: *"Ey cemaat! Siz bu âyeti yanlış anlıyorsunuz. Bu âyet şu münasebetle nazil olmuştu: Bir vakit biz, etrafımızdaki düşmanları sindirince şöyle düşünmeye başladık: 'Bizler hicret ettik, Efendimiz ile gazvelere katıldık. Ensar olarak bu uğurda mal ve mülkümüzü, hatta her şeyimizi feda ettik. Din yolunda aç*

ve susuz kaldık. Bu arada da maddeten sefalete dûçar olduk. Şimdi biraz çalışıp kazanalım da bu eski boşluğu dolduralım.' İşte okuduğunuz âyet bu mülâhazalara cevap mahiyetinde nazil oldu." Sonra devamla âyetin tamamını bu bütünlük içinde okudu: *Ey iman edenler! Allah yolunda her şeyinizi sarf edin ve kendi elinizle, –mallarınızı harcamamak suretiyle– kendinizi tehlikeye atmayın."*[2]

Yine sahabe efendilerimiz diyorlar ki: Daha Kur'ân yeni nazil olmaya başlamıştı. İhtimal bizde bir kasvet oldu ve ülfet bastırdı ki, bu hâlimizden ötürü ikaz sadedinde çok geçmeden Kur'ân'da şu âyet nazil oldu: *"İman edenlerin kalblerinin Cenâb-ı Hakk'ı ve O'nun tarafından inen hakikatleri hatırlayarak yumuşayıp saygı ile dirileceği vakit gelmedi mi?"*[3]

Demek ki, o devirde yaşayan insanlar için dahi, "Biz şu kadar harcadık, âdeta kendimizi feda ettik. Biraz da kendimize bakalım" gibi bir düşünce belirebiliyor. Ancak, onların böyle bir düşünceye kapılmalarının hemen arkasından âyet geliyor ve o düşünce silinip gidiyor. Sanki âyet onlara, "Hayır! Eğer hayatınızın sonuna kadar, dünyada da ahirette de azizler ve fâizûn (kazanmışlar) olarak haşr olmak istiyorsanız, yol budur; canınızı, malınızı, hatta düşünce ve ilim adına neyiniz varsa onu Allah yolunda harcayınız ki, elinizle kendinizi tehlikeye atmış olmayasınız." diyor. Evet, Cenâb-ı Hakk'ın sözünü yanlış anlamamalı ve din uğrunda her şeyimizi harcayıp müesseseler kurmalı, gençliğe sahip çıkmalı, Allah'ın dinine hizmet ettiğimizi, hayatın her karesinde bütün varlığımızla göstermeli ve kendimizi kendi elimizle tehlikeye atmamalıyız.

İnsanlarla beraber yaşarken dünya-ahiret muvazenesi kuramayıp bu türlü düşünce inhiraflarına kapılma, sahabe devrinde olduğuna göre, bu devirde de evleviyetle olabilir. Ayrıca kendimizi bu mevzuda ashab gibi sorgulayabilmek de çok önemlidir. Onlar, böyle bir fikre kapıldıkları zaman anında pek çok problemi hemen halledivermişlerdir. Biz gençliğimizde koşmuş, çalışmış ve çabalamış olabiliriz ama, ashab efendilerimizin içinde olduğu bu durum, Taif'te ve Mekke'de küffarın burnunu kırıp onları hâkimiyetleri altına aldıktan sonra olmuştu. Onlar Bizanslılara karşı korkutucu, ürkütücü ve onların kuvve-i mâneviyelerini kırıcı seferler tertip etmişlerdi. Bir yönüyle İslâm, hayatın her sahasında kendini hissettiriyor ve Müslümanlar da huzur içinde mesudâne bir hayat sürüyorlardı. Bize ne oluyor ki, yapılacak onca iş varken bu tarz

düşüncelere saplanıyoruz!..

Günümüzün insanı da dünyanın neresinde olursa olsun, dünyaya gereğinden fazla ehemmiyet verdiğini anladığı anda ilk yapması gereken iş, yanlış bir düşünce içinde olduğunu kabullenmesidir. Kur'ân'ın ilk muhatabı olan sahabe efendilerimizin o müstesna durumlarına rağmen, bu duyguya girdiklerinde onları kınayıp ayıplaması ve bu durumu, mü'minin kendini kendi eliyle tehlikeye atması olarak kabul etmesi, bu düşüncenin ne kadar yanlış olduğunu anlatması açısından fevkalâde mânidardır. Öyleyse öncelikle, daha yapılacak çok işimiz olduğunu, insanımıza daha ciddî bir hizmet götürmemiz gerektiğini ve henüz tohum atma döneminde bulunduğumuzu düşünerek, kendimizi sorgulayarak, bu uğurda kurulan müesseselerin ve o müesseselerden beklenen semerenin henüz elde edilemediği şuuruyla hareket etmeliyiz.

Şimdi münferit olarak, bizim atmosferden, duygumuza ve düşüncemize yakın bazı insanların uzaklaşması söz konusu ise, bunlar, yukarıda sözü edilen virüslerden bir şey kapmışlar demektir. Bize düşen bu arkadaşlarımızın olgunlaşması istikametinde ne gerekiyorsa onu yapma, aranın açılmasına fırsat vermeme ve onları takip ederek boşluğa düşmelerine meydan vermemektir. Evet, bu kadar çok vazife üst üste bizi beklerken, bizim bir kenara çekilip yatmamız söz konusu olmamalıdır. Hayatımızın günleri, haftaları ve ayları arasında din ve iman hizmetlerine ayıracağımız zamanı kemal-i ciddiyetle ona tahsis etmeli ve buna bağlı olarak, o hizmetlere müteallik meseleleri biraz daha hassasiyetle ele almalıyız.

Hizmet ederken her devrin, kendisine göre bir hizmet biçimi olduğu gibi, her anlayışa göre Allah'ın istediği bir hizmet şeklinin olduğunu bilerek, hizmet etme adına belli bir anlayışa ulaşmış insanların, o anlayışın gerektirdiği hizmeti eda etmedikleri takdirde, Cenâb-ı Hak tarafından tokat yiyebilecekleri ihtimalini de hatırdan çıkarmamalıyız.

Meselâ, bir insan gençliğinde şuurlu veya şuursuz olarak hisleriyle hareket edip hizmet vermiş olabilir. Daha sonraları belli bir seviyeye geldiğinde, daha şuurlu bir şekilde hakikatleri görmüş ve inanmış ise, artık o insan bu hizmeti eskiden olduğu gibi ele alamaz/almamalıdır da; çünkü ondan, geçmişteki durumu üzerinden değil, şu anki durumu itibarıyla hizmet beklenmektedir. Bu bihakkın eda edilmediği takdirde onun tokat yemesi kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Allah'ın dini uğrunda karşısına çıkan engelleri göğüslemede belli seviyeye gelmemiş Müslümanlar için şefkat tokadından bahsedilmemektedir.

Şefkat tokatları, hizmet-i imaniye ve Kur'âniye içine girmiş ve o mevzuda sadakatinde fütur getiren kimseler için söz konusudur. Evet, Allah'ın kanunu gereği bir insan, bir mevki veya seviyeyi ihraz ettikten sonra sadakatle o mevkiinin hakkını vermezse tokat yer.

Bu itibarla inananlar, iman ve Kur'ân hizmetlerini kesen âfât kabîlinden şeylere karşı biraz daha titiz ve tetikte olmalıdırlar. Hayatlarının her döneminde, hizmete ayırdıkları zamanlarını kemal-i hassasiyetle ayırıp hizmet etmelidirler. Bizler yeryüzünde Allah'ın şahitleriyiz/olmalıyız.[4] Cenâb-ı Hak bize bakar ve bizim sözümüze değer verir. Çünkü biz en yüce divanda en şerefli işi yapmaktayız. Öyle ise bu mevzuda, ne dünya, ne de ahiret bizi hizmetimizden alıkoymamalıdır.

Bu konuda sahabeden Sa'd b. Muaz'ın Allah yolunda savaşırken yaralandığı zaman söylediği ifadeler çok önemlidir: *"Allahım! Habîb-i Edib'inin önünde mücadeleme devam edeceksem, hayatımı uzat da mücadele edeyim. Yok, eğer mücadele kapısı kapandıysa, benim yaşamamın da bir mânâsı yoktur. Emanetini alabilirsin."*[5] Bu sözler aynı zamanda ele aldığımız konuda mü'minin düşüncesini ve felsefesini de ifade etmektedir. Öyleyse, hayatın gayesi ve fıtratın neticesi, bu mücadelenin devam ve temadisidir. Mücadele devam etmiyorsa, bizim varlığımızın da hiçbir mânâsı yok demektir.

Netice itibarıyla içtimaî hayatla çok münasebet içinde bulunan inananlar, sık sık kendilerini kontrol etmelidirler. Aslında servet sahibi olmak, Allah yolunda olduğu takdirde güzel bir şeydir. Netice itibarıyla dünyalığa taalluk eden işlerin fizibilitesi Allah yolunda ise, o takdirde bu işler mukaddes bir ibadet hükmüne geçer. Fakat onlar, bizi bağlayıp Allah'tan alıkoyuyorsa, bunun da çaresine bakılmalıdır. Şu dünyadan nasıl olursa olsun mutlaka yaşanıp ahirete göçülecektir. Önemli olan bu dünyada iken Rabbimiz'in bizi hizmetten dûr etmemesini istemektir. Evet, dünya ve ahiret muvazenesini –inşâallah– kendimizin ve başkalarının bizi kontrol etmesiyle ve sık sık yenilenme yollarını kullanmakla temin edebiliriz.

1 Bakara sûresi, 2/195.

2 Tirmizî, *tefsîru sûre* (2) 19; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/299.

3 Hadîd sûresi, 57/16.

4 Bkz.: Nisâ sûresi, 4/135.

5 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/141; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 6/6.

MADDECİLİK FİKRİ İFLAS ETMİŞTİR

Soru: Marksizm'in temeli olan Materyalizm, Tanrı fikrinin eski insanların bilgisizliklerinden doğduğunu, bugün de aynı fikrin bilimlerle ilim açısından ispatlanamayacağını öne sürüp, bunun aklen mümkün olmayacağını iddia ediyor.

Maddecilik, Karl Marks'a mahsus bir düşünce değildir; o, ta ilk devirlerden bu yana kendisini yer yer hissettiren felsefî bir fikir akımıdır. Meselâ Epikür, bir maddeci düşünürdür. Daha ilk devirde maddeci olmayan spritüalist feylesoflar, onun düşüncesini cerh eden fikirler serd etmiş ve farklı düşünceler ortaya koymuşlardır. Dahası Epiktetos gibi kimseler bununla yetinmeyip Epikür ile alay etmişlerdir. Aslında o, sağlam mesnetli bir fikir de ortaya atmamıştır. Kendinden evvel Ege'deki başka feylesofların madde mevzuundaki bir kısım düşüncelerini farklı bir üslupla yeniden ortaya atmıştır. Bu itibarla da onun düşünceleri, bunları tekrardan ibarettir.

Evet, maddiye fikri kadimden beri devam edegelmektedir. Esası da şudur: "Sadece madde diye bir şey vardır, müstakil bir ruhun mevcudiyeti söz konusu değildir." Bazıları ruha bir kuvve-i sâriye nazarıyla bakmış, bazıları ise o devirde bile "Enerjinin maddenin hâsılı veya bir dönüşmüş şekli olduğu gibi ruh, mânâ, düşünce ve harekât da maddenin hâsılıdır." demişlerdir.

O devirden günümüze kadar maddiyeciliği redde dair bir sürü eser yazılmış, Epikür ve Demokrit gibi maddeci filozofların bu mevzudaki fikirleri çürütülmüştür. Fakat daha sonra bunlar, Avrupa'da Hristiyanlığa karşı reaksiyon gösteren bir maddiyeci cephe oluşturmuş ve bu düşüncelerini modern ilimlerle de destekleyerek onu âdeta ihyâ etmişlerdir. Avrupa'dan ilimlerin adapte edilmesi ve bize aynen intikal etmesiyle, Batı'da dine, diyanete ve ruhçuluğa karşı gösterilen reaksiyon bizde de gösterilmiş ve bu meselenin bir hakikati varmışçasına aynıyla kabul edilmiştir. Bu ilmi, daha doğrusu felsefî maddiyeciliği (materyalizm), Karl Marks ve Engels ile tarihî maddecilik hâlinde (hususiyle daha sonra bir cemaatin iktisadî ve içtimaî hayatında onların fikri hâkim olmakla) biraz kuvvet kazanmış, güçlenmiş ve hakikati var zannedilmiştir.

Marks maddeyi esas almakta ve bunun ötesinde metafizik hiçbir şeye inanmamaktadır. Ona göre her şey bir bakıma maddenin hâsılıdır. Bu noktadan hareketle o, meselâ iktisadî hayatla alâkalı, "Bir insan, iktisadî durumunu

düzenlerse her türlü huzur ve saadet arkadan gelir.” demektedir. Binaenaleyh din ve güzel sanatlar gibi değerler tâli şeylerdir. Aynı zamanda bunların hepsi maddî refah üzerinde teessüs edecek hususlardır. Ancak kendi devrinde yine inanmayan bir içtimaiyatçı Durkheim gibi bazı düşünürler, dinin, güzel sanatların, hatta ırkın dahi insanların hayatında çok mühim bir rükün olarak müstakil bir yeri olduğunu söyleyerek ona karşı çıkmışlardır. Yani Marks’ın ortaya attığı fikirler herkes tarafından hüsnü kabul görmemiş, hem Müslümanlar, hem Batılı düşünürler, hem de pek çok milliyetçi tarafından daha o zaman cerh edilmiştir. Aynı zamanda onun düşüncelerinin menba ve menşe itibarıyla madde olarak çok eski maddiye fikrine dayalı olduğu, tekâmül ve içtimaî hayat mevzuunda Hegel’in düşüncelerini alt üst ederek papağan gibi onun sözlerini tekrar ettiği dile getirilmiştir.

Aslında Marks, içtimaî hareketler tarihini değerlendirerek sa’y ve sermaye mevzuunda doğruya yakın şeyler de söylemiştir ama bunlar seleflerinin düşüncelerini çağın idrakine göre sunmadan öte bir kıymet ifade etmemektedir. Onun maddecilik ve inkâr-ı ulûhiyet düşüncesi tamamen mesnetsiz iddialardır. Enfüse ve âfâka ait öyle delâil vardır ki, Hakk’ı inkâr etmeye ne mecal ne de mesağ vardır. Marks bütün bunları çürütecek hangi laboratuvar tecrübesiyle o büyük iddialarda bulunmuştur. Bu iddialar mesnetsiz olsa da maddiyecilik adına bir şeyler söylenirken, biz hemen durup onu dinliyoruz. Kaldı ki bugün maddiyecilik tamamen yıkılmıştır. Hususiyle madde ile iştigal edenler, maddiyecilik fikrinin çözüldüğünü söylemektedirler. Abdülaziz Çaviş, İsmail Fenni Efendi, Hilmi Ziya Ülken, Fındıkoğlu ve daha nicelerinin yazdıkları eserler, pek çok delille hem maddiyeciliğin çöküşünü hem de Marks’ın fikirlerinin çözülüşünü ifade etmektedir. Ayrıca, bugün birçok Avrupalı yazar da onun tenakuzlarını anlatmaktadır. Bu kadar mecruh bir adamın, –affedersiniz– atmasyon bir sözünün her şeyden önce hüccet kabul edilmesi garip değil mi!..

Sâniyen, tevhid, nübüvvet ve Kur’ân mevzuunda Marks’ın hiç kabul etmediği öyle meseleler vardır ki, biz, bunları gayet açık seçik müşâhede etmekteyiz. Meselâ Hâlık’ın varlığına ve birliğine dair, ister nizam ve intizamdan süzülmüş; ister maddenin esasından ve kanunundan takattur etmiş olsun, ister şu âna kadar hayat mevzuunda tecrübelerin ortaya koyduğu hususlar olsun, ister insanın fikir ve ruhuyla alâkalı görüp duyduğumuz şeyler olsun, ister iç müşâhedeler yani vicdanın müşâhedeleri olsun, isterse Pascal ve Bergson’un

ledünnî tecrübeleri (entüisyon) türünden olsun.. –o kadar delil var ki– bütün bunları görmezlikten gelerek kalkıp “materyalizm” demek zor olsa gerek. Kaldı ki bugün biz maddeyi Marks’ın istediği istikamette değil, Allah’ın mevcudiyetini ispat istikametinde de rahatlıkla değerlendirebilmekteyiz.

Evvelâ her şey gibi maddenin de tâbi bulunduğu bir nizam var; “Madde bu hâle gelirse böyle olur.” sözü bunun tam izahı değildir. Engels, “Hücrenin içinde, DNA’ya şifreleme programını verdiğimiz zaman dıştan bir müdahaleyi kabul etme mecburiyetinde kalırız.” diyerek, bazı hususlarda peşin kabulleri açıktan müdafaa eder. Birinin de kalkıp aminoasitler için aynı şeyi söylemesi mümkündür. Bu, şu camii, onun binasında kullanılan değişik parça ve parçacıklar meydana getirmiştir demek gibi olmayacak mıdır? Rica ederim buna kim inanır? İnsanın etrafında gözünün görüp görmediği ve hissedip hissetmediği o kadar şuurkâr işler cereyan etmektedir ki, insan, bunların o berrak simasına baktığı zaman, bu tür şuurlu hareket, tahavvülât ve tebeddülâtın kendileri şuurlu olmadığından kat’iyen bunların arkasında hâkim bir şuur ve ilmin işlediği anlaşılmaz mı? “Bunu böyle kabul edersek, dış müdahaleyi kabul edeceğiz.” türünden yapılan açıklamaları, yenilmemek için minderin dışına kaçan güreşçinin durumuna benzetirsek çok görülmesin...

Sâniyen öyle delâil-i Kur’âniye vardır ki, bunları Marks ve emsali inkâr etse de bunların hemen hepsi de kevnî hakikatlerdir.

Ayrıca hadislere bakıyoruz. Allah Resûlü 14 asır evvel bir ekranda 14 asır boyu cereyan edecek hâdiseleri berrak simalarıyla hiç iltibas ve iştibaha meydan vermeden anlatmaktadır. Efendimiz’in lâl-ü güher sözleri içinde yakalayabildiğimiz, gayba âşina o nazarın gördüğü ne kadar hakikat varsa, sırasıyla bu devirde cereyan eden hâdiselerin yanına getirdiğimiz zaman en ufak bir tehalüf ve tezat müşâhede edilmemektedir. Binaenaleyh bunu madde ile izah etmeye imkân var mıdır? Maddenin hususiyetleri bellidir; bugün laboratuvarlardaki kimyevî neticelerle 1400 sene sonraki neticeleri söylemeye imkân yoktur. Kaldı ki bugün insanların elinde tecrübeye tâbi bir kısım imkânlar da var. Efendimiz’in bu mevzuda ifade buyurduğu beyanlarına intikal ettiğimiz zaman bunu madde ile izah etmeye imkân yoktur.

Bir de meselenin ledünniyat tarafı var ki avamın rüyalarından, havassın müşâhedelerine kadar bunu ne göz, ne de kulak halüsinasyonu ile izah etmek mümkün değildir. Biri, “Ben yirmi sene sonra zuhur edecek şeyi yirmi sene evvel gördüm.” dese hilâf-ı vâki beyanda bulunulmamışsa bunu madde ile nasıl

izah edersiniz? Işığın boyu belli, maddenin hâkim olduğu saha belli, tecrübenin sahası da bellidir. Buradan fiziğin ve maddenin ötesinde insanın münasebet kuracağı bazı şeylerin var olduğu anlaşılmaz mı?

Şunu da ifade ederek mevzuu noktalamak istiyorum. Bu kadar deliller karşısında Marks'ın maddeciliğine bir değer vererek üzerinde fazlaca durmayı şahsen zait sayıyorum. Yukarıda isimlerini verdiğim zevatın yazdığı kitaplar okunduğu takdirde bu konuda yeterli bilgiye sahip olunacaktır.

Üçüncü Bölüm
DİN EKSENİ ETRAFINDA

RAMAZAN'IN RÛHÂNÎ İKLİMİNDEN İSTİFADE

Soru: İmam Rabbanî Hazretleri: "Mübarek Ramazan ayı, bütün hayırları ve bereketleri câmîdir. Kim Ramazan ayını çok iyi değerlendirip hayır ve bereketinden nasipdâr olursa, bütün senesini o câmiiyet içinde geçirmeye muvaffak olur." buyuruyor. Bu tespitin bir tahlilini lütfedip, mübarek Ramazan ayını en rantabl şekilde değerlendirme adına neler tavsiye edersiniz?

Bilindiği gibi bazı mübarek ay, gün ve gecelere ait bir kısım faziletlerden bahsedilmiştir. Meselâ Kur'ân'ın ifadesiyle, Kadir Gecesini ihyâ eden bir insan, bin ayı ihyâ etmiş gibi sevap alır.[1] Yine Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ifadesiyle, vatanı korumak gayesiyle bir saat nöbet tutan insan, bir sene ibadet yapmış gibi sevap kazanır;[2] keza bir saat tefekkür eden insan, bir sene ibadet yapmış gibi olur..[3] demek bu türlü az ve dar bir zaman dilimi içinde, yine hayatî önem taşıyan bir mekânda bir insanın yapacağı bazı hususî, cüz'î, zıllî şeyler, cüz'iyetten çıkıp külliyet kesbediyor, zılliyetten çıkıp asliyete inkılâp ediyor ve Cenâb-ı Hakk'ın katında aslı eda edilmiş gibi kabul ediliyor.

İmam Rabbanî Hazretlerinin Ramazan'la ilgili değerlendirmesine gelince; en başta meselenin teşvik yanı söz konusu. Yani bir insan, Ramazan-ı şerifi, gecelerini kıyamla, gündüzlerini de oruçla geçirirse, Kadir Gecesi'nde vaad edilen ilâhî lütuflar onun için bahis mezvuu olabilir. Dolayısıyla bütün bir seneyi câmî bir mü'min olarak geçirmiş olur ve böyle bir insanın sakatatı da olmaz. Bu da, o insan için bir salih (doğurgan) dairenin teşekkül etmesi demektir ki, böyle bir durumda her hayır, başka bir hayrı doğurur ve derken o insan için bir hayırlar dairesi teşekkül eder.

Evet, bir insan gecesiyle gündüzüyle bir Ramazan-ı şerifi ihyâ etmekle,

bütün sene hayırlara açık olabilir ve hep hayır yollarında dolaşabilir. Tabiî böyle potansiyel bir lütf-i ilâhî herkes için söz konusudur. Ramazan-ı şerifi tastamam ihyâ eden bir insan için Efendimiz: *"İnanarak ve aynı zamanda sevabını da Allah'tan bekleyerek tutarsa, işlediği bütün günahları Allah affeder."*[4] buyurur. Demek bu türlü mübarek ibadetlerde insanın niyeti, hulûsu, yakîn mülâhazası çok önemli ki, bunların derinliğine göre Allah (celle celâluhu) bazen bire on, bazen yüz ve bazen de milyon veriyor. Tabiî böyle bir sevap katlaması, o insanın ömrünün senelerini aşar.

Bunu küçük bir misalle anlatmak gerekirse, diyelim ki Ramazan-ı şerifte Kadir Gecesi'ni yakaladınız. Bu, bin ay hesabına göre seksen sene yapar. Buna göre, o insan sanki seksen sene yaşamış gibi sevap kazanır; başka bir ifadeyle, bin ay namaz kılmış, bin ay oruç tutmuş gibi olur. Bu ise, bir insanın ömrünü aşkın bir şeydir; zira ümmet-i Muhammed'in en uzun yaşayanları bile seksen yaşını biraz aşkın yaşamışlardır/yaşıyorlar. Yine bu öyle bin ay ve öyle seksen sene ki, içinde riya yok, süm'a yok.. meselâ siz namaz kılar, rükua gidersiniz ama içinizden, "Çevredeki insanlar da gördü ki iyi bir rüku çıkardım." diye geçirseniz; yine secdeye gider, Cenâb-ı Hakk'ın Efendimiz'in secdesini tarif ederken *"Secde edenler arasında kıvrım kıvrım hâlini Allah görüyor.."*[5] ifadesinde olduğu gibi, kıvrım kıvrım bir secde eda edersiniz ama aklınızın köşesinden, "Nasıl secde edilirmiş insanlar bir görsün." diye geçirseniz, sizin bu düşünceniz o secdeyi de, rükuu da ve onların önündeki şeyleri de alır götürür. Sadece yatıp kalkmanız ve bir de yorgunluğunuz yanınıza kâr kalır. Ama Kadir Gecesi'nde kazandığınız şey, öyle bir netice verir ki, gecenin bir ânında ve kimsenin olmadığı bir ortamda yaptığınız ibadet ü taati riya, süm'a fırtınaları alıp götürmez. Yine onun içinde başka günahlar da yoktur; meselâ harama bakmamış, yalan söylememiş, din-i mübin-i İslâm'ın esaslarına aykırı hareket etmemişsinizdir.

Bir ehl-i tahkikten bu geceyle ilgili şöyle bir değerlendirme duymuştum; bu zat derdi ki, meselâ birinin malını yemişsiniz, birine sövmüşsünüz ya da birinin gıybetini etmiş, çekiştirmişsiniz. Bütün bunların karşılığını ötede sizin sevabınızdan alır, ona verirler. Ancak bu verilecek şeyler, sizin yaptığınız şeylerden verilir; fazlî olan, yani Allah'ın size fazlından verdiği şeylerden verilmez. O hâlde, eğer Cenâb-ı Hak bir gecede size seksen senelik bir ecir vermişse, seksen bin adama borcunuz da olsa, eğer sizin sadece o geceniz

varsa, o geceniz alınıp onlara taksim edilir ama Allah'ın fazlî surette size verdiği şey, seksen seneye muâdil olarak bitevî size kalır...

İşte Ramazan ayı, böylesine hayırlara, hasenata açık ve aynı zamanda önemli hayırlar doğuran bir aydır. Ancak hususiyle Kur'ân hizmetkârlarının Ramazan'ı da, başka zamanları da ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü günümüzde hiç kimsenin yapamayacağı her mevsime ait işleri, Allah (celle celâluhu) bu hizmet insanlarına yaptırıyor. Böylece onlar sadece Ramazan ayını değil, âdeta bütün ömürlerini mücahede ruhu ile bir dantelâ gibi örüyorlar. İşte bu durum, İmam Rabbanî Hazretleri'nin dediği, münhasıran bir Ramazan'ı ihyâ etmeyi, onu değerlendirmeyi ve Ramazan'ın değerlendirilmesiyle çok engin, çok geniş hayırlara açılma işini çok çok aşar. Çünkü bu insanlar, göz doldurucu ve çok çalımlı işler yapıyor ve belki şu anda gerçek değeriyle değerlendiremeyeceğimiz şekilde bir tarih yazıyorlar. Bu açıdan da eğer bir Ramazan ayı ihlâslı bir insana seksen senelik ömür kazandırıyorsa, her hâlde onlarınkini hesap etmek mümkün olmayacaktır.

1 Bkz.: Kadir sûresi, 97/3.

2 Bkz.: Buhârî, *cihâd* 5, 6, 73, *rikak* 51; Müslim, *imâret* 112-115, 163.

3 Bkz.: el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/423; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 4/314.

4 Buhârî, *îmân* 28, *savm* 6, 11; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 175.

5 Şuarâ sûresi, 26/19.

CAHİLİYE DÖNEMİ SADAKA VE İYİLİKLERİ

Soru: ***Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), cahiliyede verilen sadakaların, yapılan iyiliklerin sevabının olup olmadığını soran bir sahabiye, "Sen ne ile Müslüman olduğunu zannediyorsun?"[1] buyururlar. Buna göre, bugüne kadar yaptığımız maddî-mânevî ibadetler, ileride düşebileceğimiz muhtemel tehlikeler adına birer recâ kaynağı olabilir mi?***

Cahiliye döneminde zekât, sadaka kavramı var mıydı bilmiyorum, fakat cahiliye şiirlerinde işlenen iki önemli temadan biri cömertlik, diğeri de cesaretti. Bunlardan ilki, cömert davranma, gerektiğinde malını sarf etme; ikincisi de kahramanlıkta bulunma, yerinde hayatını dahi istihkar etme mânâlarına gelir. Bu iki önemli dinamik, daha sonra Müslümanlık tarafından da kullanılmış; bunlardan biri, münfikîn (infak edenler) –ki, Kur'ân-ı Kerim daha ikinci surede, *"Kendilerine ihsan ettiğimiz nimetlerden infak ederler."*[2] buyurur– cemaatinin oluşmasına; diğeri de mücahidîn (dinin i'lâsı için canını ortaya koyanlar) sınıfının meydana gelmesine dönüşmüştür.

Eğer o insanlar, yaptıkları bu şeyleri hayır istikametinde, yani Allah için yapmışlarsa, bunlar birer recâ kaynağı olabilir; zira iyilik her zaman iyiliktir. Meselâ Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ficar harplerine –ki bu harpler haram aylarının hürmetini çiğneyip Mekke'ye baskın yapanlara karşı Mekkeliler tarafından yapılan müdafaa harbi idi– fiilen iştirak etmiyordu ama Kâbe'nin korunması ve kendi yakınlarına yardımcı olmak için onlara ok taşıyor, mızraklarını hazırlayıp veriyordu.[3]

Yine aynı dönemde, bir başka sebepten Kâbe'nin hürmeti rencide edilince, "Hılfu'l-Fudûl" diye bir anlaşma yapılıyor ve bu anlaşmaya Efendimiz de hayır adına taraf oluyordu. Aynı şekilde kendisine peygamberlik verildikten sonra içinde bulunduğu o işi takdirle, *"Öyle bir şey olsa, ben yine imza atar, onların içinde bulunurum."*[4] buyurmuşlardı. Ve Kâbe tamir edilirken yine sevap mülâhazasıyla taş taşıyor, onlara yardım ediyordu ki, bunu da diğerleri gibi daha sonraları hayırla yâd edecekti...

Bu açıdan ister cahiliye döneminde olsun, ister Müslümanlık döneminde olsun, –evvel ve âhir– insanlığa râci her hayır, hayırdır. Hayrın hayır olması münasebetiyle de, insanın yaptığı her hayır, bir yandan onu yeni hayırlara,

güzelliklere sevk ederken, diğer yandan da fena şeylerden alıkor. Tıpkı Efendimiz'in bir hadis-i şeriflerinde anlattığı; mağaraya kapanmış üç kişinin yaptıkları hâlisâne iyiliklerini saymak suretiyle, Allah'tan mağaranın ağzını kapatan taşın kendilerine bir kurtuluş yolu vermesini istemeleri ve bu iyilikleriyle o musibetten kurtulmaları gibi. Haddizatında orada sayılan fedakârlıklar, insanın nefsi adına çok zor şeylerdir ama bir gün gelmiş, onlar, mağaranın ağzındaki taşın yuvarlanıp gitmesine vesile olmuşlardır.[5] Dünya hayatı adına o koskocaman taşın yuvarlanmasına vesile olan bu hayırlar, Cennetle insanların yürüdükleri yolların üstüne düşmüş mâsiyet kayalarını da bertaraf edebilirler. Yine onlar, yerinde Cehennem üzerinde bir köprü, yerinde insanı Cennet'e uçuran bir peyk, yerinde de bir füze hâline gelebilirler.

Tabiî, yapılan bu hayırlar sadece mü'minlere değil, başkalarına yönelik de olabilir. Belki zekât bir vazife olması açısından başkalarına verilmeyebilir ama sadakanın verilmesinde, fakirlerin yedirilip içirilmesinde herhangi bir mahzur yoktur. Bunun ötesinde hayvanlara, ağaçlara bakma bile sevap sayılmıştır. Hatta bir kısım hadislerden hareketle denebilir ki, insanın ekolojik dengeyi koruması, onu gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarması onun üzerine bir haktır.

İşte bütün bunlar, icra edildikleri dönem itibarıyla birer hayırdırlar ve insanın hasenat defterine yazılırlar. Daha sonraki dönem itibarıyla da, bu hayırlar, insanı bir kısım kaymalardan alıkor, şerlerin kökünü keser, hayrı nemalandırır, geliştirir ve onların ifasını kolaylaştıran birer vesile hâline gelebilirler.

İşte bu çerçeve içinde, eğer cahiliye döneminde her şeyi kurutan Allah bilmezlik düşüncesi içinde icra edilen hayırlar bile bu kadar velûd ve Efendimiz'in ifadesiyle kişinin İslâm'a girmesine vesile oluyorsa, bunu bir mü'min yaptığı zaman birler binlere, binler de milyonlara bâdi olabilir ve onu ileriye matuf bir kısım fenalıklardan koruyabilir. Korumuyor, bazen sürçüp düşüyoruz denecek olursa; nasıl ki Ramazan-ı şerifte merede-i şeyâtîn zincire vurulmasıyla alâkalı sahih hadislerin[6] olmasına rağmen, Ramazan'da dünya kadar mefsedete şahit oluyoruz. Yine Kâbe'yi tavaf etme gibi çok kudsî bir ibadetin yapıldığı, âdeta orada matmah-ı nazarın insan olduğu ve onun etrafında dönüldüğü bir yerde, Allah (celle celâluhu), eziyet etmeyin dediği hâlde, insanlara tekme atılıyor, binlercesi ayaklar altında çiğneniyor.. demek o, tek

düze yürüyen insanlarla pek meşgul olmuyor.. camiye giden, şartların olabildiğine zorlaştığı zamanlarda bile dine, imana hizmet eden insanlarla uğraşıyor. Bu açıdan denebilir ki eğer onlar Ramazan-ı şerifte zincire vurulmasa, insanlar şerlerden hiç kurtulmaz. Aynen öyle de, eğer insanlar, Cennet yolunda giderken o kadar handikaplara girmeden selâmetle yürüyebiliyorlarsa, demek yaptıkları hayır ve iyilikler buna vesile oluyor, o hasımlar karşısında çok da şirretliğe girmiyorlar.

Demek bu kadar ağır şartlar altında din-i mübin-i İslâm'a hizmet etmeye kilitlenmiş bu insanları Cenâb-ı Hak koruyor ve onların hasenatı, belâlardan kurtulmaları adına birer paratoner oluyor.

1 Buhârî, *zekât* 24, *büyû'* 100, *ıtk* 13, *edeb* 16; Müslim, *îmân* 194-196.

2 Bakara sûresi, 2/3.

3 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 1/326; et-Taberî, *Tehzîbü'l-âsâr* 1/22.

4 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/190, 193; el-Bezzâr, *el-Müsned* 3/235; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/129.

5 Buhârî, *büyû* 98, *hars* 13, *icâre* 12, *enbiyâ* 53, *edeb* 5; Müslim, *zikir* 100.

6 Buhârî, *savm* 62; Müslim, *sıyâm* 1.

FÜYÛZÂT HİSLERİNDEN FEDAKÂRLIK

Soru: İşlerimizin yoğunluğundan dolayı ibadetlerimizdeki ihmal ve eksiklerimizi, füyûzât hislerinden fedakârlık diye yorumlayabilir miyiz?

Füyûzât hisleri dediğimiz husus, bizim terminolojimizde, muhabbetullahın neticesi olarak, Rabbimiz'den bazen bir vâridât hâlinde bazen de bir inşirah olarak gelen, tarifi oldukça zor bir hâlet-i ruhiyedir. İmandan ruhanî zevklere uzayan bu vetireyi izah etmek gerekirse, önce iman-ı billâh, sonra mârifetullah, onun arkasında muhabbetullah, sonra da zevk-i ruhanî basamağı gelir.

Zevk-i ruhanî, maksudun bizzat yapılarak doğrudan doğruya istenilmemelidir. Zira siz, Allah'ın verdiği bazı şeyleri, bir vâridât, bir akdes ve mukaddes feyiz akıntısı hâlinde her zaman vicdanlarınızda duymayabilirsiniz.. veya bazılarınız duymayabilir. Allah (celle calâluhu) bazı kimseleri dünyada kapalı sandık gibi tutar, onlara bir şey hissettirmez; bazı şeyler hissettirse de bazı fıtratlar onu duymayabilir. Diğer taraftan öyle insanlar vardır ki, çok fazla tecellî olmasa bile güneşten gelen bir radyasyonun çarpmasıyla alev alabilen nesneler gibi hemen parlayıverirler. Öyle olunca da bunlar, turnikede sizden otuz kadem geride oldukları hâlde, misal âleminde her gün Efendimiz'le, İslâm'a hizmet etmiş büyük insanlarla kol kola bulunabilirler. Zira onların fıtratları müsaittir bu işe. Eğer sizin fıtratınız buna müsait değilse, değil açıktan açığa Peygamber'le kol kola olmak, avamın tesellileri olan rüyalarda bile O'nunla buluşamazsınız.

Ötelerle alâkalı meseleleri, şu maddî âlemi görüp kabullendiğiniz gibi riyazî bir kat'iyette görüp: "Bir adım daha atsam Cennet'e girebilirim." ruh hâleti içinde değilsen, o kapıların sana açılması imkânsızdır. Ne var ki böyle bir ruh hâletinin olmaması da ciddî bir eksiklik değildir. Çünkü Asrın Fikir Mimarı'nın da ifade ettiği gibi; bir insana en büyük ikram-ı ilâhî, Cenâb-ı Hakk'ın ona ikramını hissettirmemesidir.[1] Hem böyle bir hâl, ne Hz. Ebû Bekir'de, ne Enes b. Malik'de ne de başka sahabilerde vardı. Hâlbuki onlarda öyle bir mazhariyet vardı ki, her birinin taşıdığı değer, diğer insanların taşıdığı değerin kat kat üstündeydi.

Evet, gerçi bu, istenilmeyecek bir şey değildir; ama Allah (celle celâluhu) vermemişse, ille de olsun diye hırsla istemenin doğru olmadığı da muhakkak. Evvelâ, bütün bunlar Allah'tan gelebilecek mevhibelerdir. Dolayısıyla bize, ihlâslı ve samimî olmak, dine hizmette sürekli koştururken, kalb ve kafamızın

içine zerre kadar dahi olsa ağyâr düşüncesinin girmesine fırsat vermemek düşer. Bir şarkı sözlerinde, “Gözlerinin içine başka hayal girmesin/ Benden evvel başkası bakıp seni görmesin.” denildiği gibi, bizim de Allah’la aramızdaki münasebet bu ölçü ve bu çerçevede olmalıdır. Meselâ, insanların bize karşı teveccühlerinde iki büklüm olarak: “Allahım, bana Sen böyle bakmıyorsan, vallahi yerin dibine giriyorum.” diyerek hacâlet ifade edilmelidir. Zira asıl olan marz-ı ilâhîdir. Üstad’ın da ifade ettiği gibi; şayet O razı ise, isterse, âlemi de razı eder.[2]

Bu itibarla, dine hizmet edenler, füyûzât hislerine değil, ihlâsla hizmet edip etmediklerine bakmalıdırlar. Hizmetleriyle birilerinin hidayetine vesile oluyor ve onların hidayetine vesile olacak plân ve programlar yapabiliyorlarsa, üzerine güneşin doğup battığı her şeyden hayırlı bir iş yapıyorlar demektir. Günümüz şartlarıyla milyonlarca araba bağışlasanız bile –yemin ederek söylüyorum– Allah indinde, bir insanın hidayetine vesile olma sevabına ulaşamazsınız.

Eğer siz bir yerde bu işi en mükemmel şekilde yapıyorsanız, artık füyûzât hissi de ne demek! Sizin şahsî füyûzât hisleriniz kat’iyen bununla tartılamaz. Ne var ki, bazen sizin füyûzât hislerinizle alâkalı herhangi bir hesabınız olmadığı hâlde, onlar da dolu dolu yaşanabilir. Eğer füyûzât hisleri önemli bir mesele olsaydı, Allah Resûlü, büyük veli Abdülkuddüs’ün yemin ederek, “Eğer O’nun ulaştığı yere ulaşsaydım geriye dönmezdim.” dediği yerden O da geri dönmezdi. Hâlbuki O, insanların ulaşamayacağı bir zirveye ulaşmış, orada hurilerin perdedarlığını görmüş, melekler O’na teşrifatçılık yapmış ve yıldızlar kaldırım taşı gibi ayaklarının altına döşenmişti ama O bütün bunlardan çok daha önemli bir meseleden dolayı geri dönmüştü ki, o mesele de, insanlığın irşad ve hakka uyarılması meselesiydi. Evet, bizler her konuyu Allah’ın kıstaslarına göre tartmalıyız.

Diğer taraftan, “İşlerimizin yoğunluğundan dolayı ibadet ü taate vakit bulamıyoruz.” sözü, kabul edilebilecek bir özür değildir. Çünkü bir insan, mesai saatlerinin dışında, çay içme, arkadaşlarıyla sohbet etme vs. gibi şeylere ayırdığı zamanı insafla düşünse, geriye çok zamanının kaldığını görecektir. Zannediyorum, herkes, böyle boş zamanlarında Allah’a teveccüh edip, dua ve niyazda bulunma vakti bulabilir.. ve bu, hem onu dinlendirir hem de zamanını bereketlendirir.

Evet, öyle tahmin ediyorum ki, bizler eğer iyi bir zaman ayarlaması yapıp da fizikî olarak yorulduğumuzda, ibadet ü taatte bulunsak, evrâd u ezkâr okusak; ruhen yorulduğumuzda da tekrar işimize koşsak, hem bedenen, hem de ruhen dinlenmiş olur ve bu iki âlem arasında yani evrad ü ezkar ve ibadet ü taatten dünya işlerine, onlardan da tekrar diğerlerine gelip giderek hayat kanaviçemizi örebilsek, mükemmel bir dantelâ ortaya koyabiliriz –Allah'ın inayet ve keremiyle–.

1 Bediüzzaman, *Mektubat* s.508 (Yirmi Dokuzuncu Mektup, Dokuzuncu Kısım).

2 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.200 (Yirmi Birinci Lem'a, Birinci Düstur).

İNANCIN AMELLE BESLENMESİ

Soru: İtikad nedir? İtikad fırkaları hangileridir? Mükemmel bir itikad sahibi nasıl olmalıdır?

İtikad, lügatte bir şeye düğüm atmışçasına bağlanmak, gönülden inanmak ve aksine ihtimal vermeyecek şekilde bir şeyi kabullenmek demektir. Istılahta ise, Allah'ın emrettiği ve Efendimiz'in sünnet-i seniyyesi ile aydınlatıp tavzih buyurduğu hakikatleri kalben tasdik etmektir. Maturidî akidesine göre itikad, dini esasları lisanla itiraf etmekten ibaret olmasına karşılık, bazı Ehl-i Sünnet ulemasına göre o, bunları amel ve davranışlarla da yerine getirmek demektir. Bu yönüyle de itikadın, "iman" mânâsına geldiği söylenebilir.

Sayı itibarıyla itikad mezheplerini tespit etmek oldukça zordur. *"Haberiniz olsun! Sizden önce Ehl-i Kitap, yetmiş iki millete (dine, fırkaya) bölündüler. Bu ümmet ise yetmiş üç fırkaya bölünecek. Bunlardan yetmiş ikisi ateşte, sadece biri Cennet'tedir."* Bu da Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaattir. *"Benî İsrail yetmiş iki millete (dine, fırkaya) bölünmüştü. Benim ümmetim de yetmiş üç millete bölünecektir. Bunlardan bir tanesi hariç hepsi ateştedir."* Bu fırka hangisidir? diye sorulduğunda da, *"Benim ve ashabımın üzerinde olduğu çizgiyi takip edenlerdir!"*[1] buyurdular hadis-i şeriflerinde Efendimiz, Ehl-i Kitab'ın yetmiş iki, Müslümanların ise yetmiş üç fırkaya ayrılacağını ifade buyurmaktadır ki, bu daha sonraları gerçekleşmiş ve Allah Resûlü'nün vefatını müteakip Müslümanlar pek çok fırkaya ayrılmışlardır. Ama o günden bugüne Müslümanların hayatlarına ve kaderlerine daha ziyade "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat" anlayışı hâkim olmuştur. Meselâ Emeviler, –içlerinde Mutezile'ye taraftar olanlar istisna edilecek olursa– Abbasiler, Selçuklular, Karahanlılar ve Harzemliler büyük çoğunlukları itibarıyla Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat anlayış ve itikadını tercih etmişlerdir. Bünyesinde değişik kavim ve milletler olmasına rağmen Osmanlı Devletinde de, hep hâkim unsur Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olmuştur.

"Mükemmel itikad sahibi nasıl olmalıdır?" sorusuna gelince, yukarıda da ifade edildiği gibi inanılması gerekli olan hususlara, aksine ihtimal vermeyecek şekilde inanma, mükemmel bir itikaddır. Bu mevzuda ölçü, Efendimiz'in doğru yolu tarif ederken ifade buyurmuş oldukları *"Ben ve ashabımın üzerinde olduğumuz yoldur."*[2] düsturu olmalıdır. Evet, doğru yol, Allah Resûlü, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin (radıyallâhu anhüm)

yürüdükleri yoldur.

Biraz daha açalım; mükemmel bir itikada sahip olabilmek için evvelâ nazarî olarak inanılması gerekli olan hakikatlere, Kitap ve Sünnet perspektifinde doğru bir şekilde inanılması gerekmektedir. Meselâ Şiilikten ayrılıp müfrit bir fırka teşkil eden Karmatiler –hangi esaslara dayanıyorlardı bilmem– kendilerinden başka herkesi öldürmeyi en büyük cihad sayıyorlardı. Onlar, her yerde bu inançları istikametinde Müslümanları kılıçtan geçiriyor, Haremeyn-i Şerifeyn'i basıyor ve orada bile, tarihte emsali görülmemiş mezalimler gerçekleştiriyorlardı. İşin en acı tarafı da onlar bütün bu cinayetleri akidelerinin gereği olarak işliyorlardı.

Yine başka bir müfrit fırka olan Haricîler de kendilerini Kur'ân'a çok bağlı görüyor ve bu bağlılığın gereği sayarak, Kur'ân'ın bir tek emrine uymayan herkesi kâfir kabul ediyor, sonra da onu öldürmeyi en büyük cihad sayıyorlardı. Öte yandan bu taife yalana karşı da çok hassastılar. Hatta Ehl-i Sünnet âlimleri bu özelliklerinden dolayı, onlardan hadis rivayet etmede de bir beis görmüyorlardı. Evet, Haricîler yalana karşı fevkalâde sert idiler; zira yalan söylemek onlara göre büyük bir günahtı ve böyle bir günah işleyen kimse dinden çıkmış demekti. Dolayısıyla onun da öldürülmesi gerekirdi. Kur'ân'a böylesine bağlı olmalarına ve günah mevzuunda bu derece tavizsiz olmalarına rağmen Haricîler, ifrat ve tefritlerle dengeyi koruyamamış ve kazanma kuşağında kaybetmişlerdi.

Tarihe bakıldığında, Efendimiz'in *"Benim ve ashabımın üzerinde olduğu yol."* diyerek ifade buyurduğu yolun dışına çıkanların, hep yollarda dökülüp kaldıkları görülecektir. Aslında bu hadis-i şerif bize, nazarî plânda doğru yolun hangisi olduğunu gayet açık bir şekilde ifade etmektedir. Bir insan aksine ihtimal vermeyecek şekilde bir şeye inanabilir. Hatta bu imanının gereği olarak da Hasan Sabbah'ın müridleri gibi masum insanları rahatlıkla öldürebileceği gibi kendisini de öldürebilir.. ve dahası bu hareketiyle Cennet'e gireceğini de zannedebilir. Nitekim Hasan Sabbah, müridlerine "Bugün falan camiyi bas, on kişiyi öldür. Ben senin Cennet'ini tekeffül ediyorum." dediğinde onlar, hiç tereddüt etmeden ve gözlerini kırpmadan bunu yapabiliyorlardı. İşte bu, çok sağlam bir itikadla beraber korkunç bir inhiraf ve müthiş bir sapıklığın ifadesidir. O bakımdan evvelâ itikadın çok sağlam ilâhî esas ve prensiplere bağlanması gerekmektedir.

İkinci olarak, itikad çok sağlam nazarî yanlarıyla beraber, amel ve aksiyonla

da mutlaka kuvvetlendirilmelidir. Bir insan, devamlı tefekkür yamaçlarında dolaşıp Rab ile münasebet yollarını araştırdığı sürece tahkikî imanı elde edebilir.

Evet, bir kimse her an, kâinatta duyup gördüğü hakikatlerle "mârifetullah" ufkunu açıp inkişaf ettirebiliyorsa bu insan kendi irfan dünyası adına daima gönlünde ışıktan bir dantelâ örüyor demektir. Tefekkürden mahrum zavallı sinelerin imanlarının kuvvetlenmesi çok zor ve –Cenâb-ı Hakk'ın mevhibe-i ilâhiye nevinden ihsanına mazhar olanlar hariç– böylelerinin iman adına ortaya koydukları heyecanları da sadece bir histen ibarettir.

Hakikî inanca gelince, o bütün bunların ötesinde daha farklı bir keyfiyettir. Çünkü inanmış ve inancını tefekkürle yoğurmuş bir insanın sinesi her zaman bir buhurdanlık gibi tüter durur. İşte bu faaliyete "ameliyat-ı fikriye" denilmektedir ve bu, imanı kuvvetlendirmenin önemli bir yoludur. Zira insanın imanda zirve noktaya ulaşabilmesi için her zaman böyle fikrî bir operasyona ihtiyacı vardır.

Üçüncü ve en önemli mesele ise, amelle imanın kuvvetlendirilmesi meselesidir. Sadece bizim düşünürlerimiz değil; Batı'daki bir kısım düşünürler de bu noktaya önem vermişlerdir. Evet, sadece itikadın nazarî yönü ile Allah gerektiği gibi bilinemez. Her ne kadar kişi, nazarî yönden inandığını zannetse de böyle birinin imanının inkişaf etmesi mümkün değildir. Zira iman, ancak amelle inkişaf eder. Rabbine devamlı ibadet eden ve bunu hiç ara vermeden yapan bir insanı –Allah'ın izniyle– şeytanî hiçbir gücün yıkması ve onun imanını elinden alması mümkün değildir. Zira artık onun imanı ibadetle perçinlenmiş ve aksine ihtimal vermeyecek şekilde bütün benliğine mâl olmuştur.

Her şeyin bir tecrübe alanı vardır ve o mutlaka o alanda tecrübe edilmelidir. Kimya ile alâkalı bir mesele, kimya laboratuvarında tahlile tâbi tutulmalı ve böyle bir konu inşaat mühendisliği ile ilgili kriterlerle test edilmemelidir. Yine tıbbın değişik dallarından her birinin kendine ait bir sahası vardır. Bunların bazılarında mahsusat denilen ve daha ziyade görülen, duyulan ve hissedilen pozitif hüviyetteki mevzular ele alınarak tecrübeye tâbi tutulur ki, bu sahaların dışında tecrübe edildiklerinde, kat'iyen istenilen netice elde edilemez. Aynen bunun gibi kalbî ve ruhî hayatı inkişaf ettirmenin de kendine göre bir alanı vardır.. ve başka yollarla ona ulaşılması mümkün değildir. Zira kişinin doğrudan doğruya kendisini çok yüksek hakikatlere verip, onda fâni olması, sık sık zihnen, fikren ve ruhen Allah'a doğru seyahatler tertip etmesine, belli

ölçüde de olsa beden ve cismaniyetine baş kaldırmasına bağlıdır. Ehlullahtan, tek bir iman hakikatinin inkişafı için, senelerce uğraşanlar vardır.

Evet, bu mevzuda terakki etmek, çok ciddî gayret göstermeye ve fedakârlıkta bulunmaya vâbestedir. Kaldı ki insan, daima yenilense de, gece-gündüz münavebesi gibi, her zaman ışığı karanlıklar takip edecek ve sürekli yenilenme ihtiyacı hâsıl olacaktır. Bu itibarla bir yandan hâdiseler, zaman ve eşya, insanın ruhunu karartırken öte yandan da o, iman mevzuunda gönül ve ruh dünyasında yeniden bir diriliş gerçekleştirmeli ve tazelenme yollarını araştırmalıdır ki, ötelere diri olarak intikal edebilsin.

İşte böyle davranma, meselenin amelî yönüdür ve çok büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Bu hakikate binaen Kant da, Cenâb-ı Hakk'ın bilinmesi mevzuunda "Nazarî şeylerle Allah bilinemez." demiştir. İnsan, matematiksel olarak iki kere iki dört eder kat'iyetinde inanılması gereken hakikatleri kafasına koysa bile, bunlar kalb ve latîfelerine yerleşmedikçe o kimsenin tahkikî imana ulaşması mümkün değildir. Zira mücerret iman, işin sadece nazarî yönünü teşkil etmektedir. İmanın, insanın içinde petekleşmesi ise amele bağlıdır.

İman, onu mârifet arayan dimağlarda, gözlerini âfâk ve enfüste gezdiren gönüllerde ve daima bir buhurdanlık gibi tüten sinelerde kökleşip gelişir.. evet bu mevzuda ısrar şarttır. Bu sebepledir ki "ehlullah" seyr u sülûklerinden asgarî kırk günlerini nefsanî lezzetlerden kendilerini uzak tutmaya ayırmış ve kalbî hayata yönelmişlerdir. Bu, "Yeme, içme, yatma ve konuşma kontrol altına alındığı takdirde insan kırk gün içinde, mutlaka belli bir yere gelir." demek değildir. Ama bu zaman içinde insan, gideceği doğru yolu bulabilir ve az dahi olsa bu yolda bir alışkanlık kazanabilir. Bu öyle bir kazançtır ki, ihtimal o, bu yolu bulduktan sonra, farklılaşması, yeni farklılaşmalara referans hep sağlam adımlarla Allah'a yürüyecektir.

Evet, Allah'a ulaşma adına sağlam bir yol ve sistem bulunduktan sonra, önce bu yolda tam bir gerilime geçilmeli, daha sonra da yüce hakikatlere konsantre olmanın yolları araştırılmalıdır. Bu hususta, daima talepte bulunmak kestirme bir yoldur. Zira [3] مَنْ طَلَبَ وَجَدَّ وَجَدَ fehvâsınca talep eden, talep ettiği şeyin arkasına düşer ve bu yolda ciddiyet gösterirse, er-geç aradığını bulur. Neticede Niyazi Mısrî'nin "Mâverâdan bekliyorken bir haber/Perde kalktı öyle gördüm ben beni." sözüyle ifade ettiği gibi, kişinin gözünden perde aralanınca, hakikat kendi hususiyetleriyle ona belirir ve o kimse, kâinatın her tarafını âdeta

bir irfan peteği şeklinde müşâhede etmeye başlar. İşte bu ufka ulaşmış bir insan için artık karanlık yoktur; her yer aydınlanır ve Cennet'e giden bir yola dönüşür.

1 Tirmizî, *îmân* 18; Ebû Dâvûd, *sünnet* 1; İbn Mâce, *fiten* 17.

2 Tirmizî, *îmân* 18; Ebû Dâvûd, *sünnet* 1; İbn Mâce, *fiten* 17.

3 Bkz.: İbnü'l-Cevzî, *el-Müdhiş* s.490; İbn Hacer, *Mukaddimetü Fethu'l-bârî* s.14.

KUR'ÂNÎ EMİRLERDE TEDRİCÎLİK

Soru: İslâm'ı anlatmada birtakım meseleleri gündeme getirmeme, "Kitab'ın bir kısmına inanıyorsunuz da, diğer kısmını inkâr mı ediyorsunuz?"[1] âyetinin tehdidi altına girer mi? Bu konuda takip edilmesi gereken üslup hakkında ne buyurursunuz?

Evvelâ her mü'minin, Kur'ân-ı Kerim'in ifade buyurduğu her gerçeği iz'an çerçevesinde kabullenmesi lâzımdır. Bu mevzuda muhalif bir mütalaada bulunma ya da muhalif bir fikir beyan etme, o mevzudaki tereddüdün ifadesi olur. Bizim ne Kur'ân-ı Kerim'deki bazı hükümlere itiraz etmeye, ne de bazılarını geçersiz saymaya hakkımız yoktur ve haddimiz de değildir.

Ancak Kur'ân'ın nüzul vetiresinin "tenzil yöntemi" de göz ardı edilmemelidir. Bu, ne haramlar üzerinde helâl vehmi uyarma gayretidir ne de meşruları nâmeşru sayma cehdidir. Bu yöntem, emir ve yasakların, bir başka ifade ile teklifî hükümlerin belli zaman aralıkları ile nazil olmasındaki esprinin kavranması demektir. Buna tedricîlik veya zihnin rehabilite edilerek her şeyi kabule hazırlanması da denebilir. Kur'ân'a bu gözle bakıldığında, onun Mekke dönemi mesajları ile Medine dönemi mesajları arasında ciddî fark olduğu görülecektir. Ayrıca bu emir ve yasaklar, "alâ hasebi 'l-vakâyî" yani hâdiselerin zuhuruna göre olmuştur. Hâdiseler zuhur ettikçe, sebepler ve münasebetler ortaya çıktıkça, o hâdiseler ve sebeplerle alâkalı olarak Allah (celle celâluhu) emirlerini inzal buyurmuş ve İnsanlığın İftihar Tablosu da onları tatbik edilmek üzere ashabına sunmuştur. Bu, işin bir yanı...

Diğer yanına gelince, Hz. Sahipkıran'ın ifade ettiği gibi, her doğruyu her zaman söylemek doğru değildir. Her söylediğin doğru olmalı, yani ağzınızı açtığınız zaman hep doğrulardan söz etmelisiniz.[2] Bunun aksi, İslâm'ın genel talim ve terbiye sistemine aykırıdır. İsterseniz bunu biraz daha açalım:

Eğer insanlar İslâm'dan uzaklaştırılmış ve tamamen bedevileştirilmişlerse, İslâm'a ait meselelerin öğretilmesi, tıpkı ilkokulda bir talebeye okuma-yazmanın öğretilmesi gibi en önemli meselelerin önceliklerini koruyarak, peyderpey ve ceste ceste olmalıdır. İşi sadece eğitim açısından ele alacak olursak; pek çok şeyin bir anda insanlara verilmesi doğru olmayacağı gibi, o insanların onları birden hazmetmeleri de mümkün olmayacaktır. Her şeyden evvel İslâm, Allah'a imandan sonra, ameli ile pratiğe dökülerek insanın tabiatının bir yanı hâline gelmesi demektir. Yani insan sadece, "İnandım ve

bunları kabul ettim." demekle beş başı mamur bir Müslüman olamaz. Elmalılı M. Hamdi Yazır gibi büyük allâmelerin de üzerinde durduğu gibi, o yaşana yaşana insan tabiatının en ciddî bir derinliği hâline gelmesinden ibarettir.

Evet, ta baştan söylenen لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ ifadesi, ancak namazla, oruçla ve İslâm'ın sair amelî ve ahlâkî emirlerini yerine getirmekle insanın tabiatı hâline gelebilir; gelebilir sonra da insanın tıpkı tiryakisi olduğu ve bir türlü bırakamadığı alışkanlıkları gibi hep canlı bir alışkanlığa, bir tiryakiliğe dönüşür. Dolayısıyla da bu şekildeki hareket ve aksiyona dayanan iman kat'iyen sarsıntı görmez. Aksine eğer iman dediğimiz o büyük gerçek, amel-i salihle beslenmezse –ki Kur'ân-ı Kerim hiçbir yerde imanı mücerret bir gerçek olarak bırakmamış, onun hemen ardından amel-i salihten bahsetmiştir– o kalbde kalıcı olamaz; olsa da sarsıntılara açık olur.

Demek bazı meseleler var ki, onlar öncelikle imanın insan tabiatına tam mâl olmasına vâbestedir. Müsaadenizle burada konuyla alâkalı bir örnek vermek istiyorum. Meselâ tesettür, İslâm'ın ortaya koyduğu esaslara göre kadın ve bir mânâda erkekler için bir örtünme şeklidir ve kimsenin burada aksi bir şey iddia etmeye hakkı yoktur. Ama bu emir, siyercilerin ifadesine göre, Efendimiz'in, Zeyneb bint Cahş'la izdivaç yaptığı zaman gelmiştir ki, bu da Hendek savaşından daha sonraki bir döneme, yani hicretin beşinci yılına tekabül etmektedir. Dolayısıyla Mekke dönemi de hesap edilecek olursa, bu, Efendimiz'in peygamberliğinden tam on sekiz yıl sonra teşri kılınmış demektir. Zira bazı şeylerin iyice sindirilmesi ve kabul edilmesi lâzımdır ki öyle bir meselede hazmedememiş bazı kimselerin itirazı olmasın.. temsil ettiği her İslâmî emirde ayrı bir derinlik, ayrı bir eda ve şive, ayrı bir vakar görüntüsü içinde görsün ve gönül rızası ile onu kabullensin.

Bu mevzuda bir diğer husus ise, bu konuyla ilgili hüküm, fıkıh metodolojisi açısından, –inkâr etme başka– olmazsa insan dinden çıkar mânâsına ümmühâttan değildir. Ayrıca fukahâ-i kiramın bu mevzudaki farklı mülâhazaları üzerinde de durmak icap eder; şöyle ki, onlardan bazıları, yüzü açmayı tesettüre muhalif görmezken, bazıları yüzün de kapanması lâzım geldiği üzerinde dururlar. Bu da, üzerinde durulması icap eden başka bir konu.

Keza İslâm, faizi ve tefeciliği hicretin dokuzuncu senesi yasak etmiştir ki, ondan sonra Efendimiz sadece bir yıl yaşamıştır. Aynı şekilde içki de Uhud savaşından sonra yasak edilmiştir. Hatta bu yüzden sahabe efendilerimiz, Allah Resûlü'ne gelip, *"Yâ Resûlallah! Uhud'da şehit olan falan falan şahıs içki*

içip savaşa öyle gitmişlerdi. Ne olacak onların hâli?" demişlerdi. Bu durum, bizi İslâm'ın o büyük kahramanları hakkında farklı düşünmeye sevk etmesin; çünkü onlar, içki o gün yasak edilmediği için içmişlerdi. Dolayısıyla, meselâ kahramanlık adına en büyük kahramanlığı temsil eden, yiğitliği dillere destan ve kendisine göklerde Allah'ın aslanı denilen Hz. Hamza, Uhud'da şehit düştüğünde kursağında içki bulunması kat'iyen onun değerine olumsuz bir tesiri olmaz; olmaz ve sahabenin bu konudaki endişesi üzerine âyet nazil olur ve: *"Artık iman etmiş olup imanlarının gereği sağlam, doğru, yerinde ve ıslaha yönelik işler yapanlar, işledikleri günahlardan endişe içinde iman edip salih işler yaptıkları, sonra endişelerinde daha bir derinleşip takvaya sarılarak iman ettikleri, sonra daha bir derinlikte takvaya sarılıp, bütün yaptıklarını Allah'ı görürcesine bir şuur ve samimiyet içinde yaptıkları takdirde, daha önceden yiyip içtiklerinden dolayı üzerlerine bir vebal yoktur."*[3] buyrulur.[4]

Görüldüğü gibi bütün bunlar belli yerlere konulmuş; bazılarına evveliyet, bazılarına da âhiriyet (sona bırakma) takdir edilmiştir. O hâlde benzer dönemler itibarıyla da usûl ve ümmühâta ait meselelerin öne alınarak değerlendirmeye gidilmesi fıkıh metodolojisine uygun bir tavır olsa gerek. Böyle yapmak –hâşâ- içkiye, faize, tefeciliğe mubah, tesettüre gereksiz demek değildir. Aksine onlardan evvel anlatılacak çok daha önemli şeyler var demektir. Zamanla diğer yasakların zararları anlatıldığı ve bu zararlar, faydalar insanlar tarafından bizzat müşâhede edildiği zaman, zaten onlara karşı tedbir alınıp belli sınırlamalar getirilecek ya da tamamen yasak edilecektir. Aslında günümüzde de bu tür çabaları görmek mümkündür; meselâ içkinin, uyuşturucunun zararları görüldükçe yasak ediliyor ya da en azından onlarla alâkalı belli sınırlamalar getiriliyor. Zamanla gelişen yeni bakış açıları, keza zamanın ortaya koyduğu yorumlarla bir gün her türlü fuhşiyat ve ahlâksızlığın da zapturapt altına alınacağına inanıyorum. Demek toplum, İslâm'ın bu ve benzeri konulardaki talimatlarını da benimseyebiliyor. Bu da, bu işi dinî gayretinden dolayı yapan kimselerin işlerini büyük ölçüde kolaylaştırıyor ve daha rahat yürümelerini sağlıyor.

Çağın önemli mütefekkirlerinden birinin bu mevzuda acı bir itirafı vardır. O, "Biz iman ve İslâm adına değişik şeylere teşebbüs ettik, ama yanılmışız. Bu milletin öncelikle imana ihtiyacı varmış..." der. Evet, insanların ne ile karşılaşırlarsa karşılaşsınlar, her şeye rağmen dinlerinden dönmeyecek kadar sağlam bir inanca, ahireti dünya yamaçlarında geziyor gibi görmeye ve her gün

bu yakîni daha da artırıp katlamaya, dininden taviz verip bozgunculuk yapmayacak kadar bu mevzuda metanete ihtiyaçları var.

Asrın Fikir Mimarı meâlen, “Sizin bu iddia ettiğiniz meseleler, İslâm’ın yüzde beşi nispetindedir. Yüzde doksan beşini ise bizler zaten yaşıyoruz..” der. O hâlde, dinin yüzde doksan beşini yaşamak, ya da yaşanmasını sağlamak ve toplumun değişik kesimlerine bu konuda talim ve telkinde bulunma imkânı varken, âdeta arı kovanına çomak sokma gibi, gözlerinin içine baka baka başkalarını rahatsız etmek, bence Allah Resûlü’nün tebliğ adına sunduğu şeylere muvafık görünmemektedir. Eğer bütün mülhit ve mütecaviz ruhlar sizi takibe almışsa, sadece söz yanı ağır olan bu şeylerle koskocaman bir dünyayı tahrik etmiş, üzerinize saldırtmış, dini yaşama şartlarını ağırlaştırmış, dolayısıyla da hizmet atmosferinizi içinde yaşanmaz hâle getirmiş olursunuz ki, bu da, İslâm’a samimiyet ve sadakatten daha çok bir ihanet demektir.

Bu açıdan da, bazı şeyleri öne alıp, “Hele yapılması mümkün olanları bir yapalım, Allah Kerîm..” diyen insanları, “Dinin bazısına inanıyor, bazısına inanmıyor.” şeklinde mütalaa etmek yanlış olsa gerek. Kur’ân’ın bu hitabı bir kısım Ehl-i Kitap içindir. Hamdolsun bizler, اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ âyetinden, مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ âyetine kadar her şeye inanıyoruz, hem de aksine ihtimal vermeyecek ve zerre kadar tereddüde düşmeyecek şekilde...

Bir de soruda, “birtakım meseleleri gündeme getirmeme” tabiri kullanılıyor ki, bugün İslâm ahkâmına ait dünya kadar şey söyleniyor ve bu söylenen konular içinde muamelata ait şeyler de var. Her şeyden önce bu kabîl meselelerin ne olduğunu çok iyi anlamak lâzım. Eğer bunlar muamelat cinsinden, yani insanın davranışları ile alâkalı meseleler ise, onlardan çok daha önemli bir kısım konular var ki, Allah’a, haşr u neşre, peygamberlere, kitaplara, meleklere iman gibi... Acaba bu çok ciddî meselelerde iman mı daha önemli yoksa fürûatı yerine getirmek mi, içki içmek mi daha büyük bir günah, yoksa ahireti kabul etmemek mi?

Elbette imanın büyüklüğü, bütün bunlarla kıyas kabul etmeyecek derecededir ve bu hususta kat’iyen münakaşa yapılamaz. Çünkü o, dünyevî hayatımızın dengesi, onun çeşitli sıkıntılarından kurtulmamızın teminatı, gençliğin bunalımlarının aşılması ve uhrevî saadete nailiyetimizin de biricik senedidir. Meselâ, ölümle biz şu sıkıntılı dünyadan karanlığa değil aydınlığa, ruhlarla beraber kanat çırpıp huzur-u Rahmân’a uçmaya, bir dakika dünya hayatının

binlerce mesudâne senesine denk olan Cennet'e ve binlerce sene Cennet hayatı da onun bir dakikasına mukabil gelmeyen rü'yet-i Cemalullah'a imkân bulacağımıza inanırız.

Dolayısıyla hangisine öncelik tanıyacağımız burada kendiliğinden tebeyyün edecektir. Evet Allah, Ehl-i Sünnet akidesine göre amele veya muamelata ait meseleleri, engin mağfiretiyle affedip bağışlayacağı sözünü vermiştir ama kendisine inanmayanı mağfiret edeceğini bugüne kadar hiç kimse söylememiştir, söyleyemez de. Allah Resûlü'nün içki içen bir kişi hakkında beyanı açıktır; *"Allah dilerse affeder, dilerse azap eder."* Ama Allah'a şirk koşmak suretiyle dünyasını da, ahiretini de yıkmış biri hakkında ise: *"Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp parçalanmış da kendisini kuşlar kapmış, yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürüklemiş (bir nesne) gibidir."*[5] hükmü devreye girer.

O halde, meselâ yetmiş-seksen seneden beri zulmün paletleri altında preslenmiş, duygu, düşüncesi dümdüz olmuş insanlara gidildiği zaman, işin temeli sayılan "Elif-Bâ"dan başlanmalı, yani **اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ...** denmeli ve bu mesele halledilmeden diğer esaslara geçilmemelidir. Zaten o insanların, zannediyorum başka mevzuları dinlemeye tahammülleri de yoktur. Evet, **اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ...** şeklinde ifade edilen iman esasları,[6] Sefine-i Nuh gibi insanın içine girip onu sahil-i selâmete çıkaracak esaslar; diğer şeyler ise, o sefinenin içine ayağını bastıktan sonra yapılacak şeyler cümlesindendir. Dolayısıyla en başta bu esasların sağlamlaştırılması, onların etrafında tahşidat yapılıp kuvvetlendirilmesi lâzımdır.

Diğer taraftan bu ülke insanının, hususiyle 21. asra girerken yakaladığı bir kısım fırsatları değerlendirmesi gerekmektedir. Bu fırsatların değerlendirilmesinde, Nâm-ı Celîl-i Muhammedî'nin –Yahya Kemal'in ifadesi ile– her tarafta şehbal açıp bayrak hâlinde dalgalanması da söz konusudur.

İşte böyle önemli bir şey yapılabilecekken, üslûp yanlışlığı bunun yapılmasına engel teşkil edebilir. Ayrıca ülkemizin büyüklüğe yürüdüğü bir yolda dünya devletlerinin rahatsız edilmemesi de çok önemlidir. İnanıyorum ki Allah (celle celâluhu), bu milletin büyüklüğe giden yollarını açacak, her ferdinin içine huzur üfleyecek ve onları mutlaka mutlu edecektir. Basiretli insan, yapacağı her şeyin bugününü, yarınını ve sonrasını hesap eder ve bu millete zarar vermemeye çalışır. Böyle bir acelecilik furyasına kapılmayan bir

hayli insan vardır ki, bugün değişik imkânları değerlendirip ta Çin'e, Maçin'e ulaşmışlardır. Onlar, bir taraftan gittikleri o yerlere milletimizin sesini-soluğunu taşımakta, diğer taraftan da Hz. Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'ın mübarek soluklarını götürüp muhtaç gönüllere üflemektedirler. Yine oralarda tüttürülen ocaklarla, bu milletin düşüncelerini oralara ulaştırmak suretiyle gelecekte orada yetişecek insanlarla, bizim insanımızın aynı terbiyeyi, aynı kültürü, aynı anlayışı paylaşması ve omuz omuza verip dünyaya ait pek çok problemi çözmesi böyle bir oluşumun tabiî sonucu olsa gerek.

1 Bakara sûresi, 2/85.

2 Bediüzzaman, *Mektubat* s.300 (Yirmi İkinci Mektup, Birinci Mebhas, Dördüncü Vecih, İkinci Düstur); *Mektubat* s.532 (Hakikat Çekirdekleri).

3 Mâide sûresi, 5/93.

4 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/295, 304; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 11/278.

5 Hac sûresi, 22/31.

6 Ebû Hanîfe, *el-Fıkhu'l-ekber* s.27-29. Bunları îmân esaslarından sayan hadisler için bkz.: Buhârî, *îmân* 50, *tefsîru sûre* (31) 2; Müslim, *îmân* 1, 8, 9.

DUANIN KABULÜNE VESİLE: SALAVÂT

Soru: Peygamberimiz'e salavât getirmenin önemi nedir ve "İki salavât arasında yapılan duanın kabul olacağı" doğru mudur?

Peygamberimiz'e salavât getirilmesi, bu konuda zikredilen hadislerin yanında, Kur'ân âyetiyle de sabittir: *"Muhakkak ki Allah ve melekleri Peygamber'e hep salât ederler. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin ve tam bir içtenlikle selâm verin."*[1]

Allah Resûlü de pek çok hadislerinde, dua ederken kendilerine salavât getirilmesini istemiş ve bunu duanın kabulü için bir vesile olarak zikretmişlerdir. Meselâ bunlardan birinde: *"Beni hayvanına binen yolcunun maşrapası yerine tutmayın. Bana, duanızın başında, ortasında ve sonunda salât okuyun."*[2] buyurmuşlardır. Ayrıca Hz. Übeyy b. Ka'b'ın (radıyallâhu anh) naklettiğine göre bir keresinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) birisine dua edeceği vakit önce kendisine dua (salât ü selâm) okuyarak başla, dedi. Bir başka defasında Allah Resûlü, huzuruna gelen bir sahabi kendisine çok salavât getirdiğini söyleyince, o şahsa, güzel bir şey yaptığını ve bunu daha fazla yapmasını söyledi. O artırdıkça Resûlullah da onu daha fazla salavât getirmeye teşvik etti.[3]

Bizler de bu emrin gereği olarak, Nâm-ı Celîl-i Muhammedî yâd edilince salât ü selâmlardan birisiyle O'nu anmalı ve O'nu hep böyle bir tazimle yâd etmeliyiz. Eskiler, salât ü selâmı teşvik eden âyet ve hadislerden hareketle birbirinden güzel salavât örnekleri ortaya koymuşlardır. Delâilü'l-hayrât ve Delâilü'n-nur en bereketli salavât örneklerinin bir araya getirildiği önemli eserlerdendir. Bu eserlere baktığımızda "Salât-ü Münciye"den "Mişşîşiye"ye, ondan "Tıbbu'l-kulûb" salât ü selâmına kadar en kapsamlı tazim ve dualarla Efendimiz'in anıldığını görürüz. Ve pek çok insan da bugüne dek salât ü selâmlarla alâkalı hem salât ü selâm derlemiş hem de salât ü selâmın faziletlerine dair pek çok eser ortaya koymuştur.

Salât kelimesi dua mânâsına gelmektedir ve Allah Resûlü'ne getirilen salât aynı zamanda ona yapılmış bir duadır. Bir Arap şairinin ifade ettiği gibi "Her dua, kabulü için kanat nevinden salât ü selâma muhtaçtır. Sana salâta (duaya) gelince o, kanada ihtiyacı olmadan makbuldür." Bu mülâhazadan hareketle ulemâ: "Duanın başında ve sonunda getirilen salavât, iki makbul dua olması

itibarıyla orada yapılacak duanın kabul olması için önemli bir sebeptir."[4] demişlerdir.

Dua, bir sırr-ı ubûdiyettir. Onun sayesinde insan, sebeplerin bütün bütün sukut ettiği bir zamanda Müsebbibü'l-esbâb olarak dualara icabet eden Cenâb-ı Hakk'ın büyüklüğünü, ululuğunu, azametini çok net bir şekilde görür. Esasen duada insan, aklını, gücünü ve iradesini aşan şeyleri Allah'tan ister. Yani biz çok defa dualarımızda Cennet'i, Cennet'te ebediyeti, cemalullahı müşâhedeyi, Rabbin bize teveccühünü, maiyyetini, bizi yalnız bırakmamasını, bize küsmemesini yani sevdiği insanlara yaptığı muamele ile muamele etmesini isteriz ve bu istekleri de salât ü selâmla destekleriz.

Anlaşılan o ki, O'na getirilen salavât, biz onun gerçek sırrını tam bilemesek de çok önemli.. her şeyden önce, şayet O'na getirilen salavât, Allah Resûlü'nün şefaat-ı uzmâsına insanı çekip götüren birer vesileyse, insan bu konuda ne kadar hassas olsa değer. Zira *"Ona yaklaşmaya vesile arayın."*[5] âyeti, Allah'a yaklaşmak için vesileleri kullanmamızı emretmektedir. Allah Resûlü'ne salât ü selâm bu mevzuda önemli bir vesile ise, insan onu hiç dilden düşürmemelidir. Allah Resûlü'yle münasebetin hemen her çeşidi Cenâb-ı Hakk'ın bize ayrı bir lütfudur. Bu da çok önemli bir husus olsa gerek.

Evet, Allah Resûlü'yle her münasebet bizim için Allah'ın ayrı bir lütfudur. Onun bazı yanlarını budayarak, sadece Allah'tan mesaj alıp getiren özel bir vazifeli görmek, kendi kıstaslarımızla bazı şeylerden O Zât'ı mahrum saymak demektir ki, bu da kendi mahrumiyetimizden başka bir şey değildir. Ne Hz. Ebû Bekir, ne Hz. Ömer, O'na, vazifesini yapıp giden herhangi bir insan nazarıyla bakmamışlardır. Sahih hadislerde nakledildiğine göre Hz. Ömer, Hz. Abbas' ın elinden tutmuş, *"Allahım, bu, Senin peygamberinin amcasının eli."*[6] demiş ve Allah'tan yağmur istemiş, yağmur da yağmıştır. Hz. Ömer gibi bir mantık insanı dahi, vesile adına böyle şeyler yapıyorsa, bu husustaki ifrat ve tefritleri yeniden gözden geçirmemiz gerekir diye düşünüyorum. Hem bu açıdan bakıldığında, yukarıda geçen Ahzâb sûresinin 56. âyetinde *"Resûlullah'a salât ü selâm getirin!"* emrini nasıl izah edeceğiz? Resûlullah'ı bir nevi postacı kabul eden zihniyete göre, bu âyete karşı gelinmiş olunmaz mı? Bu nasıl İslâmî akideyle telif edilecektir? Hâsılı bize Allah'ın O Zât'a verdiği pâyelere saygılı olmak düşer.

Allah, inayet-i etemmini üzerimizden eksik etmesin. Bizi doğruya, güzele,

iyiye tercüman kılsın. Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'ı kendi dar idrak çerçevelerimiz içinde değil, Allah nezdindeki o azim yeri ile kavramaya, kabullenmeye müsait hâle getirsin! Ve sallallâhü alâ Seyyidina Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihi ve sellem.

1 Ahzâb sûresi, 33/56.

2 Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s.340; el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 2/89.

3 Tirmizî, *kıyâmet* 23; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s.89.

4 el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 14/235; Aliyyülkârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh* 3/20.

5 Mâide sûresi, 5/35.

6 Buhârî, *istiskâ* 3, *fezâilü ashâb* 11; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 1/72.

İNSANIN SÛRET-İ RAHMAN ÜZERİNE YARATILIŞI

Soru: "Allah, Âdem'i kendi sûretinde veya Rahmân sûretinde yarattı." hadisinde anlatılmak istenen nedir?

Bu hadis, kaynaklarda değişik şekillerde geçmektedir:

إِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰى صُورَتِهِ *"Allah, Âdem'i Kendi sûretinde yarattı."*[1]

إِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلٰى صُورَةِ الرَّحْمٰنِ *"Allah, insanı Rahmân sûretinde yarattı."*[2]

لَا تُقَبِّحُوا الْوَجْهَ فَإِنَّ بْنَ اٰدَمَ خُلِقَ عَلٰى صُورَةِ الرَّحْمٰنِ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى *"Yüzden sakının. Zira âdemoğlu Rahmân sûreti üzere yaratılmıştır."*[3]

إِذَا ضَرَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ فَإِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰى صُورَتِهِ "*Birine vuracağınızda yüzüne vurmayın. Muhakkak Allah Âdem'i Kendi sûretinde yarattı."*[4]

Görebildiğimiz kadarıyla farklı lâfızlarla gelen bütün rivayetlerde Hz. Âdem'in yaratılışı ile ilgili iki ifade karşımıza çıkmaktadır. Birisi, عَلٰى صُورَتِهِ diğeri de, عَلٰى صُورَةِ الرَّحْمٰنِ'dır. Şimdi bu iki anlatım üzerinden meseleyi tahlil etmeye çalışalım:

عَلٰى صُورَتِهِ okuyanlara göre mânâ şöyle olur: *"Allah, Âdem'i Kendi sûretinde yarattı."* Âdem'in sembol olarak misalî bir şekli vardır. Yani Âdem, kini, nefreti, kaprisi, şehveti, aklı ve gadabı, âlem-i cismaniyete ait gözü, kulağı, burnu ve şu şekilde heykeli olan bir varlıktır. İşte Allah, Âdem'i misal âlemindeki şekliyle veya oradaki proje ve plân üzerine yaratmıştır. Ulemâ bunu "Allah, kaderdeki plânı tatbik etti." mânâsında anlamışlardır.

Bazıları عَلٰى صُورَةِ الرَّحْمٰنِ ifadesinde Allah isminin olmadığını, dolayısıyla bunu, عَلٰى صُورَةِ اللّٰهِ olarak anlamanın yanlış olacağını ifade etmişlerdir. Buradaki Rahmân ile Allah kastedilmediğine göre mânâsı hakkında şu tevcih düşünülebilir:

İnsan, öylesine Allah'ın merhametine mazhardır ki, o âdeta temessül etmiş bir rahmettir. İnsanın rahm-i mâdere düştüğü andan, küre-i arzı ve bütün kevn ü mekânı emrine musahhar keyfiyetiyle kavrayacağı âna kadar takip edildiğinde, onun kadar Allah'ın rahmetinden istifade eden ikinci bir varlığın olmadığı

görülecektir. Onun için Cenâb-ı Hak, kudsî hadisinde, إِنَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي *"Rahmetim Benim gadabıma sebkat etmiştir (Yarışı rahmetim kazanmıştır. Rahmetim devamlı öndedir.)"* [5] buyurmuştur. Perde perde içinde, üç perdenin verâsında, rahm-i mâderde bütün embriyolojik safhalarda insan öyle bir merhametle perverde edilmektedir ki, onun o hâline bakıldığında, rahmetin âdeta onda tecessüm etmiş olduğu görülecektir. Yavru dünyaya geldiğinde bakımı, görümü için annenin şefkati, öyle ki onun için uykusunu terk etmesi, işini bırakıp onunla meşgul olması, ağlarken oturup beraber ağlaması, hastalandığında bir hekime gitmesi hep o rahmetin cilvelerindendir. Allah, annenin kalbine Rahmân isminden koyduğu şefkat, öylesine anneyi çocuğuna musahhar kılmıştır ki, âciz, zayıf ve kolunu dahi kaldıramayacak kadar muhtaç o çocuğun durumuna bakıldığında, onda apaçık rahmetin tecessüm ettiği müşâhede edilecektir.

Arapça'da terkiple alâkalı şöyle bir üslup vardır. Meselâ Hz. Ömer'in âdil oluşu عُمَرُ عَدْلٌ cümlesiyle anlatılır ki esasen bu "Ömer adalettir." anlamına gelir. Hâlbuki Ömer adalet değildir. عَدْلٌ kelimesi bir masdardır. Öyle ise "Ömer adaletlidir." demek için عَدْلٌ kelimesinin ism-i fâili olan عَادِلٌ kelimesinin kullanılması, yani عُمَرُ عَادِلٌ denilmesi daha uygundur. Bu, adalet Ömer'in işi mânâsına gelir. Yoksa Ömer, adalet işinin kendisi değildir. Ancak Arapça'da özellikle عُمَرُ عَدْلٌ ifadesi kullanılır. Çünkü Ömer, öyle adl'dir ki, neresinden bakarsanız bakınız onda adalet görünür. Yani sanki o, adaletin kendisi olmuştur. Bunu Türkçemizde de kullanırız. Meselâ "Adam cömert değil, cömertliğin ta kendisi." deriz.

Aynı açıdan meseleyi ele alacak olursak, insan, hususiyle hayatının başından sonuna kadar, hemen her devirde gördüğü Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin, rahmâniyetinin iltifatlarıyla öyle mücessem bir rahmettir ki, ona bakıldığı zaman o, âdeta rahmet sûretinde yaratılmıştır denir ki, buna işareten hadiste عَلٰى صُورَةِ الرَّحْمٰنِ buyrulmuştur.

***

Hadis âlimleri bu hadisi tenkit etmişlerdir. Hadis, tenkit edilse de, bir kitapta mevcut olan bu hadis-i şerifi izah eden büyüklerimizin tarz-ı izahları içinde meseleyi açıklamak daha uygun olur zannediyorum.

Bu hadisi, Yahyâ İbn Saîd İbn Ferruh el-Kattân gibi büyük hadis imamlarının

kendisinden hadis rivayet ettikleri, tâbiînin küçüklerinden Muhammed İbn Aclân rivayet etmektedir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân, çok takva ve hadisçilerce, "Hayatında Allah'a hiç isyan etmedi." dedikleri binlerce insanı künyeleri ile birlikte, babası ve kardeşi gibi tanıyan dev bir hadisçidir. Aynı zamanda o, 50-60 senelik hayatında yastığa baş koymamış, büyük bir baş ve büyük bir dimağdır.[6]

Yahyâ b. Saîd el-Kattân, bu hadisi İbn Aclân'ın rivayet ettiğini duyduktan sonra onu bırakmış ve ondan hadis rivayet edilmeyeceği hükmüne varmıştır. Çünkü Yahyâ b. Saîd el-Kattân bu hadiste teşbih ve tecsime (Allah'ı mahlukata benzetmeye) bir işaret hissetmiştir. Daha sonra başka imamlar da İbn Aclân'ı terk etmişlerdir. Bununla birlikte İbn Aclan'ın hadisleri Buhârî, Müslim, Nesâî ve Ebû Dâvûd'un Sünen'inde yer almaktadır. Vâkıa İbn Aclân, başlı başına bir imamdır. Bu bir zelle ise neden mâruz kalmıştır diye bunu araştırmak gerekir. Değilse muhakkak bunun bir izahı vardır.

Üstad Bediüzzaman Hazretleri de bu hadisi ele alıp izah etmiştir.[7]

Cenâb-ı Hak, Âdem'i sûret-i Rahmân'da yaratması mevzuunda zannediyorum en mâkul izah tarzı, insanın çok merhamete muhtaç mahiyette yaratılmış olmasıdır. İnsanın simasına bakıldığında, orada, Rahmân ve Rahîmi, hususiyle Rahmân ismini yani vâhidî bir tecellî içinde ehadî iltifatı görmek mümkündür. Burada simadan kasıt, simanın verâsında bütün kafayı, kafatası içindeki beyni ve beynin fakültelerini, insanın duyarlılığını, görürlülüğünü, onda hitap çiçeğinin açmasını, onun konuşma bilmesini, kokuların çeşit çeşidine muttali olmasını, renklerin, görebildiği dalga boyları içindeki çeşitlerine muttali ve nigehbân olmasını düşünebiliriz. Sem u basar gibi Allah sıfatlarının gölgelerini taşıyan, ilim ve mârifet fakültelerini bulunduran, bu mahiyetteki bir varlık, imkân âlemi içinde, vücub âleminden gelen, feyz-i akdesin dalgalanmalarına mâkes olmuş bir simaya, sûret-i Rahmân denmiş gibi bir şeydir.

Bir ikinci yaklaşım da şöyledir: Bütün mahlukat içinde Rahmân ü Rahîm Hz. Allah'ın rahmâniyetine en çok muhtaç olan varlık insandır. Diğer varlıklar annesinden doğar doğmaz, medar-ı maişetinin nereden geleceğini bilir ve birkaç dakika sonra da âdeta çevresine meydan okumaya başlar. Bir buzağı hemen annesinin ayakları arasında süt emeceği âb-ı hayat musluklarını bulur, emer ve ihtiyacını giderir. Ama insan 15-20 yaşına kadar hayrını zararını bilemez. Daima ihtiyacını hissettirir ve muhtaç olduğunu arz eder. Evet, o,

bütün bir hayatı boyunca Rahmân ü Rahîm'e muhtaçtır. Hususiyle ebediyete uzanmış emelleri, arzularıyla, ahireti ve Cennet'i arzulayan istekleriyle Rahmân ü Rahîm'in tecellîsine o kadar çok muhtaçtır ki, onun sima-i mânevîsine bakan, onda sûret-i Rahmânı müşâhede edecektir.

***

Bin bir esmâ-i ilâhiyenin nokta-i mihrakiyesi olan bir nakş-ı a'zamla, kâinatın muhteşem bir dili ve dalı olabilecek, ahsen-i takvîme mazhar olan insanın ilm-i ilâhîde bir şekli vardır. İlm-i ilâhîdeki şekline göre Allah, Âdem'i yaratmıştır. Bu tevilde bir mahzur görmüyoruz. Bu şekliyle "عَلٰى صُورَتِهِ"deki "هُ" zamiri insana gitmektedir.

"هُ" zamirini Allah'a ircâ edenler de olmuştur. Bunun da masum bir tevili vardır. Allah, sûretten münezzeh, şekilden müberradır. Bu hakikati İbrahim Hakkı şu mısralarla dile getirmektedir:

Bulunmaz Rabbimin zıddı ve niddi, misli âlemde
Ve sûretten münezzehtir mukaddestir Teâlallah,
Şerîki yok, berîdir doğmadan, doğurmadan ancak,
Ehaddir küfvi yok İhlâs içinde zikreder Allah.

Biz, Cenâb-ı Hakk'ı esmâsıyla biliyor ve sıfatlarıyla muhat tanıyoruz. O, zâtıyla da bizim için bir Mevcud-u Meçhuldür. Burası makam-ı hayret ve hayranlıktır. O noktaya gelince, kendimizden geçer ve şaşkınlığa düşeriz. Zira bu noktada dua ve dil yok, sükut vardır.

Allah hakkındaki malumatımız, isimlerinden gelmektedir. *"Allah, insanı sûreti üzerine yarattı."* mânâsını, isimlerinin şu kevn ü fesat âleminde meydana getireceği bir varlık şeklinde yarattı olarak anlarsak, işte Allah insanı o isimlerinin meydana getireceği varlık, şekil ve sûretinde yarattı demek olur. Çok güzel resim veya heykel yapan bir sanatkâr düşünelim. Bu sanatkâr, kendinde bulunan bütün kabiliyetlerini ortaya dökerek bunların umumunun hulâsasından bir macun yapmaktadır.

Şimdi, Cenâb-ı Hak, esmâsının tecellîsiyle insanı yaratmıştır. Âdeta misaldeki macun gibi insanda bin bir esmânın tecellîsinin karışımı vardır ve bu ilâhî bir sanattır. İşte insan, bu Sanatkâr-ı A'zam'ın bir bakıma tecellî etmiş esmâ ve sıfatlarının âdeta hulâsası ve enmûzecidir. Bu noktadan insan, Cenâb-ı Hak sûretindedir. Ancak Zât-ı ulûhiyet sûretinde değildir. İnsan, Allah'ın esmâsının tecellîsi neticesinde meydana gelen bu ihtilat, imtizaç ve bunun

meydana getirdiği bir mihraklaşma (odaklaşma) keyfiyetinden ibarettir.

Hadisin diğer rivayetinde عَلٰى صُورَةِ الرَّحْمٰنِ ifadesi geçmektedir ki, o zaman karşımıza başka bir mesele çıkmaktadır. Rahmân, Cenâb-ı Hakk'ın ism-i sıfatıdır. Bu, Allah'tan başka kimseye verilmez. Beşerden herhangi birisine Rahîm denilebilir ama Rahmân denilmesi caiz değildir.

Cenâb-ı Hakk'ın rahmâniyet ve rahîmiyeti vardır. Yeryüzünde rahmâniyete en çok muhtaç olan ve cebrî kanunlar içinde en çok acınacak biri insandır. İnsan, dünyaya çok muhtaç bir hâlde gelmektedir. Allah, annenin kalbine rahmâniyetten bir damla damlatmakta ve ona evlâdına bakması için şefkat vermektedir. Anne onca meşakkat çekmesine rağmen yine de çocuğuna zevkle bakmaktadır.

Aslında insan da, hayvan ve ağacın yaratıldığı atomlardan yaratılmıştır. Ancak Allah merhamet ederek insana eşya ve hâdiseleri kavrama imkânı vermiştir. Ayrıca o, insan mü'min olursa, ayrı bir rahmâniyete mazhar demektir. Bunları çoğaltmak mümkündür…

İşte bu yönüyle insan, tam mânâsıyla rahmâniyete mazhardır. Âdeta insanın maddî ve mânevî simasında gamzeden rahmâniyet, tecessüm etmiş de insan olmuş gibidir.

***

Hadis âlimleri bu hadisin tenkidini yapmışlardır. Şimdi, onların tenkidini de hesaba katarak meseleyi bir başka açıdan tahlil edelim.

Evvelâ, Allah, Âdem'i kendi suretinde, yani Âdem'i Âdem sûretinde yaratmıştır. Bu durumda "صُورَتِهِ"deki zamir, Âdem'e râci olmaktadır. Ehl-i tahkik bu mânâyı ihtiyar etmişlerdir. Her şeyin misal âleminde bir şekli vardır. Meselâ hayırlı bir söz konuşmak, ötede insanın dudaklarının önüne bir üzüm salkımı gibi uzanır. Şerli bir söz ise bir yılan eti şeklinde temessül eder. Âdem'in ifade ettiği bir mânâ vardır. Âdem kelimesi, dillere düştüğü andan itibaren, temessülât âleminde Âdem'in şekli insan sûretinde görünmüştür. İşte bu mânâda إِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰى صُورَتِهِ ifadesi *"Allah, insanı misal âlemindeki şekliyle yarattı."* demektir. Sair hakikat böyle değildir. Meselâ mânâlar vardır. Zina, çirkin bir şeydir. Ama mânâ âleminde zina, başkasına faydası dokunma demektir; burada şekille sûret birbirinden farklıdırlar. Yani temessül âlemindeki durumla hakikatteki durum birbirinden farklı olmaktadır. Meselâ birini çekiştirme, onu yerme ve kendisini onun yerine oturtma

mevzuunun bizim âlemimizde bir mânâsı vardır. Hâlbuki misal âleminde bunun şekli et yeme, et kokusu neşretme, et kaynatma ve başkalarına et takdim etmedir. Hz. Âdem'in ise misal âleminde kendisine verilen kamet, kıymet boy pos ne ise Allah onu, ona uygun yaratmıştır.. evet, insanoğlu, insanoğlu şeklinde misal âleminde temessül eder ve görünür.

Bir diğer mânâ ise şudur: عَلٰى صُورَتِهِ'deki "هُ" zamiri, Allah'a râci olduğunda *"Allah, Âdem'i kendi sûretinde yarattı."* mânâsına gelmektedir. Allah sûret, keyfiyet, kemmiyet, tebeddül, tağayyür ve elvandan münezzeh ve müberradır. O'na, bizim tasavvur ettiğimiz şekilde hiçbir şey diyemeyiz. Ehl-i Sünnet, كُلَّمَا خَطَرَ بِبَالِكَ فَاللّٰهُ تَعَالٰى غَيْرُ ذٰلِكَ demişlerdir ki, bu, "Allah, aklına gelen her şeyden başkadır." mânâsına gelmektedir. İmam Rabbanî Hazretleri ise, كُلَّمَا خَطَرَ بِبَالِكَ وَاللّٰهُ وَرَاءَ وَرَاءَ ذٰلِكَ "Aklına ne gelirse Allah onun verâsının verâsındadır."[8] demektedir.

Cenâb-ı Hak isimleriyle malum, sıfatlarıyla muhat, zâtıyla meçhuldür. Biz, Allah hakkındaki bütün malumatımızı, O'nun isimleri ve isimlerinin cilvelenmesinden ve hayret içindeki ıttılaımız kadar sıfatlarından anlıyoruz. Zât-ı Bâri'ye gelince onu tasavvur edemiyoruz. Ama herhâlde O'nu tam bilmek istediğimizde, bütün mahlukatta mütecellî olan esmâ ve sıfât-ı ilâhiyeyi bütün mertebeleri ile müşâhede ettiğimiz zaman, Zât-ı Bâri hakkında bir fikre sahip olabileceğiz.

Bunu biraz daha açayım. Düşünelim ki, mekânın bize en uzak ucu, beş milyar defa beş milyar ışık hızıyla ötede bir yer olsun. Oradan bize, bizden de başka istikamete kadar büyük mekân içinde iki kutup tasavvur edelim. Rakamlarla ifade edilmeyen bu iki kutup arasındaki korkunç mesafe ve buud, bütün bu mekânda cereyan eden hâdiseler Allah'ın isimlerinin tecellîsi ile olmaktadır. Allah, o büyük nebülozlardan, vücudumuzu teşkil eden hücrelere, hücreleri teşkil eden atomlara tecellî ettiği gibi bizim kalblerimizde de tecellî etmektedir. En küçük âlemden, en büyük âleme kadar Allah bütün esmâsıyla mütecellîdir. Şimdi Zât-ı Bâri'nin sûretten, kemmiyet ve keyfiyetten uzak tam varlığı hakkında kanaate varıp "İşte şudur" diyebilmek için bütün mekânı birden görür bir göze, her hâdiseyi bilir bir kalbe ve her şeye muttali olan bir akla sahip olmak lâzımdır ki biz de bir fikir sahibi olabilelim. Cenâb-ı Hak, bütün bu kâinatta mütecellî olan ne kadar esmâ-i ilâhiye varsa, bunların fihristi olarak Hz. Âdem'i yaratmak sûretiyle bu fihristte toplamıştır. Onda sem',

basar, kelâm, ilim, şefkat ve merhametten bir mânâ vardır. Allah, onu esmâ-i ilâhiyenin âdeta nokta-i mihrakiyesi ve enmûzeci mahiyetinde bir varlık olarak yaratmıştır.

O hâlde Cenâb-ı Hak kâinata nasıl, ne denli ve ne keyfiyetle tecellî etmişse, bütün bu tecellîler insanda vardır. Bu vaziyetiyle insan, kâinatın bir nüsha-i kübrâsı, bir misal-i musağğarı mahiyetinde ve Allah'ın bütün esmâsının nokta-i mihrakiyesi şeklinde görülür. Allah'ı tanımak için insana bakmak kâfidir. Binaenaleyh insan, Allah'ın bir mir'âtı ve aynası olur. İşte bu mânâda عَلٰى صُورَتِهٖ denebilir.

1 Buhârî, *isti'zân* 1; Müslim, *birr* 115, *cennet* 28.

2 ed-Dârakutnî, *es-Sıfât* 1/36; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 12/430.

3 ed-Dârakutnî, *es-Sıfât* 1/36; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 12/430.

4 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/244, 434, 463; Abdurrezzak, *el-Musannef* 9/445.

5 Buhârî, *tevhid* 22, 28, 55, *bed'ü'l-halk* 1; Müslim, *tevbe* 14-16.

6 el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl* 31/340; ez-Zehebî, *el-Kâşif* 2/366.

7 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.124 (On Dördüncü Lem'a, İkinci Makam, Beşinci Sır).

8 Bkz.: Aliyyülkârî, *er-Raddü ale'l-kâilîn bi vahdeti'l-vücûd* 1/16, 90; *Mirkâtü'l-mefâtîh* 4/82.

HÜSNÜZAN VE SUİZAN

Soru: Hüsnüzan ile suizan edilecek yerleri söyleyebilir misiniz? Veya bu iki husus için bir ölçü verebilir misiniz?

Hüsnüzan, bir insan hakkında güzel kanaat ve düşüncede bulunma, suizan ise kötü kanaat ve düşünce taşıma demektir. Hüsnüzan, kayıtsız şartsız, doğrudan doğruya, bir mü'minin diğer bir mü'mine karşı olması gerekli olan tavrının ifadesidir. Suizanna gelince, ille de olacaksa mutlak mânâda bir mü'minin, ehl-i dalâlet, iman ve Kur'ân düşmanları hakkında iradi tavır ve davranışın ifadesidir.

Bir mü'min, bir mü'min hakkında suizan ettiğinde, –onu böyle bir şeye sevk eden vak'aları da düşünmüş olabilir– ekseriyet itibarıyla yanılır ve aldanmış olur. Kâfir hakkında da hüsnüzan ettiği zaman ekseriyet itibarıyla aldanmış olur. Çünkü burada zanların yeri değişmiştir. Hüsnüzan mü'mine, suizan gösterilecek ise o da ehl-i dalâlete gösterilir. Bu itibarla, ehl-i imana karşı, onların davranışlarını, müspete ve doğruya hamledip, haklarında iyi düşünmek bir mü'minlik vasfı ve vazifesidir.. evet mümkün oldukça ehl-i iman ve ehl-i İslâm'a hüsnüzan edilmelidir.

Hatırımda kaldığı kadarıyla mevzuyla alâkalı, Merhum Hâdimî, İmam Birgivî Hazretleri'nin *Tarikat-ı Muhammediye'*sine yazmış olduğu şerhte şöyle bir ölçü vermektedir: Bir mü'min, başka bir mü'mini zina ederken görse, birkaç defa gözlerini silmeli, "Acaba yanlış mı görüyorum?" demelidir. Daha sonra emin olduğu zaman da "Fesübhanallah! Bir mü'min bunu yapmaz. Bu şahıs iyi bir insandı ama nasıl oldu da böyle bir şeye düştü.. Allahım! Sen onu affeyle!" demeli ve kimseye söylemeden oradan çekip gitmelidir. İşte bir mü'minin diğer bir mü'mine karşı göstermesi gerekli olan tavrı budur.

Bir kâfir hakkında hüsnüzan hakkı yüzde bir ise, bir mü'min hakkında yüzde doksan dokuz virgül dokuz olmalıdır. Mü'min, ancak bu kadar az bir ihtimalle kardeşi hakkında suizan edebilir ve onu da bir mü'mine yakışır afv u safh yoluyla savıp gözünü yumarak yine Kur'ân'ın ifadesiyle, *"Boş söz ve işlere rastladıklarında vakarla oradan geçip giderler."*[1] gereğince âlicenâbâne çekip gitmelidir. Zira mü'min, âyet-i kerimenin ifadesiyle etrafına müsamaha ile bakan, affedici olan ve kusurları görmeyen insandır.[2] Evet, mü'minin şiarı budur.

Müsaadenizle burada mü'minin, mü'mine karşı yaklaşım tarzının nasıl

olması gerektiğiyle alâkalı Asr-ı Saadet'te yaşanan canlı bir misali nakletmek istiyorum. Nuayman, Bedir'de bulunduğu rivayet edilen zevattandır. O, içki yasak edilmiş olmasına rağmen koruk gibi meyve ve usarelerden içmeye devam ediyordu. Pek çok defa sarhoş olarak yakalandı; bir keresinde de Huzur-u Risaletpenâhî'ye getirilerek tedip edildi. Yine böyle bir durumdan dolayı o, Efendimiz'in huzurundaydı. Orada bulunanlardan birisi Nuayman'ı kastederek: *"Allah cezanı versin. Sen ne kötü adamsın. Bu kaçıncı oldu, böyle huzura geliyorsun!"* türünden sözler sarf ediyordu. Bunu duyan Allah Resûlü, *"Kardeşinize karşı şeytana yardımcı olmayın. Allah'a yemin ederim o, Allah ve Resûlü'nü sever."*[3] buyurdu. İşte Efendimiz'in bir mü'min hakkındaki ölçüsü buydu. Asr-ı Saadet'ten buna benzer daha pek çok örnek hâdise gösterilebilir. Bütün bu hâdiseler muvacehesinde Allah Resûlü'nün böyle şahsî kusurlara mukabelesi o kadar eritici mahiyetteydi ki, ufkuna giren her şey şihaplar gibi tuz buz olur, arkada maytaplar gibi ışık bırakırdı...

Özellikle de günümüzde mü'minler birbirlerine hep bu nazarla bakmalıdırlar. Meselâ ben, bir arkadaşımın bir kızla dolaştığını görsem, o arkadaşım hakkındaki düşüncem değişmemelidir. Zaten Cenâb-ı Hak da hiç kimseyi bir tek kusurundan dolayı hemen yerin dibine batırmamıştır. Eğer Allah bir tek kusurdan dolayı mü'minleri itap etseydi, bugün yeryüzünde kimse kalmazdı. O, pek çok kusurlarımız olduğu hâlde, yağmuru kesmemekte, gökten ve yerden akıp gelen rızıkların önünü almamakta ve bizleri aç, susuz bırakmamaktadır. Bu sebeple mü'min, Allah ahlâkı ile ahlâklanmalı ve kardeşleri hakkında mümkün oldukça hüsnüzan etmelidir

Mü'minlere suizan eden bir insan, mizacı bozulmuş bir hastadır. Evet, mü'minlere suizan etmek ya bir akıl hastalığı veya kalb kiridir. Bundan kurtulmanın çaresi de insanın kendi günahlarına bakmasıdır. Hasta bir tip, kendi ruh adesesinde her şeyi bulanık görür. Hâlbuki dikenli tarlalarda bile güller vardır. خُذْ مَا صَفَا وَدَعْ مَا كَدِرَ *"Temiz olanı al, bulanık olanı bırak."*[4] fehvâsınca, dikenli tarlalarda bile insan sadece gülü görmeli ve koklamalı, dikenlere hiç bakmamalıdır. Hal böyle iken mizacı bozuk bir kimse gül tarlasına da girse, oradaki güllerin kokusu üfül üfül esip burnuna gelse ve gül yaprakları üzerinde jaleleri görse, eline batan bir dikenden ötürü "Yıkılsın bu gül tarlası!" diyebilir. Bu bir mizaç bozukluğudur. Böyle biri en temiz ve en nezih tablolar karşısında dahi fıtratındaki tiksinti sistemlerinin tesirinde hep

işmizaz yaşar.

Yukarıda da ifade edildiği gibi suizan yapılacaksa, zararlarından korunmak ve ona göre tedbir almak için inançsız insanlara karşı yapılmalıdır. Öte yandan bir mü'minin, mülhit bir insanla diyalog kuracağı zaman da iman hakikatlerinin ağırlığını hesaba katması gerekir. Burada iki durum söz konusudur: Mü'min ya onun zararını defetmek için, def-i belâ kabîlinden ona merhaba der geçer yahut da iman hakikatlerinin güzelliğini onun ruhuna üflemek için onunla münasebet kurar. Bu mânâda bir mü'min, şahsı için değil, yüce hakikatleri ve gönlünün ilhamlarını duyurmak için mağdûbun aleyh ve dâllînin kapısına gidebilir.

Hulâsa, hüsnüzan, bir mü'minin diğer bir mü'mine karşı tavrının ifadesidir ki bu, mü'minleri birbirine bağlayıp perçinleyen çok önemli bir husustur. Suizan ise sadece Allah düşmanlarına karşı gösterilebilecek bir tavırdır.

1 Furkan sûresi, 25/72.

2 Bkz.: Teğâbün sûresi, 64/14.

3 Buhârî, *hudûd* 4-5; Abdurrezzak, *el-Musannef* 7/381, 9/246.

4 İbn Düreyd, *el-İştikâk* s.146; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa* s.703; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs* 14/22 (k-d-r maddesi).

MELEKLERİN YARATILIŞ HİKMETLERİ

Soru: Cenâb-ı Hakk'ın melekleri yaratmasının hikmeti nedir? İhtiyacı olmadığı hâlde onları niçin yaratmıştır?

Evvelâ şunu herkes bilmelidir ki, Allah (celle celâluhu) yaptığı işlerden dolayı sorguya çekilmez.[1] Allah'ın yaratmasında hikmet, hilkate tâbidir. Bu hakikati İbrahim Hakkı Hazretleri, "Her işte hikmeti vardır, abes fiil işlemez Allah." ifadeleriyle dile getirir.

Şüphesiz, melâike-i kiramın yaratılmasının da pek çok hikmetleri vardır. Bununla alâkalı değişik şeyler söylenmiştir, ama biz aklımızın ermediği yerde Allah'a soru sormayız. Allah bize sorar da biz soramayız; sadece "Acaba şunun hikmeti ne ola ki?" deriz. Her şeyden evvel bu edebi bize bizzat Kur'ân öğretmektedir. Çünkü Allah, ilmiyle bütün kevn ü mekânları muhittir. İnsan ise O'nun ilminden yine O'nun tecellîsiyle ancak belli bir miktara mazhardır.[2] Hz. Musa ile Hızır'ın karşılaşmasında bir vak'a vardır. Hızır, Hz. Musa'ya, denize gagasını daldırıp çıkaran bir kuşu gösterir ve şöyle der: *"Yâ Musa! Senin ve benim bildiklerim, Cenâb-ı Hakk'ın ilmine nispeten, şu kuşun gagasına bulaşan suyun okyanusa nispeti gibidir."*[3]

İşte bu kadar muhit bir ilimle eşyayı yaratan Allah karşısında yeryüzünde kuş gagasına bulaşmış ilmiyle zavallı insan, elbette ki Allah'ın ilmine dayalı meleklerin hikmetini hakkıyla kavrayamaz. Bu itibarla da insan haddini bilmeli ve Allah'a karşı edepli olmalıdır.

Bununla beraber Cenâb-ı Hakk'ın melâikeyi yaratmasının çok hikmetleri vardır. Evvelâ, melâike-i kiram, insandaki ruh gibi cansızlar âleminde bir bakıma ruhun vazifesini görmektedir. Meselâ ağaçlara müekkel melâike, ağacın hâl ve keyfiyet diliyle Allah'ı göstermesini dille seslendirir, O'nu tesbih u takdis eder ve ona melek diliyle tercüman olurlar. Melâikeden öyleleri vardır ki, onlar da küre-i arza müekkeldir. O geniş kabiliyet ve istidadıyla, إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ[4] fehvâsınca yeryüzünden Allah'a doğru yükselen bütün güzel kelimeleri ve salih amelleri temsil eder, alkışlar ve Allah'a takdim eder. Eşya câmid yanıyla yaptığı işleri şuuru ve hissiyle yapmaz; melekler buna şuur katar ve bu işleri, şuur ve idrak buudlu olarak Allah'a takdim ederler. Meselâ yağmur ve karın katrelerine bir kısım melekler müekkeldirler. Kar kristalleri, fotoğraflarıyla ilim adamlarını hayrette bırakmışlardır. Bu küçük parçacıklarda

bile sanat izhar eden Allah, onları da müekkelsiz bırakmamıştır. Ayrıca ehl-i tahkik ve ehl-i şühud da müekkel meleklerin var olduğunu ifade etmektedirler. Evet, en küçük atom olan hidrojenden uranyuma, hücreden en büyük varlıklara, ondan da sistemlere kadar canlı-cansız her şeyde müekkel melâike vardır ve melekler, bu varlıkların tesbihat ve takdisatlarını Allah'a takdim etmektedirler.

İkinci olarak, Allah'ın yarattığı her varlığın Allah'a farklı şekilde ayna olma keyfiyeti söz konusudur. Cenâb-ı Hak, *"Cin ve insi Beni bilsin ve Bana kulluk yapsınlar diye yarattım."*[5] buyurmaktadır. (*"Beni bilsin"* sözü İbn Abbas'ın tefsiridir.) Cin ve ins, Allah'ı bilecek, O'nu bî kem u keyf gösterecek, bilme ve göstermesine göre de tesbih ve takdis edecektir. Yani her şey kendi ruhuna ve kabiliyetine göre O'na aynalık yapacaktır. Ancak cismaniyet başka, nuraniyet başkadır. Cinlerin yaratıldığı "mâric" ve "nâr" farklı, melâikenin yaratıldığı "nur" farklıdır. Yine esir âlemi başka, atom ve elektronlar âlemi başkadır. Bunların hepsi kendilerine has âlemlerin diliyle Allah'ı gösterirler.

Bir misalle açalım: Bir endam aynasının olduğunu düşünelim. Bu aynanın karşısına geçip baktığınızda nasıl iseniz aynaya öyle aksetmiş olursunuz, ama karşısında dev aynası olan bir insan, kendini olduğundan çok farklı görür. Zira bu, farklı bir aynadır ve kendince göstermektedir. Bir de şöyle bir ayna düşünelim ki, bu ayna kişiyi buudlarıyla göstererek ona bir derinlik kazandırmaktadır. Bunun dışında bir de şöyle bir ayna farz edelim; bu ayna da, doğrudan doğruya buudla kalmamakta, aynı zamanda harekâtı da göstermektedir. Evet, görüldüğü gibi görünme şekli çeşitli aynalara göre değiştiği ve farklılaştığı gibi cismaniyet Allah'a ayrı bir ayna, melâike-i kiram her türlü hırs, kapris, kin, haset ve emre isyan etmekten münezzehiyet gibi özel yanlarıyla farklı bir aynadır. Vâkıa, Allah yemez içmez, üzerinden zaman geçmez, tebeddülden, tegayyürden, berîdir; aynalar ise öyle değildir; zira ayna mütecellînin aynı değildir.

Allah'ın mutlak istiğnasına keyfiyetsiz ve kemmiyetsiz melâike-i kiramın bir ayinedarlığı söz konusudur ki, o hususiyet insanlarda yoktur. Çünkü onlar, yiyip içmekte, evlenmekte, tebeddül ve tegayyur etmektedirler. İnsanda meleğin meleklik yönü vardır. Ancak o da, tıpkı cevheri taştan topraktan ayrılmamış maden-toprak bileşimi gibi bir şeydir. Zaten o, tasaffi etmek ve melekleşmek üzere bu dünyada bulunmaktadır. Posa ve tortu burada ayrılacak, ıstıfa edecek ve o ahiret yurduna öyle gidecektir. Melek ise, posası ayrılmış saf ve som altın durumunda bir varlıktır. Öyleyse ondaki şe'n-i Rubûbiyet, tecellî, esmâ-i

ilâhiyenin cilvelenmesi insandan çok farklı olacaktır. İnsan, bir yönüyle esmâ-ı ilâhîyi kesif, donuk ve mat olarak, melekler ise melekût yönüne bakan yönüyle çok saf ve duru bir şekilde aksettirirler. Evet, insan, Cenâb-ı Hakk'ın bilinmesi ve tanınması mevzuunda bir kitap olduğu gibi melâike-i kiram da ayrı bir kitaptır.

Cenâb-ı Hak mahlukatı, ihtiyaçtan dolayı değil, tezahür-ü rubûbiyet nokta-i nazarından yaratır. Allah, *"Ben, kenz-i mahfi (bilinmeyen bir hazine) idim. Bilinmekliğimi murat ettim ve mahlukatı yarattım."*[6] buyurmaktadır. Melekler de bu çerçeve içinde mütalaa edilmektedir. Evet, beşer, semek, eşcâr, zemin O'ndan gelen bir kitaptır ve her biri, bir dil hâlinde O'nu ifade etmektedir.

Hikmetleri uzatmak mümkündür. Ben şimdilik bir fikir vermek için bu kadarla iktifa etmek istiyorum.

1 Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/23.

2 Bkz.: Bakara sûresi, 2/255.

3 Buhârî, *ilim* 44, *enbiyâ* 27, *tefsîru sûre* (18) 2; Müslim, *fezâil* 170.

4 *"Güzel ve temiz sözler O'na yükselir."* (Fâtır sûresi, 35/10)

5 Zâriyât sûresi, 51/56.

6 el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât* s.218; es-Suyûtî, *ed-Düreru'l-müntesira* s.15.

BÜYÜK ZATLARA MUHABBETTE ÖLÇÜ

Soru: Allah ve Resûlü'nü seven ve onlara itaat eden zatlara karşı sevgi ve muhabbette ölçü nedir?

Soruda iki husus söz konusu: Allah'ı seven zatlar ve bu zatları sevmede ölçü. Allah sevgisi, Allah'a iman etmenin, iman ettikten sonra da Zât-ı Ulûhiyeti tam tanımanın bir semeresidir. Allahu a'lem, Cenâb-ı Hak böyle bir iman ve mârifet sayesinde ayrı bir lütuf olarak muhabbetini insanın kalbine atıyor ve onu imandan sonra bir de muhabbetle şereflendiriyor. İşte böyle bir mârifet sayesinde ayrı bir lütuf neticesi olarak da insan, muhabbet-i ilâhiyeye ve bu muhabbete bağlı bir lezzet-i ruhaniyeye mazhar oluyor.

Dünyada elemsiz, kedersiz bir muhabbet varsa o da Allah'a olan muhabbettir. Daha sonra da O'ndan ötürü olan muhabbetlerdir. Zât-ı Ulûhiyetten ötürü olmayan muhabbetlerin neticesi elemdir, ızdıraptır ve mahbupları kaybetmenin neticesi de kederdir, ızdıraptır. Cenâb-ı Hakk'a karşı duyulan muhabbettir ki, mebdei huzur ve hazz-ı mânevî, neticesi de dâr-ı cinândır. Evet, böyle bir muhabbet ta ahiret âlemine kadar uzayıp gider. Orada Cemal-i İlâhî'yi müşâhede etmenin ve daimî bir değişiklik içinde zevk-i ruhanî yaşamanın tek vesilesi de burada Cenâb-ı Hakk'a karşı duyulan işte böyle bir muhabbettir. Ne var ki, ruhunda ve vicdanında ummanlar gibi muhabbeti duymayan bir insana bu muhabbet ve zevk-i ruhanîyi anlatmak da mümkün değildir.

Cenâb-ı Hakk'a muhabbet çok yüksek bir pâyedir. Pek çok âlim Kur'ân'daki itaat âyetlerini muhabbetle tevil ve tefsir ederler. Bu âyetlerdeki Allah'a itaat etmek, Allah'a karşı muhabbet etmek demektir. Haddizatında muhabbet ile itaat birbirinin lâzımı gibidir; bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bir insan Allah'ı seviyorsa O'na itaat edecektir. Râbia-i Adeviye'nin dediği gibi: *"Çünkü seven sevdiğine itaat eder."*[1] Bir yerde buyruluyor ki: "İnsan, sevdiği zata eğer benzemek kabilse, fitraten benzemek ister."[2] Hepimiz kılık ve kıyafetimizle dahi, kendisinin hayranı olduğumuz birisine benzemeyi arzu ederiz. "Keşke burnum, Efendimiz'in burnuna benzeseydi. Gözlerim ve kulaklarım da O'nunkiler gibi olsaydı." arzusu Aleyhissalâtü vesselâm'a karşı muhabbet duyan hemen her ferdin içinden geçer. "Keşke şekil ve şemailimde olsun O'nunla müşterek bir tarafım olsaydı." demeyen mü'min yok gibidir.

İşte bu, sevenin sevdiğine şeklen dahi benzemeye çalışmasının ifadesidir.

Binaenaleyh bir insanın Allah'a karşı içinde böyle delice bir muhabbet varsa, mutlaka Cenâb-ı Hakk'a itaat edecektir. Biz itaatle sevgiyi birbirinden ayrı düşünemiyoruz. Bu bakımdan sualin içinde, Allah'ı seven ve Allah'a itaat edenler deniyor ki, burada birbirinin lâzımı olan iki şey anlatılmış oluyor.

Böyleleri, Kur'ân'da veliyi tarif sadedinde vârid tarife uygun insanlardır:

"İyi bilesiniz ki Allah'ın velilerine korku yoktur, onlar üzüntüye de uğramazlar."[3]

"Zira benim Mevlâm, o kitabı indiren Allah'tır ve O bütün iyi kulların koruyucusu olup onları korur."[4]

"Rabbimiz Allah'tır." deyip sonra da istikamet üzere doğru yolda yürüyenler yok mu, işte onların üzerine melekler inip: 'Hiç endişe etmeyin, hiç üzülmeyin ve size vaad edilen Cennet'le sevinin!' derler."[5]

"Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse işte onlar, Allah'ın nimetlerine mazhar olan nebiler, sıddîklar, şehitler, salih kişilerle beraber olacaklardır. Bunlar ne güzel arkadaşlar!"[6] ferman-ı sübhanileriyle anlatılanlar yani, Allah'a ve Resûlullah'a itaat edenler, iman edip istikamet içinde yaşayanlar, dürüst olanlar ve aynı zamanda Allah'a velilik mertebesine yükselenler ve dolayısıyla da dünyada ve ahirette kendilerinden korku durumu kalkmış olan kimseler, işte bunlar daima Cenâb-ı Hakk'ın nazarında ve nezdinde yüce bir makama sahiptirler. Kudsî bir hadise göre bunlar, Cenâb-ı Hakk'ın zimmetinde himaye-i ilâhiyede bulunduklarından dolayı, bunlara karşı adavet edenler iflah olmazlar. Bunlara karşı ilân-ı harp edenler Allah'a karşı ilân-ı harp etmiş sayılırlar ve onları Allah kıskıvrak kıstırır ve mahv u perişan eder. Bunlar evliyâullah, yani Allah dostlarıdırlar.[7] Kerametleri olur veya olmaz, hakikî veliler keramete tâlib ü râğıb değil; belki ondan râğıbdırlar yani yüz çevirmektedirler. Çünkü keramet, kulluklarına karşı dünyevî bir ücret gibidir. Onlar bütün hasenatlarının neticesini Allah'tan beklerler ve onların bütün dertleri, davaları da Cenâb-ı Hakk'ın kendilerinden hoşnut olmasıdır.

İşte bunlar, müstesna ve mümtaz bir zümre oldukları için, bir insanın bunları Allah hatırına sevmesi çok mühimdir. Onlar Cenâb-ı Hakk'ın nezdinde bu kadar kıymetlidirler ve insanlar için hep bir yâd-ı cemil olarak zihinlerde yaşayacaklardır. Bunlara karşı saygı, dolayısıyla Allah'a karşı bir saygıdır. Meselâ "Efendimiz Allah'ın mümtaz bir kulu ve resûlüydü." diyoruz.

Dolayısıyla da O'na karşı bir muhabbet duymaya başlıyoruz. Biz, Hz. Hamza'ya karşı da derin bir saygı duyarız. Çünkü Seyyidinâ Hz. Hamza Resûlüllah'ı seviyordu ve bu sevgisi Allah'tan ötürüydü. Zira o, Efendimiz'le emsal idi; süt kardeşiydi, amcasıydı, çocuklukları beraber geçmişti ama aslanlara meydan okuyan işte bu insan, gururunu kırmış gelip Efendimiz'e inkıyat etmişti. Biz de gönüllerimizde din-i mübin-i İslâm'a hizmet etmiş ve bu davaya omuz vermiş herkese yaptıklarından ötürü alâka duyarız.

Meselâ, bize, Seyyidinâ Hz. Hamza Efendimiz Fizan'da zuhur etmiş dense, öyle tahmin ediyorum ki birçoğunuz, sanki hacca gidiyormuş gibi derin bir iştiyak ile onu görmeye koşarsınız. Bunun için yapılabilecek her şeye katlanır ve bu rüyayı gerçekleştirirsiniz. İşte bu sevgi Rabbimiz'den ötürüdür. Vâkıa bizde insanî kemalâta, olgunluğa ve eksiksizliğe karşı bir alâka vardır ama, bu alâka Hz. Hamza'ya, Hz. Ali'ye, Ka'kaa'ya ve Sa'd İbn Ebî Vakkas'a (radıyallâhu anhüm) duyduğumuz hayranlık gibi değildir. Biz bunları delicesine severiz. Ama bu muhabbet, Allah ve Resûlullah'tan ötürüdür. Binaenaleyh, insanlığın ayları ve güneşleri sayılan, eskilerin ifadesiyle bu kümmelîni (eksiksiz, kusursuz insanları) sevmek doğrudan doğruya Zât-ı Ulûhiyete karşı bir sevginin ifadesidir.

Bu arada bazıları ifrata gidebilirler. Bu da doğrudan doğruya Allah'ı hiç düşünmeden o şahsın –bazı Şiîlerin Hz. Ali'yi sevdikleri gibi- sevilmesidir. Kendisinde mutlak kemal ve fazilet gördüklerinden dolayı Efendimiz'e hiç bakmadan Hz. Ali'yi sevebilirler. Bu bir yanlışlıktır ve bir ifrattır. Onlar bu sevginin mükâfatını görmezler ama biz, ölçülü olarak, Allah'ın sevdiği kullara ve Allah'a itaat eden kullara duyduğumuz sevginin mutlaka faydasını görürüz.

اَلْمَرْءُ مَــعَ مَـنْ أَحَبَّ *"İnsan sevdiği ile beraber olur."*[8] ifadesi, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) mübarek bir hadisidir. Bir sahabi, Aleyhissalâtü vesselâm ile beraber bulunamama endişesinden ötürü bu meseleyi sormuştu: *"Yâ Resûlallah, burada hep sizinle beraberiz; oturuyoruz, kalkıyoruz, doyuyoruz ve doygunluğa ulaşıyoruz. Acaba öbür âlemde durumumuz nasıl olacak?"* Allah Resûlü onun bir ateş hâline gelmiş âdeta yanan sinesine su serper mahiyette: اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ *"İnsan sevdiğiyle beraberdir."* buyuruyorlardı. Burada seviyorsanız orada da beraber olursunuz. Burada cismaniyet itibarıyla idrak edemediğimiz, fakat gönüllerimizde yaşattığımız o zatlarla beraber yaşıyoruz. Bu, bizde sevgi ve alâka adına ikinci bir fitrat meydana getirecek ve ahiretteki münasebetler de bunun bir uzantısı

olacaktır. Gideceğiz, ahirette ve “Yâ Rabbi! Onlar bizim dostlarımızdı.” diyeceğiz. Rabbim oraya imanla gitmeye ve bu Allah dostlarını sevmeye muvaffak etsin!

1 İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 69/118; Aliyyülkârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh* 9/214.

2 Bediüzzaman, *Lem’alar* s.75 (On Birinci Lem’a, Onuncu Nükte, İkinci Nokta).

3 Yûnus sûresi, 10/62.

4 A’râf sûresi, 7/196.

5 Fussilet sûresi, 41/30.

6 Nisâ sûresi, 4/69.

7 Bkz.: Buhârî, *rikak* 38; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/256.

8 Buhârî, *edeb* 96; Müslim, *birr* 165.

PEYGAMBER MESAJLARININ ÖZÜNDEKİ BİRLİK

Soru: Peygamberlerin meslekleri birbirine uymadığı gibi ibadetleri de birbirine muhaliftir. Bunun sebepleri nelerdir?

Farklı zamanlarda farklı topluluklara gönderildiklerinden dolayı peygamberân-ı izâm efendilerimizin mesleklerinin ve meşreplerinin birbirine uyduğu yerler olduğu gibi, uymadığı yerler de vardır.

Evvelâ, dinin temel rükünlerinde, bir nebinin getirdiği ahkâm asla diğer bir peygamberin getirdiği ahkâmdan farklı değildir; aksine ikisi arasında ciddî bir benzerlik söz konusudur. Meselâ her nebinin, baş davası Allah'ı anlatmak, peygamberlik müessesesini ve misyonunu ilân etmek, haşir akidesini yerleştirip insanların ona göre hayatlarını tanzim etmelerini sağlamak, melekleri anlatmak ve iman-ı kaderi talim etmektir. İcmalde ve tafsilde farklılıklar olmakla beraber bu temel rükünlerde nebiler birbirinden ayrılmamışlardır.

İkincisi, ibadetin esasında nebiler birbirine zıt değildir. Her nebinin getirdiği şeriatın ruhunda Allah'a kulluk yapma vardır. Şöyle ki, insanlara, "İbadet edin, Allah'a kulluk yapın." demeyen tek bir nebi gösterilemez. Biz Kur'ân-ı Kerim'de bütün nebilerin ümmetlerine hitaplarında bunu görürüz: *"Ey insanlar! Hem sizi, hem de sizden önceki insanları yaratan Rabbinize ibadet ediniz."*[1] veya *"De ki: Ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah tarafından gönderilen peygamberim."*[2], *"Ben size Allah'ın elçisiyim."*[3] gibi beyanlarla her nebinin en birinci davası ümmetini Allah'a (celle celâluhu) kulluğa çağırma olmuştur. Binaenaleyh, teferruatta ve ibadetlerin formüle edilmesinde tevafuk olmasa da ibadetin ruhunda her zaman bir birlik söz konusudur.. evet her nebi ibadete teşvik etmiştir ve bu hususta bir ayrılık-gayrılık yoktur.

Esasen, temelde muamelata, aile muaşeretine dair meselelerde de nebilerin birbirine zıt gittiğini ve aralarında tehalüf olduğunu kimse iddia edemez. Hz. Âdem'in çocuklarının muvakkat durumuna ait hususî fetva istisna edilecek olursa, evlenilmesi yasak olanlar her dinde aynıdır. Tevrat'ta haram edilen evlilikler, İncil'de de, Kur'ân'da da haram kılınmıştır. Ancak bir kısım ibtilâ ve imtihanlardan ötürü bazı kimseler, muvakkaten bazı şeylerden mahrum bırakılmış; bazı kimseler de bir ceza ve tedip olarak bazı işleri yapmaya zorlanmışlardır. Aralarındaki ayrılık, teferruattadır, bu da gayet normaldir.

Hz. Âdem'den bu yana beşer tedricen gelişmiş ve kemale ermiştir. İnsan, aklî melekeleri, ruhî kabiliyetleri, hissî durumu kemale ereceği âna kadar bir kısım mükellefiyetlerden azade bırakılmıştı, zira Efendimiz'e kadar beşer bir bedavet hayatı yaşıyordu. Hatta Hz. Musa'ya kadar, bir araya gelip bir idari sistem ve bir devlet kurma müyesser olmamıştı. İnsanlık Hz. Musa'dan sonra kısmen bedeviyeti attı, fikri ve zihni ve mâşerî vicdanıyla medeni hayata yaklaştı.

Kabile ve klan hayatı yaşayan bir toplumla, devlet olma durumuna gelen toplulukların birbirinden farklı olması gayet tabiîdir. Bugün bunu sosyolog, ekonomist, filozof, ilâhiyatçı hiç kimse inkâr edemez. Beşer belli dönemler geçirmiştir, bu bir vâkıadır; ancak meselenin tafsilinde farklılıklara düşülebilir. Meselâ biri, feodalizmin doğuşu, arkasından kapitalizmin gelişi ve sonra da komünizmin, yani işçi diktatoryasının bunu takip etmesini normal görür ve cebrî determinizm düşüncesini savunur. Bu, yanlış veya doğru ama onlara göre bir izah tarzıdır. Esas mesele, beşerin tekâmül yolunda belli merhalelerden geçmiş olmasıdır.

İnsan, fikri ve ruhu itibarıyla tedricî bir tekâmül göstermiştir. Dolayısıyla beşerin çocukluk devresinde, onlarla fikir ve ilim bakımından yapılan teati, olgunluk devrinde yapılan teatiden farklı olacaktır. Açık ifadesiyle, Hz. Âdem devrinde yapılan icmalî talimat, Hz. Musa devrinde kısmen tafsile dönecektir. Efendimiz devrinde ise topyekün tabakat-ı beşer çapında bir hüviyetle âlemşümul keyfiyeti haiz yeni bir "şeriat" gerekecektir ve bu gayet normaldir. Çünkü artık insanlar birbiriyle rahat görüşür ve konuşur hâle gelmişlerdir. Yeryüzünün bir tarafında meydana gelen herhangi bir olay diğer tarafına çok seri bir şekilde ulaşmaktadır ve yeryüzü âdeta bir şehir hâline gelmiştir. İşte beşerin buna açılmak üzere olduğu bir dönemde Efendimiz gönderilmiştir. Tabiî ki, teferruatta da farklılık olacaktır.

Peygamberlerin uygulamaları arasında usûlde farklılık yoktur. Teferruatta bazı farklılıkların olması da normaldir. Meselâ, Hz. Musa'nın ümmeti, o ümmetin karakteristik durumuna binaen günde elli defa Mevlâ-i Müteal'in huzuruna gelip arz-ı ubûdiyet yapma mecburiyetindeydi. O zamandaki insanların tam doğru olabilmesi için elli defa Mevlâ'nın huzuruna gelmeleri gerekiyordu. Efendimiz'de beş defa ile bu miraç gerçekleşebilmektedir ki, Süleyman Çelebi de,

"Sıdk ile beş vakit olundukça edâ,

Elli vaktin ecrin eyler Hak atâ"

diyerek bu durumu ifade eder. Yani samimiyetle beş vakti eda eden, Hz. Musa'nın ümmetinin kıldığı elli vakit namazın sevabını alır Allah'ın izniyle. Dolayısıyla ayrılık kemmîdir; işin aslında ve keyfiyetinde değildir. Böyle olması da gayet normaldir. Mecelle'de, fukahânın, zamanın ihtiyaçlarına cevap adına, kıyas ve istinbat yoluyla çıkarılan hükümlerin değişebileceğini ifade eden, "Ezmanın tagayyuru ile ahkâmın tagayyuru inkâr olunamaz." ifadesi bu tedricîliğe bağlı olduğu gibi, aynı zamanda, fukahâ-i kiramın Kitap ve Sünnet'te açık olarak bulunmayan ahkâmı, Kitap ve Sünnet'ten usûlüne uygun olarak istinbatı da bu mülâhazanın farklı bir ifadesidir. İstinbat-ı ahkâm ve içtihat konuları müstakillen üzerinde durulması icap eden konulardandır. Hatırlatmakta yarar var…

1 Bakara sûresi, 2/21.

2 A'râf sûresi, 7/158.

3 Saf sûresi, 61/6.

KÂİNATIN ALTI GÜNDE YARATILMASI

Soru: Kur'ân-ı Kerim'de "Biz kâinatı altı günde yarattık." deniyor. Allah'ın bir günde yaratmaya gücü yetmiyor mu diyorlar. Bunu nasıl izah edeceğiz?

Kur'ân-ı Kerim'de göklerin ve yerin altı günde yaratıldığıyla alâkalı âyetler vardır.[1] Bununla birlikte bir yerde semaların iki günde,[2] başka bir

yerde ise küre-i arzın dört günde yaratıldığı[3] anlatılmaktadır. Bundan, sistemler içinde, sistemlerin tâbi bulundukları, kendi zamanlarına göre bir yaratılış keyfiyeti söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Yani izafi zaman anlayışı içinde her yaratılan şey, hangi zaman ölçüsüne tâbi ise, tâbi bulunduğu zaman ölçüsü içinde kaç günde yaratıldığı anlatılmaktadır.

Küre-i arz, semalara nispet edildiği zaman ağırlığı, çapı ve hacmi itibarıyla değil, değeri ve kıymeti itibarıyla çok büyüktür. Çünkü o, Hz. Muhammed'e (aleyhisselâtu vesselâm) ve kâinatın semeresi olan beşere beşik olmuştur. O, bir kalb mahiyetinde her zaman sine-i kâinatta atıp durmaktadır. Ancak hacmi ve cirmi itibarıyla küre-i arz oldukça küçüktür. Bu küreciğin günleri de ona göre küçüktür. Meselâ geçmişte dünyanın bir günü belki 18-19 saatti. Şimdi ise 24 saattir. Yani Dünya eskiye nazaran daha da ağırlaşmış ve Güneş'in etrafindaki dönüşü de o kadar yavaşlamıştır. İhtimal ileride günlerin boyu 30-40 saat olacaktır, bilemiyoruz.. ihtimal kendi zaman anlayışımızla semalara yükseldiğimiz zaman orada durumu çok değişik görmek mümkün olacaktır.

Allah, mezkur âyetlerde, semalar dediği Samanyolu, onun verâsında başka büyük sistemlerin hareketlerini ve kendilerine göre bir devir yapıp bir gün meydana getirmelerini anlatıyorsa, semalar için ayrılan iki gün belki trilyon sene demektir. Çünkü her şeyin zamanı kendine göre olur. Herhâlde Ay'a, Zühre'ye (Venüs) veya Merih'e gidildiği zaman, orada dünyada kullandığımız saati kullanamayız. Belki oranın arz (enlem) ve tûluna (boylam), dönüşüne ve güneşle münasebetine göre bir saat icat etmek gerekecek.

Bundan da anlaşılmaktadır ki, zamanımızı gösteren saat de esas itibarıyla zamanımız gibi izafidir. "Bir gün, şu kadar saattir." diyerek hakkında herhangi bir şey söyleyemeyiz. Öyleyse –Allahu a'lem– Allah Teâlâ, küre-i arz ve Güneş Sistemi'ni, onların tâbi bulunduğu zaman ölçüsü ve zaman prensipleri içinde dört günde yaratmıştır. Gökleri, göklerin tâbi bulunduğu zaman prensibi ve zaman ölçüleri içinde iki günde yaratmıştır. Ama bu öylesine iki gündür ki,

küre-i arzın milyar defa milyarlarca günü ona nispeten bir saniye sayılır.

Bunları meselenin esasına vukuf için bir mukaddime mahiyetinde arz etmeye çalıştım.

İzafi olan zaman meselesini kavramak için Kur'ân'a bakmakta fayda var. Meselâ Yâsîn sûresinde Allah kameri, günleri tanzim ederken Ay'ın, daha sonra ise Güneş'in harekatını anlatmakta ve bunlarla, bizim için bir gün ve bir ayla alâkalı zaman ölçüsü vermektedir.[4] Meleklerin semalara doğru urûcunun anlatıldığı başka bir âyette ise, *"Rabbinizin ölçüsüyle bir gün sizin hesabınıza göre bin sene gibidir."* denilmektedir.[5] Başka bir âyet-i kerimede ise, *"Melekler ve Ruh, O'nun Arş'ına; miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler."*[6] buyrulmaktadır. Buradan nezd-i ulûhiyette sabit bir zaman ölçüsü olmadığı anlaşılmaktadır. Kâinatı bir saat gibi kuran ve çalıştıran Allah, hangi dairenin kaç saatte, kaç günde, kaç ayda, kaç senede ve kaç milyon senede devrini tamamlayacağını bilmektedir. Dolayısıyla Güneş'te ayrı, Samanyolu'nda ayrı, Herkül burcunda ayrı, küre-i arzda da ayrı bir saat kullanmaktadır. Zaman mevzuunda meseleyi bu şekilde anlamamız zannediyorum muvafık olacaktır.

Altı gün meselesine gelince; bununla –Allahu a'lem– değişik devirler anlatılmaktadır. Bu büyük zaman parçaları içinde Cenâb-ı Hak, iki devirde semaları, dört devirde ise küre-i arzı yaratmıştır. Kur'ân'da bir yerde önce semaların daha sonra arzın, başka bir yerde ise önce arzın daha sonra semaların yaratıldığı şeklinde bir mânâ da söz konusudur. Büyük tefsirci, tahkikçi ve mudakkik âlimlerimiz bunun telifini yapmışlardır.

Bir yönüyle semaların bir mânâda teşekkülü ve meydana gelmesi daha evveldir. Küre-i arzın onlardan kopması ve ayrılması daha sonradır. Ardından küre-i arz hayata müsait hale getirilmiş ve dördüncü derecede semaların tesviyesi olmuştur. Yani mesele, bir taraftan semalardan başlayıp âdeta bir kavis çizer gibi gidip yine semalarda bitivermiştir. Cenâb-ı Hak, âyet-i kerimede, yeryüzünde bulunan şeyleri yarattıktan sonra, *"Sonra iradesini semaya tevcih buyurdu."*[7] ferman etmektedir. Bundan da anlaşılmaktadır ki, Allah, küre-i arz ve semavatı, hususiyle küre-i arzın bağlı bulunduğu Güneş sistemini –eğer bu birinci kat sema ise bu semayı– tanzim meselesini beraber yapmıştır. Belki bütün bunlar aynı zaman içinde yaratılmıştır.

Şimdi de Cenâb-ı Hakk'ın kâinatı bir anda değil de altı günde yaratması meselesine gelelim. Her şeyden önce yaratmanın mânâsını bilmek icap eder. Arapçada "خَلْقٌ-halk" kelimesi, Türkçemizdeki yaratmanın karşılığıdır. Halk, bir şeyin temel maddelerini, materyalini, zerrat-ı asliyesini ve sonra da terkibini yaratmak demektir. Meselâ birisi, "Falan adam bir heykel yarattı." derse lügat bakımından yanlış bir şey söylemiş olur. Çünkü yaratma sözü, Arapça'daki "halk"ın karşılığıdır. Bu mânâda, bir kişi, bir şeyin temel maddelerini yapıyorsa, hiçten ve yoktan temel unsurlarını var edebiliyor, sonra bunları bir araya getiriyorsa, o "yarattım" diyebilir. Aksi takdirde temel maddeler ve unsurlar ona ait değilse ve onun tezgâhında nescedilmiyorsa, bu işe "yarattım" denemez. Böyle bir insana "münşi", fevkalâde bir şey yapıyorsa "mübdi" denebilir; ama hiçbir zaman "hâlık" denemez. Hâlık, Allah'ın ismidir ve bu isim Allah'a hastır.

Allah'ın çeşit çeşit yaratmaları vardır. O, bir şeyi temel unsurlarıyla yaratır veya yarattığı şeyleri ibda ve inşa tarikiyle yapar. Allah'ın bu ikinci derecede yaptığı şey devam etmektedir. Nitekim, كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ[8] âyeti bu hakikati dile getirmektedir. Allah, her an yaratmaktadır. Her an güneşte yeni bir keyfiyet meydana getirmektedir. Her saniye onda 564 milyon ton hidrojeni helyuma döndürmektedir. Bundan her saniye şu kadar ton itlâf etmektedir. Her saniye, pek çok küre üzerinde ışık, bu ışıklara müekkel bir sürü melâike yaratmaktadır. Her saniye, sistemleri ayrı bir görünüme ve tezahüre mazhar etmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki, فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ[9] olan Allah, daima faal ve hallâktır. Yani O, yaratma işini bitirmiş ve bunları kanunlara, sistemlere ve tabiattaki prensiplere terk etmiş değildir. Allah, baştan yaratmıştır, her an yaratıyor ve yaratmaya da devam etmektedir.. evet bu meseleyi de yanlış anlamamak icap eder.

Bunları ifade ettikten sonra şimdi Cenâb-ı Hakk'ın kâinatı bir anda değil de altı günde yaratması meselesini maddeler hâlinde izah etmeye çalışalım:

1. Allah, kâinatta cereyan eden hâdiseleri esbabı perde yaparak yaratmaktadır. Âlem-i şehadete müteallik her mesele, her tekevvün bir perde iktiranıyla cereyan etmektedir. Ayların, güneşlerin, sistemlerin, küre-i arz ve içindekilerin var olmaları, varlıklarını devam ettirmeleri, şehadet âlemine ait hususlardır ve bunların hepsinde de sebepler birer perde olarak vaz'edilmişlerdir.

Evet, sebepler Allah'ın icraatına ince bir perdedir. Meselâ bu âleme taalluk ettiği için Cenâb-ı Hak, isterse hiçbir zamana tâbi tutmadan güneşin içindeki bu infilakları –biraz evvel rakamını arz ettiğim– hidrojenin helyuma dönmesi meselesini bu zaman parçası içinde değil de daha kısa bir zaman içinde yapar. Ancak esbap dairesinde şu kadar güce sahip olan ve şu kadar merkezî bir çekime sahip bulunan, şu kadar merkezkaç durumu olan bir şeyde şu kadar hidrojen, şu kadar helyuma dönecektir şeklinde bazı prensipler vaz'edilmiştir. Şayet Allah bu kanunları vaz'etmeseydi, yani sebepleri icraatına perde olarak yaratmasaydı, hiçbir şey sabit kalmayacak ve ilimler meydana gelemeyecekti. Uzmanları, kimyada infilakların nasıl olduğunu çok iyi bilirler. Meselâ diyelim ki bir atom bombası patlatılacak; uranyumu ateşlendi ve birdenbire infilak meydana geldi. Mikron hesaplarıyla dahi olsa belli zaman parçası içinde bu infilakların nasıl meydana geldiği ve nasıl bir seyir takip ettiği çok iyi bilinmektedir. Meselâ mikron hesaplarıyla bir âşirenin şu kadar parçasında şu kadar zincirleme reaksiyon oldu denilir ki bu bir ilmî hakikattir. Eğer böyle sabit prensipler olmasaydı ne atom bombası patlatılabilir, ne de uranyumun hakkından gelinebilinirdi.

İşte bu ve benzeri sabit kanunlar sayesindedir ki, fiziğin, kimyanın, atom fiziğinin, astronominin sabit birer hakikat olduğundan bahsedilebilmekte ve onlarla sabit sonuçlara varılabilmektedir.

Bunun aksini düşünelim. Allah'ın muttarıt âdet-i sübhâniyesi olmasın da, "Ben şu semaları yıktım" desin, onlar da hemen yıkılsın, "Yaptım" desin yapılsın, "Küre-i arz, şu şekle girsin" desin o da girsin; insanlar muttarıt hiçbir kanun ve prensibe bağlı olmayan bu gelmeler-gitmeler, medler-cezirler karşısında bir hayret ve hayranlık yaşasalar da ilmî hiçbir tespitte bulunamayacak ve varlıkla alâkalı sabit hiçbir şey söyleyemeyeceklerdir. Bu kadar seri ve herhangi bir prensibe bağlı olmayan, sadece Allah'ın ihtiyarını gösteren bu kabîl ahvalden ilmî kanunlar ve kıstaslar çıkarmak da mümkün değildir. Binaenaleyh âlem-i şehadette –tasavvufî ifadesiyle– âlem-i kevn ü fesadda değişip duran her şey, esbap perdesine bağlı cereyan etmektedir.

Allah izzet ve azametine perde yaptığı bu esbabı daha ilk hilkatte vaz'etmiştir. İnsan, bu prensiplere tutunarak küre-i arzın ve güneşlerin ne zaman yaratıldığı hakikatine gidebilir. Meselâ, "Güneş beş milyar seneden beri yaşıyor; takriben beş milyar sene daha yaşayabilir." diyebilir. Aksine birdenbire ânî ve def'î oluşlarda bu sonuca varmak ve bir şey söylemek

mümkün değildir. Makro âlemde bu mevzu ile alâkalı bir şey söyleyemeyeceğimiz gibi mikro âlemde de bir şey söyleyemeyiz. Evet değişik laboratuvarlarınız size sabit bir şey söyleyemeyecek; mikroskoplarınız da, teleskoplarınız da sizde sadece şaşkınlık hâsıl edecektir. Bir hücrenin içindeki infilakları anlayamayacaksınız. DNA ve RNA'nın çevirdiği o harika işleri kavrayamayacaksınız; evet işte bütün bunları Allah'ın her şeyi esbap perdesi içinde vaz'etmesine borçluyuz.

2. Allah (celle celâluhu), yapacağı her şeyi mehille yapar ve bununla insana ders verir. O'nun icraatında her şey belli bir seyir takip ederek kemale yürür. Tedricîdir pek çok icraat-ı ilâhî.. yerde, gökte ve canlı cansız bütün varlıkta.

Düşünün ki, bir çocuk, hemen büyüyüp kemale ermez; büyüyüp gelişmesi zamana vâbestedir. İnsanların fikrî, ruhî tekâmülü de öyledir. Şimdi kalkar da, maddî-mânevî insanları birden kemale erdirelim diye onlara müdahalede bulunacak olursanız onları öldürürsünüz. Nasıl ki, fizyolojik bir yapı üzerinde birkaç mutasyon tesiri yapabilecek bir müdahale canlıyı öldürür; öyle de insanda küllî bir değişmeye sebebiyet verebilecek haricî karışmalar da, değişme temini şöyle dursun onu öldürür. Aslında, insanlar hem iç âlemleri hem de dış yapıları itibarıyla bir seyir takip ederek kemale, olgunlaşmaya doğru gitmektedirler. İşte Allah, kâinatı yaratmasında acele etmeden, âheste âheste, sebep-sonuç münasebetlerine dikkat çekerek bizi de müteenni davranmaya irşad etmekte ve bizden ahlâk-i âliye-i ilâhiye ile ahlâklanıp, o çizgide hareket etmemizi istemektedir. Yol bu, devran bu, şu koca nizam da ona göre tanzim edilmiştir.

Bu itibarla da zannediyorum ancak böyle hareket edildiği takdirde matluba vâsıl olunacaktır. Meselâ, topyekün bir milletin fertlerinin mütedeyyin olmasını ve kalblerinin imanla dolup taşmasını arzu edebiliriz. Ne var ki bunun hemen bir iki günde gerçekleşmesi âdet-i ilâhiye açısından mümkün değildir. İnsanlık tarihinde işleri en seri yapan Efendimiz, yirmi üç senelik nübüvvet hayatıyla ancak yüz bin tane nâr-ı beyzânın yetişmesine vesile olmuştur. Devletler karşısında devlet hüviyetiyle görünüşüne gelince bu, ancak çok daha sonraki devirlerde kendisini göstermiştir. Her şey âheste âheste, kendine has seyirle oluvermiştir. Evet, Allah (celle celâluhu), icraatıyla işte bize bunu göstermektedir.

3.Allah'ın en küçük âlemi yaratmasında kendi azamet ve ulûhiyetinin görünmesi bakımından ayrı bir husus, insanın, meleğin, kâinatların, sistemlerin

ve nebülozların yaratılmasında ayrı bir husus vardır. Her varlık yaratılırken, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerini, sıfatlarını, şe'n-i Rubûbiyetini ve zâtını gösteren bir ayna mahiyetinde yaratılır. Allah, bir sanatkâr gibi, o aynaya baktığı zaman onda kendi icraatını görür. Allah'ın kendinde atom yapma şe'ni vardır. Atomu yapar, atom yaptığını seyreder. Aynı zamanda O'nun, atomları terkip edip molekülller yapma şe'ni vardır. Allah, atomlardan da molekülleri yapar, onu seyreder. Allah'ın kendi zâtında –tabir caizse– öyle bir kabiliyet vardır ki, biz bunu Allah'a isnat ederken ona "şe'n" diyoruz. Bu da ancak o büyük nebülözlerin, ateş parçalarının mâyi hâlinde gazların dönüşünün meydana gelmesiyle ona ait azamet ve ulûhiyeti gösterir. Meselâ trilyonlarca sene bu sistemlerin şu şekl-i hâzıra gelebilmesi için takip ettiği bir yol vardır. İşte bu yolda Allah, daima zât, sıfât ve esmâsına ait ayrı ayrı mânâları müşâhede etmiştir.

Bu husus çok derin bir ulûhiyet hakikatidir ama dikkat ederseniz bunda kalbinizi işba edebilecek şeyler bulabilirsiniz. Nasıl ki insanın yaratılmasında ahsen-i takvîm sırrına mazhar olan bu varlık ona ait bir kısım hakikatleri gösteriyor, ona cami bir ayna oluyor, bir fihrist gibi bütün kâinattaki hakikatleri nazara sunuyor, öyle de o kitabın büyük sayfaları, satırları ve cümleleri diyebileceğimiz büyük sistem ve galaksilerin yaratılması da, Allah'ın azamet ve ulûhiyetine ait ayrı mânâları ifade etmektedir ki, bir vakit onlar görüldüğü gibi sonra da bunlar görülecektir.

4. Kâinat, bir ağaç hâlinde meydana gelmiştir. Ağaç biter, büyür, sonra meyve verir. Meyve gaye sayılmaz; belki meyvenin gaye olması Allah'a göredir, bize göre gaye değil. Bize göre semere, bizim istifademize baktığı için faydalıdır. Hâlbuki o ağacın her döneminde Allah'a bakan yönleri vardır ki, onlar, meyvenin bize baktığı gibi Allah'a bakarlar. Veya bizim meyveye baktığımız gibi Allah her dönemde o ağaca bakar. Meyve bizim için nasıl mühimdir, zira ondan istifade ediyoruz; azametle ulûhiyetini göstermesi bakımından, bir tohumun rüşeymini çıkarması, rüşeymin dal budak salması, sonra bir filiz hâline gelmesi, ağaç olması, meyve verinceye kadar geçireceği bütün safhalar Allah nazarında işte o kadar mühimdir.

Hulâsa-i kelâm, bir şeyin insana bakan gayesi ve hikmeti bir ise, Hâlık'a bakan yönleri bindir. Allah (celle celâluhu), eşyayı kendi ulûhiyet ve rubûbiyetinin tezahürü için yaratmıştır. Fakat Hakîm olan Allah, bu arada bin türlü iş de yapmıştır. Bunlardan bir tanesi de bizim maslahatlarımıza, bizim

için fayda sayacağımız şeylere bakmaktadır. İşte bunun için Cenâb-ı Hak kâinatı ânî ve def'î yaratmamış, altı ilâhî günde yaratmıştır denebilir.

1 Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; Furkan sûresi, 25/59; Secde sûresi, 32/4; Kaf sûresi, 50/38; Hadîd sûresi, 57/4.

2 Bkz.: Fussilet sûresi, 41/12.

3 Bkz.: Fussilet sûresi, 41/10.

4 Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/39-40.

5 Bkz.: Hac sûresi, 22/47.

6 Meâric sûresi, 70/4.

7 Bakara sûresi, 2/29.

8 *"O, her an yeni tecellîlerle iş başındadır."* (Rahman sûresi, 55/29.)

9 *"O her vakit ayrı bir tecellî ile ayrı bir iştedir."* (Hûd sûresi, 11/107).

DÖRT HALİFENİN HİLÂFETE LİYAKATİ

Soru: İlk dört halifenin hilâfete liyakatleri ve hilâfet sıraları hakkında ortaya atılan iddialara ne buyurursunuz?

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Çihâr-ı Yâr-ı Güzin arasında derin bir münasebet vardı ve Efendimiz bu münasebeti değerlendirerek kendisinden sonra hilâfetle insanları idare edecek bu dört büyük halifeyi o üstün firasetiyle sezmişti. Hatta bunun da ötesinde şunu ifade etmek mümkündür: Efendimiz, Allah'ın bildirmesiyle kendisinden sonra gelecek olan bu dört sadık yârânın hilâfete geliş sırasını bile biliyordu ve etrafına söylüyordu. Bu açıdan baktığımızda Hulefâ-i Raşidîn'in sırası konusunda dile getirilen ileri geri iddiaların gerçekle bir alâkası olmadığı ortaya çıkar.

Dört halife bir sıra dahilinde iş başına geçmişlerdir ki, dikkatli bir şekilde incelendiğinde bunların hilâfet dönemlerinde karşılaştıkları olaylarla kendi hususiyetlerinin büyük bir paralellik arz ettiği görülür. Meselâ, Hz. Ebû Bekir bir taraftan çok temkinli ve dikkatli olmasının yanı sıra aynı zamanda itaatteki inceliği anlama mevzuunda da eşi menendi yoktur. Bir diğer taraftan da kritik dönemlerde çok hızlı, olabildiğine ciddî, fevkalâde rahat ve isabetli karar vermesi de onun çok önemli bir hususiyeti idi ki, Hz. Ali'nin de dediği gibi *"Eğer Ebû Bekir olmasaydı Müslümanlık olmazdı."*[1]

Evet, onun zamanında vuku bulan irtidat hâdiselerinde onun gibi seri ve isabetli karar verme hususiyeti olan bir idareci olmasaydı, ihtimal bu problemin aşılması çok zor olacaktı. Allah'ın inayeti ve Hz. Ebû Bekir'in isabetli karar verme kabiliyeti ile o problemi aşmak fevkalâde kolay oldu. İşte öyle karışık bir dönemde Ebû Bekir gibi bir insana ihtiyaç vardı.. sorumluluk da ona yüklenmişti.

Yine fütuhat dönemi itibarıyla eğer idarî ve askerî bir dâhi olan Hz. Ömer gibi birine; yaşadığı o gâileli dönemde keza Hz. Ali gibi çok hakperest bir şahsiyete ihtiyaç vardı ve öyle oldu. İhtimal o zaman Hz. Ali yerinde bir başkası olsaydı, bazı haksızlıklar yapması kuvvetle muhtemeldi. Şöyle ki, bir yerde Havâric veya Nevâsıb toplanıp ona hücum plânları yaptıkları kritik bir durumda en yakın müşavirlerinden biri hakşinas Hz. Ali'nin yanına gelerek Haricîlerin ona karşı toplandığını söyler. İmam ona: *"Ne bileyim bana hücum edeceklerini?"* diye cevap verir. Kendisine tekrar: *"Yâ İmam! Sana hücum etmek için toplanmışlar."* denilince; *"Onlar bana hücum edecekleri âna*

kadar ben hücum edemem." mukabelesinde bulunur. Evet, Hz. Ali işte o kadar hakperesttir. Üstad Hazretleri'nin o enfes ifadesiyle "... fitne-engiz hâdisatın zuhuru zamanında, Hz. Ali gibi harikulade bir cesaret ve feraset sahibi, Hâşimî ve Ehl-i Beyt gibi kuvvetli, hürmetli bir kuvvet lâzımdı ki, dayanabilsin. Evet, dayandı..."[2]

Allah Resûlü, bu dört halifeye sırasıyla işaret eder ve onların mahiyetlerinde meknî potansiyel bir güç sayılan dehayı, kendine has talim ve terbiyesiyle ortaya çıkarır. Onları okutur, öğretir, yetiştirir, terbiye eder ve içlerindeki o kabiliyeti inkişaf ettirir. Elbette ki bu, çok uzun zamana vâbeste bir iştir, ama gerçekleştirilir.

Evet, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Hz. Halid, Efendimiz'in rahle-i tedrisinde kalabildikleri ölçüde kalmışlar ve O'nu âdeta mütalaa edilen bir kitap gibi çok iyi okumuşlardır. Allah Resûlü'nün söylediği her sözüne kendi kafa ve düşüncelerinde şerhler ve haşiyeler koymuşlar ve kendi düşünceleri ile O'nun icraatı arasında hayt-ı münasebetler vaz'etmişlerdir. Bir yönüyle kendi düşünce ve değerlendirmelerini O'nun davranış, söz ve beyanları ile sürekli tartmışlar, öte yandan da emre itaatteki hassasiyetleriyle rüşd ü hidayete sevk edilmişler. Zannediyorum böyle olunca da bu güzide insanlarda, bir taraftan emre itaatteki incelik duygusu daha bir gelişmiş, diğer taraftan da onu okumada daha dikkatli olunmuş...

Allah Resûlü'ne teslim olmuş ve o "müeyyed min indillâh" olan Nebiler Serveri'ni okuma, dinleme bahtiyarlığına ermiş bu dört büyük insan, akıllarını da asla ihmal etmemişlerdir. Meselâ Hz. Ömer düşüncelerini ifade etmede Hz. Ebû Bekir'den biraz daha cesur, buna mukabil Hz. Ebû Bekir de Hz. Ömer'den biraz daha temkinlidir. Bu meziyetlerden biri birinin, diğeri de diğerinin kendisine has meziyetidir. Cesaretle temkin tartıldığı zaman bir yönüyle bunlar aynı değeri ifade ederler. Bu açıdan bakıldığında, bu büyük insanlarda bazı hususiyetlerin daha ağır, diğerlerinin ise daha az hissedilmesinin bir eksiklik olmadığı anlaşılacaktır. Şunu da belirtmekte fayda mülâhaza ediyorum: Bu dört sahabi aslında Hakikat-ı Ahmediye'ye (aleyhissalâtü vesselâm) ait enginliği kendi aralarında âdeta paylaşmış gibidirler.

Hz. Ömer'in *"Ben üç yerde Rabbimle muvafakat ettim."*[3] sözü vardır. Onun ifade ettiği hususlardan biri tesettür mevzuudur. Sevde Validemiz bir gece vakti evin dışında yürürken, uzun boyu, edası ve endamı ile belli olduğu için Hz.

Ömer onun Sevde Validemiz olduğunu bilir ve ifade eder. Bundan dolayı Hz. Ömer'e *"Artık sen, işimize de karışacak hâle geldin!"* derler. Bu konuda çok kıskanç olan Hz. Ömer, muhterem bildiği peygamber zevcesi hakkında kimsenin aklının köşesinden bir şey geçmemesi mülâhazasıyla hareket eder. Yoksa içinden bir şey geçirdikten sonra, onun peygamber zevcesi ve mü'minlerin anası olduğu bilinse ruhunda nasıl bir durumun zuhur edebileceğini düşünmeye gerek yok.

Hz. Ebû Bekir'e gelince o da bu konuda çok hassastır. Küçük kızı Âişe Validemize, peygamber zevcesi olduğundan dolayı hep: *"Yâ Ümmâh – Anacığım"* derdi. Bu duygu o büyüklere çok iyi işlemiş ve tabiatları hâline gelmişti. Cenâb-ı Hak Ahzâb sûresinde şöyle buyurur: *"Peygamberin mü'minler üzerinde haiz olduğu hak, onların bizzat kendileri hakkında haiz oldukları haktan daha fazladır. (O, bir baba konumunda olduğundan) onun eşleri de mü'minlerin anneleridir."*[4] Yani onları anamız gibi görmeli, anamız gibi düşünmeli ve öyle çağırmalıyız. Birdenbire birinin karşısına bir kadın çıksa da onu tanımasa ve o kişinin içindeki inhiraf, duygularındaki kayma öyle birine karşı olsa ki o, onun anası olsa, bunun vicdanına nasıl aksedeceği açıktır. Ne nebi ne de zevceleri hakkında, inhirafın en küçüğünü bile yaşamak –hafizanallah– Allah nezdinde insana çok ciddî kaybettirdiği gibi, çok büyük bir vicdan azabına da vesiledir. Hanginiz –hafizanallah- bilmeyerek ananıza karşı bir şey duyup da vicdan azabı çekmezsiniz ki? Bundan dolayı Hz. Ömer de işte bu engin mantıkla böyle bir kıskançlık ve gayûriyet içinde hareket etmişti ki, bu olaydan sonra da örtünmeyle alâkalı âyet gelmişti.

Meselâ içki mevzuunda ilk nazil olan âyetlerde onun hem zararının hem de faydasının olduğu bildirilince Hz. Ömer, beyan-ı şâfî istiyor ve şöyle diyordu: *"Allahım! Sadra şifa veren bir beyan!"*[5] Aslında Allah Resûlü'nün mantığı da o istikamette idi. Kur'ân'da o yönde âyet nazil oluyordu. Peki, Allah (celle celâluhu), Hz. Ömer ile alâkalı bu tevafukatı niçin gösteriyordu? Belki de Cenâb-ı Hak bir yönüyle, toplum içinde bir meseleyi zarurî olarak vurgulama hususunda Hz. Ömer'in fetanetine ve dehasına işaret buyuruyordu. Hz. Ömer'in üçüncü tevafuku da riba (faiz) mevzuundadır. Bu konuda da içki âyetindeki yaklaşımını sergiliyor ve onu teyiden âyet nazil oluyor.

Bununla beraber Hz. Ömer fevkalâde mütevazi ve tam bir mahviyet insanıdır. Hatta daha çok tevafukat olduğu hâlde o sadece üçünü hatırlar.

Oysaki hadisle meşgul olanlar, onun on üçü aşkın tevafukatı olduğunu söylerler.[6] Bu öyle bir seviyedir ki o, kendi kendinin ve bildiği pek çok şeyin farkında bile değildir. Öyle anlaşılıyor ki, Rabbisiyle tevafuk ettiği on üç yer var, ama o bunlardan sadece üç tanesini hatırlıyor.

Hz. Ömer'in Hudeybiye'de muvakkat kendi içtihatları istikametinde temayülü ve sonraki nedameti de ders alınacak bir durumdur. Hz. Ömer Hudeybiye'de Efendimiz'in yanına gelir gider ve Allah Resûlü'ne bazı mülâhazalarını söyler. Buna karşılık Allah Resûlü'nün o mevzuda mütalaası farklıdır ve ona şöyle der: *"Yâ Ömer! Ben Rabb'imin peygamberiyim. O'na muhalefet etmem."*[7] Bunun üzerine Hz. Ömer de Efendimiz'in yanından ayrılıp uzaklaştıktan çok az sonra Hz. Ebû Bekir'le görüşür; meseleyi daha iyi anlar ve daha sonraları bu hâdiseyi her hatırlayışında ızdırapla iki büklüm olur ve ciddî bir pişmanlık duyar. Öyle ki bu yolda verdiği sadakanın, tuttuğu orucun ve ettiği istiğfarın da haddi hesabı yoktur.

Bu misallere, Hz. Ebû Bekir'in rüya yorumlamadaki sözlerini ve İbn Ömer'in büyükler meclisinde otururken Efendimiz'in sorduğu sorunun cevabını bilmesine rağmen, saygısından ve hayâsından dolayı cevabı söylememesini ve daha sonra babasının, o mecliste, bildiğini söylemesi durumunda, bunun kendisinin daha hoşuna gideceğini ifade ettiği hâdiseleri de ekleyebiliriz.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve diğer güzide halifeler, mantıklarını da ihmal etmeden her zaman büyük bir teslimiyet içinde bulunuyorlardı. Bu arada şayet bir yanlış yapmışlarsa özür dilemesini de biliyorlardı…

Hâsılı, onların hayatlarına bir bütün hâlinde bakıldığında, İslâm'ı kabullerinden bu uğurdaki çektikleri çile ve ızdıraplara, Efendimiz'e tebaiyetlerinden dinin ruhunu kavramalarına, ibadetlerdeki hassasiyetlerinden dinin emirleri karşısında kendilerini yenilemelerine kadar gösterdikleri performanslardan hareketle hilâfete liyakatlerinin olduğu çok daha berrak görülecektir.

1 ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/358.

2 Bediüzzaman, *Mektubat* s.108 (On Dokuzuncu Mektup, Beşinci Nükteli İşaret).

3 Buhârî, *salât* 32; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 24.

4 Ahzâb sûresi, 33/6.

5 Ebû Dâvûd, *eşribe* 1; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/159.

6 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 1/505; el-Aynî, *Umdetü'l-kârî* 2/284-285.

7 Buhârî, *hibe* 8; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/330.

NASİHAT, ALLAH'IN GAYRETİ VE KULUN HAKKI

Soru: Nasihat hadisindeki "Allah için nasihat" ifadesinden ne anlamalıyız?

Cenâb-ı Hakk'a karşı sadık bir mü'minin en iyi davranışı, Allah adına hayırhâh olmasıdır ki, bu esas, "Nasihat hadis-i şerifi"nde de vardır. O hadiste, sahabe, nasihatin (hayırhâhlığın) kim adına olması gerektiğini sorunca Efendimiz: *"Allah, Resûlullah, Müslümanların imamları ve ümmet için."*[1] buyurur.

Efendimiz'in bu sözünü değişik şekillerde anlamak mümkündür. Bu hadisi, bir Nur talebesinin, kâinat kitabını yorumlayarak, başkalarının keşif, müşâhede ve murâkabe yoluyla anlamak ve anlatmak istedikleri Zât-ı Ulûhiyet hakikatini âfâkî ve enfüsî istidlâllerle düşünmesi, bilmesi şeklinde anlamak mümkün olduğu gibi onu, mücerret bir bilmeden başlayarak mârifet mânâsında pratikleşmiş, oturaklaşmış bir bilmek, ondan tam bir vicdan kültürüne kadar devam eden bütün süreçteki bilmeler şeklinde de anlamak mümkündür ki, bu basamaktan sonra da bilgi, muhabbete inkılâp eder. Muhabbet ise aşk u şevkle derinleşir ve ruhanî zevklerle bir hayırlar "salih daire"sine dönüşür.

Bu zaviyeden Allah için nasihat, O'nu tanıtma ve sevdirme demektir ki, hadis-i şerif de buna delâlet etmektedir. *"Allah'ı kullarına sevdirin ki Allah da sizi sevsin."*[2] beyanı da buna işaret eder. Belki Kur'ân ve Sünnet'ten işarî yolla bu hususa delâlet eden daha pek çok delil çıkarılabilir. Bununla beraber hadise verdiğimiz bu mânâ, akla gelen mânâlardan sadece biri olsa gerek. Binaenaleyh insan bununla yetinmemeli, seviyesine göre meseleyi derinleştirmeli ve latîfe-i rabbâniyesi, sırrı, hafîsi, ahfâsı ve belki şimdiye kadar büyük zatların bile tespit edemedikleri keşfedilmemiş, adı konmamış letâifi, O'na ait hakâiki özümseyip aksettirecek bir prizma şeklinde süzmelidir; süzmeli ve meseleyi sürekli evirip çevirip O'na getirmelidir.

Değişik zamanlarda vâhid-i kıyasî olsun diye arz ettiğim bir husus var –ki bana çok önemli gelmektedir– tekrar arz etmek istiyorum. Afacan ve çok sevimli çocuğu olan bir insan düşünün ki, daha siz, "ço…" dediğiniz an o, "çocuk" diyeceğinizi zannederek kendi çocuğundan bahsetmeye başlar; belki de siz "çoban" diyecektiniz.. işte bunun gibi bir fırsat zuhur eder etmez, hemen her

meseleyi değerlendirip Allah'a getirmek ve ağzını açan birinin "ab…" diyecekken ona, "ab…' deyip israf-ı kelâm ve zaman edeceğine Allah desene" demek, hiç olmazsa bu mülâhazalarla meşbû bulunmak çok önemlidir. Tabiî ki bunu bir misal olarak arz ediyorum. Bunu dedirtme şekli farklı olduğu gibi, vicdanında duyma ve duyurma şekli farklı olabilir.

Sözü evirip çevirip sürekli Cenâb-ı Hakk'ı hatıra getiren lâhûtî mülâhazaların etrafında dolaştırmak, aslında Cenâb-ı Hakk'a ait meselelere karşı kıskançlık ölçüsünde duyarlı olmaya işaret eden güzel bir bakış açısıdır. Efendimiz, Allah'ın herkesten "ağyer" olduğunu ve gayretinden dolayı da kullarına fuhşiyatı haram kıldığını bildirmektedir.[3] Allah'ın gayretinden bahseden başka bir hadiste de "Gayûr" tabiri kullanılmaktadır.[4] Bu kelime, mübalâğa anlamını ifadede kullanılan bir kelimedir. Binaenaleyh insan, Cenâb-ı Hakk'ı mücerret anlatmanın ötesinde, O'nunla alâkalı hakikatleri âdeta kendi hayatî düşüncelerinin üzerinde örgüleyeceği bir atkı hâlinde kabul etmeli, hayat nakşını, sürekli lafz-i celâle ana nakış örgüsünün ortasına koyup her şeyi ona göre örgülemeli, daima O'nunla münasebeti gözetmeli ve ortaya koyacağı davranışların gerçek tenasübünü de bu nakış esprisine bağlamalıdır. O'nunla münasebet eksenine her şeyi bina etmek.. her şeyi O'na göre örgülemek.. sürekli O'nu nazara vermek...

İşte bu mülâhazalar içinde bulunup O'na göre davranmak, bir yönüyle kulun Allah'a karşı gayretini ifade eder. Allah'ın kula karşı gayreti de onun zayi olmasını istememesi, onu çok sevmesi ve tutması, pek çok şeye tercih etmesi ve bundan dolayı da onun fuhşiyata girmesini yasaklamasıdır. Çünkü fuhşiyat, kulun ruhî ve mânevî yapısını bozan bir gayri tabiîliktir. İşte gayret-i ilâhiye, kulu koruma ve onu çürütmeme, hatta onu bu fâni dünyada bir varlık olmaktan kurtarıp bekâya namzet kılma şeklinde tezahür edebileceği gibi ona yolunu gösterme ve onu "bekâ billâh maallâh" sırrına mazhar etme şeklinde de ortaya çıkabilir.

Allah'ın insana karşı olan gayretini İbn Teymiye mektebinin talebeleri gibi bazıları bu anlamda hatalı bulmuşlar ve Allah'a zaaf isnat ediliyor diyerek karşı çıkmışlardır. Ne var ki, mesele hiç de öyle değildir. Bizdeki gayretler birbirimize karşı ne mânâya geliyorsa, Allah'ın gayreti de mukaddesiyet, münezzehiyet ve ulvîlik keyfiyeti içinde, hatta keyfiyet ve kemmiyet üstü ve hedefi insan olan ilâhî bir gayrettir.

Müslim'de geçen ve Muaz b. Cebel'in rivayet ettiği bir hadiste, Muaz (radıyallâhu anh): "Peygamber Efendimiz'in terkisinde idim. Onunla aramızda semerin arka kâşından başka bir şey yoktu. Bana: *"Yâ Muaz!"* dedi. Ben لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَسَعْدَيْكَ dedim. Sonra biraz yürüdü ve yine: *"Yâ Muaz!"* dedi. لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَسَعْدَيْكَ dedim. Sonra biraz yürüdü ve tekrar: *"Yâ Muaz!"* buyurdu. Ben: لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَسَعْدَيْكَ dedim. *"Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir bilir misin?"* diye sordu. Ben: "Allah ve Resûlü bilir." dedim. *"Gerçekten Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, O'na ibadet etmeleri ve Kendisine hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır."* buyurdu. Sonra biraz daha yürüdü ve yine: *"Yâ Muaz!"* dedi. لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَسَعْدَيْكَ dedim. *"Bunu yaptıkları takdirde kulların Allah üzerinde hakkı nedir bilir misin?"* dedi. Ben de, "Allah ve Resûlü bilir." dedim. *"Onlara azap etmemesidir."* buyurdu."[5]

Bu hadiste ifade edildiği gibi Allah'ın kul üzerindeki hakkı, kulların O'na ibadet edip O'na hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kalbin, tevhidin mertebeleri adına ulaşabileceği ölçüde en ileri noktaya ulaşması, tevhid karşısında ne kadar incelebiliyor ve ne kadar kesb-i zarafet edebiliyor ise o kadar incelmesi ve hassas olması –elverir ki meseleyi yaşanmaz hâle getirmesin– kulun Allah'a karşı gayretini ifade eder.

(Bu meseleyi tenezzülât-ı ilâhiye zaviyesinden bakarak anlamak da mümkündür.)

Hadiste evvelâ, kula terettüp eden haklar, sonra da kul bunları yaparsa onun Allah üzerinde hakkı meselesi mevzuubahistir. Hanefî fıkıh âlimleri, Allah üzerinde "hak ve alâ" kelimelerinin kullanılmasını çok doğru ve sağlıklı bulmazlar. Ancak bu kelimeyi başka türlü yorumlamak da mümkündür: Şöyle ki, Allah (celle celâluhu): *"Kulum Bana böyle davranırsa Ben onu yerine getiririm."* dediğine göre, bu hakkı, vaadinde hulf etmeyen Cenâb-ı Hakk'ın –tabir caizse– bizzat üstlenip üzerine alması şeklinde yorumlanabilir. Bizim anladığımız mânâda o hak bizim aczimizle, zaafımızla ve fakrımızla karşılaşınca böyle bir anlam kazanmaktadır. Her şeye Kadîr olan Allah Teâlâ, *"Benim üzerime haktır."* diyorsa –ki Efendimiz öyle buyuruyor– o zaman bu bir haktır. Ama bizim anladığımız mânâda bir hak değildir. Kulların Allah üzerindeki hakkı, Allah'ın kulları üzerindeki haklarına mukabelede bulunmak içindir. Yoksa kulların Allah Teâlâ üzerinde herhangi bir hak iddia etmeleri

söz konusu olamaz.

Bu mütekabiliyet esasına istinaden, beyan edilecek hususun “hak” kelimesi ile ifade edilmesi mümkündür. Belki de “Hakkın bende mahfuzdur.” dendiği gibi, vaad edilen şeyin bir hakmış gibi sonradan muhakkak surette yapılacağını ifade etmek için böyle bir ifade kullanılmış olabilir. Bununla beraber “Bu söz haktır.” ifadesinde olduğu gibi, “Bu sözle haber verilen husus muhakkak olacaktır, bu mesele tereddüt götürmez.” mânâsında kullanılmış olması da muhtemeldir. Aynı zamanda mebdede bir gayretin, neticede hak olması da söz konusu olabilir.

1 Müslim, *îmân* 95; Tirmizi, *birr* 17; Ebû Dâvûd, *edeb* 59.

2 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 8/90, 91; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 24/72.

3 Buhârî, *nikâh* 107; Müslim, *tevbe* 32-36.

4 el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 2/240; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl* 11/265.

5 Müslim, *îmân* 48; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/228, 242.

Dördüncü Bölüm
BÜYÜTEÇ

KÂİNATLARIN FİHRİSTİ: İNSAN

Soru: "İnsanın bazen dünyaya sığamadığı hâlde, bazen bir damlada boğulması, bazı letâifin bir batmanı kaldırmasına mukabil, bazılarının bir zerre yüke tahammül edememesi" meselesini nasıl anlamamız gereklidir?

İnsan, kâinatın fihristi mahiyetinde yaratılmıştır. Melekler âleminden ruhlar âlemine, oradan cemadat âlemine kadar ne kadar hâssa varsa Allah, bu hususiyetlerin bir fihristini insanın mahiyetine dercetmiştir. O, yerinde, bir cemad hususiyeti gösterir ki, eğer onun nerede olduğunu ve mülâhazalarını bize gösterebilecek bir adesemiz olsaydı, insanda pek çok cemad yönlerin bulunduğunu görürdük. Keza, insanda hayvanî özellikler de vardır. Bunu da yine bir adeseyle tespit etme imkânı olsaydı, onun mahiyetinde ve içinde, insanî olandan başka çok şeylerin kol gezdiğini, tabir caizse kuyruğunu dikip dolaştığını görürdük. Bütün bunların yanında insanda, nefha-i ilâhiye ile müşerref bir mahiyetin mevcudiyeti de söz konusudur. Ondaki bütün bu hususiyetler yer yer onda hükümlerini icra eder ve onu tesir altına alırlar. Aynı zamanda insanda, Allah'a (celle celâluhu) yönelme sayesinde insan-ı kâmil olma yoluna girme ve arşiyelerle yükselme istidadı da vardır ki, yer yer o da hükmünü icra eder...

Herkeste bunları görecek bir göz olmayabilir, ancak neticeleri itibarıyla bunların varlığını sezmek mümkündür. Bugün bazı Batı ülkelerinde insanın cemad, hayvan, insan ve insan-ı kâmil yani olgun insan yönlerinde çalışmalar yapılmaktadır. Hatta bir dönemde bazı mütehassıslar, o günün asi gençliğini formüle etmiş ve bu formülün neticesi olarak, o günkü asi gençliğin formülüyle serseri köpek formülü tam örtüşmüştü. Yani bu mahlûka ait hususiyetler, insanın mahiyetindeki, diğer letâifi tesirleri altına almış ve sadece o görünür olmuştu. Elbette bu mahiyetin, insanın letâifine hâkimiyetinin bir kısım

tezahürleri olacaktı, olmuştu da; o mahiyette olan insan, haram ve helâl demeden her tarafa saldırıyor, âyetin ifadesiyle ağzını açıyor,[1] sokaklarda öyle geziyordu. Karşısına çıkanlara tecavüz ediyor, meşru hiçbir çizgi tanımıyor ve serazat yaşıyordu. Değerlendirilecek şeyleri değerlendirmez, değerlendirilmeyecekleri değerlendirir; kıstassız ve kritersizdir. İşte, araştırmacılar bu veriler ışığında meseleyi formüle ettiklerinde karşılarına serseri köpek formülü çıkmıştı.

Demek ki insanda böyle bir mahiyet de vardı. Daha doğrusu insanın mahiyetinde böyle bir çekirdek vardı, gelişip inkişaf etme ortamını bulunca, insan, mânevî letâifini baskı altına alacak, hatta bazen insanî değerleri yutacak bir canavar hâlini alabiliyordu.

Bununla beraber insanın bir de, insan olma ciheti vardır. Bu durumuyladır ki insan, bütün kâinatla münasebete geçebilir, feza-i ıtlakı temâşâya yürür, nâmütenahîliğe açılır ve ne maarifle döner geriye gelir de bize ballar balından neler neler tattırır!.. Bir yanı itibarıyla o, bir insandır, ancak hep maddî darlık içinde sağa sola toslar durur; ufku hep karanlıktır, geleceği fezada gördüğü karadelikler gibi hep karanlık görür de aydınlık bilmez. Bir türlü hilkatin sırlarını göremez, varlığın melekûtuna nüfuz edemez, esmâyı bilmez, sıfâtı tanımaz, Zât'tan da habersizdir. Hep "madde" der ve onun kuvveti, enerjisi etrafında akıl yürütür durur. Bu da bir insandır ama maddenin darlığına mahkûm bir insandır. Bir türlü sıçrayıp insan-ı kâmil olma durumuna gelememiş, daha doğrusu inanamamış, isim ve sıfatlarla ufkunu aydınlatamamıştır. Dolayısıyla önü tıkalı, ufku da karanlıktır. Yani madde her zaman onda hâkimdir. Böyle bir insanın kaprisli ve hırslı olması, düşünce ve tasavvurlarında tutarsız bulunması, ibadet ü taatte tekâsül gösterip bir iş yapmaması, cismanî ve hayvanî olması her şeyi madde plânında mütalaa etmesi, çok defa kendini bohemliğe salması tabiatının gereğidir. Eğer silkinip o hayvanî duygularının baskısı altında yaşamadan kurtulmazsa, o darlık içinde tükenir gider. Tıpkı bir fanusun içine girmiş kelebek gibi sağa sola çarpar durur ve neticede de o kapkaranlık dünyada yuvarlanır yokluğa gider. Aksine o, silkinip bu duygunun baskısı altından kurtulabildiği takdirde insan-ı kâmil olma yoluna girer, esmâ ve sıfât dairesi içinde nâmütenâhî okyanuslara yelken açıyor gibi olur, ufkunda her şey birdenbire aydınlanır ve kendini ışık hüzmeleri içinde bulur.

İnsanı bu tür değişik hâlleriyle gördükten sonra, şimdi de onu bazen

dünyalara sığmayan bazen bir damlada boğulan, bazen letâifinin batmanlar ağırlığında yükleri kaldırmasına mukabil, bazen bir zerre yüke tahammül edememesi hususunu tahlile çalışalım.

İnsan, hislerinin veya kendi mahiyetinde mündemiç hâsselerin gereğince, cemadî veya nebatî bir durum yaşıyorsa, silkinip ondan çıkacağı âna kadar bir mânâda onu öyle kabul etmek mecburiyetindeyiz. Bu, belli tabiatları, olduğu gibi kabul etmenin gereğidir. Kabaca nebatî durumda şu hususlar görülebilir: O, atmosferden, güneşten alacaklarını alır değerlendirir; topraktan massedeceklerini masseder, beslenir; verme ve almasına devam eder. Evet, o, bir taraftan alırken diğer taraftan verir ki, insanın üzerinde de nebatîliğin böyle bir tesiri görülür. Böyle bir insan sadece almayı, beslenmeyi ve ifraz etmeyi düşünür. Bu, nebat ufkunda nebatî duygularının tesiri altındaki bir tabiatın ifadesidir. Ancak bir insanın ilelebet böyle bir duygunun tesiri altında kalması da tecviz edilemez. İnsan, fıtratında böyle bir çekirdeğin mündemiç olmasından dolayı ara sıra böyle bir duruma girse de, bu ilelebet devam etmemelidir. İnanmış bir insan, silkinecek, oradan çıkacak, yeni bir diriliş neşvesiyle arşiyeler çizecek ve yukarılara doğru pervaz edecektir.

Bazen de insan, hayvaniyet duygusunun tesiri altında etrafına saldırır, fevkalâde hiddetli ve şiddetli davranır, hırçınlaşır, kimseye yüz vermez, çok defa başkalarına diş gösterir; yer, dişine kira ister; sık sık kuvvet denemeleri yapar, kuvvetle kendini kabul ettirmeye çalışır; idare hakkını kuvvetlinin imtiyazı gibi görür.. ve ne kendi eyler rahat ne de halka verir huzur. İşte hayvanî mertebeye ait tablo budur. Bu durumdan sıyrılmak zordur ama imkânsız da değildir. Onun bu durumu itibarıyla şunu söylemek mümkündür:

Bir insan, hayvaniyet mertebesinde iken bir zerrenin içinde boğulabilir ve bir damlada kaybolabilir. Bazı hayvanlar, vurulacaklarmış, öldürüleceklermiş ve kapana kıstırılacaklarmış düşüncesiyle her an tetiktedirler ve hep onun rahatsızlığını yaşarlar. Bazıları bir tek dane için başını kapana sokar ve orada kısılıp kalırlar. Bazıları ise bir anlık hissin mağlubu olarak bir sıçrama ile perişan olur giderler. Bütün bunlar, mukteza-i hayvaniyettir. İnsan, böyle bir hâle geldiği zaman hayali fıskın tesirine girmesine meydan vermeden hemen silkinip o işin içinden çıkmalı, Allah Resûlü'nün ifadeleri içinde abdeste koşmalı, başını yere koyup secde etmeli, "Aman yâ Rabbi, Sana sığınıyorum!" demeli ve mertebe-i hayvaniyetten sıyrılmalı ve onun neticeleri veya sâikleri olan fısk u fücurdan uzak durmalıdır. Esasen bu durum herkesin başına

gelebilir. Ancak insan olan insan, onu sırtından atmasını ve yükselmesini de bilmelidir.

İşte bu hâli yaşayan insan, bir danede boğulabilir ve bir damlada mahvolabilir. Ancak sıçramasını bilen ve fırlayıp insanlık mertebesine yükselenler de o mertebede akıl ve iradelerini kullanarak hayvanî tabiatların maruz kaldıkları durumdan kurtulabilirler. İçinde Allah korkusu, Cennet'i kaybetme ürpertisi, letâifini öldürme ve söndürme endişesi olmayanlar her an böyle bir çukura düşebilirler.

İnsan-ı kâmil olan mü'mine gelince o, böyle bir çukura düşse bile, kalkar belini doğrultur, ızdırabını vicdanında yaşar ve ardından koşar, yukarılara doğru yükselir. Hele bu insan, Rabbin rahmetiyle serfirazsa onun önüne engin mânevî lezzetler serilir ve o zevkle yürür bu yolda. Hayatının bazı dilimlerinde pek çok mü'min, buna mazhar olmuş ve bu duygu ve düşünceyi vicdanında hissetmiştir. Hatta bazıları belki bunu çok açık bir şekilde bütün letâifiyle yaşamıştır. İnsan, Rabbisine teveccüh ettiği an, bazen öyle hâl olur ki, o bütün dünya ve mâfihâyı sırtından atar, Rabbisinin rahmetine doğru kuşlar gibi kanatlar çırpıp yükseliverir. Böyle bir hâli ihraz eden bir kimseye, bütün dünyalar verilse hepsini iter, yoluna devam eder. Çünkü o bunları yükselmesine mâni olarak görmektedir. Bu, Efendimiz'in yüzde doksan dokuz virgül dokuz daima yaşadığı bir hâldir. (Buna yüzde yüz de denebilir belki ama Allah Resûlü de bir beşerdi ve bize imam olma konumundaydı. Bu sebeple bizim de mutedil konuşmamız gerekir.) Daha sonra, derecesine göre Raşid Halifeler, evliyâullah, müceddidîn-i kiram bu hâli yaşamışlardır. Esasen bu sözü söyleyen Bediüzzaman Hazretleri de o hâli yaşayanlardan biridir. Böyle bir duruma ermiş bir kimsenin karşısına Cennet çıkarılsa o, Cennet'e dahi iltifat etmez. Nitekim kulluğu itibarıyla miraçta zirveye ulaşan Allah Resûlü, Cennet'i bu duygularla karşılamış ve ona iltifat etmeyerek ümmetinin içine dönmüştür.

Bu hâlleri birbirine karıştırmamak gerektiği gibi, bu hâllerin gerekleri de birbirine karıştırılmamalıdır. Çok iyi bir mü'min de olsa, bir insan, hayvanî duyguların tesirinde olduğunda, her zaman bir kısım hayvanî isteklerin esiri olabilir. Hatta bu his ile o, çok kez mantığı ayağının altına alır ve orada bazen imanın zorlaması âdeta görülmez gibi olur. Bu türlü düşmeler, bazen kâmil bir insanda bile olabilir; ancak uzun süre devam etmez. Böyle bir insanın, her günah arkasından yüreği hoplar gibi olur ve hemen kalkıp koşar, "Aman yâ Rabbi, yoksa imanımı mı kaybediyorum!?" deyip iki büklüm olur. Bu konuda

günahlar içine dalıp kalanlar ise mahvolup giderler.

1 Bkz.: A’râf sûresi, 7/176.

GAYE-İ HAYAL OLMAZSA...

Soru: Gaye-i hayal ne demektir? Bugünün Müslümanı için gaye-i hayal ne olmalıdır? Nisyan basarsa, niçin zihinler enaniyet kesilir ve hedefe ulaşılamaz?

Sorunun sonunda ifade edilen söz, bir vecizenin mânâsından alınmış. Vecizenin aslı şu şekildedir: "Gaye-i hayal olmazsa veyahut nisyan veya tenasi edilse, ezhan enelere dönüp etrafında gezerler."

Hayal, yerinde ibadet sayılacak bir husustur. Hatta hayali çok geniş, tasavvur tabloları çok parlak olan kimseler, ibadet ü taat ve evrâd u ezkârlarından daha derin bir zevk alırlar. Cenâb-ı Hakk'ın çok geniş ve engin lütuf ve ihsan tecellîlerini müşâhede edebilirler. Evet, onlar, ibadet ü taatlerinde ve Rabbe teveccühlerinde, sonra Cennet'i bütün ihtişam ve debdebesi ile müşâhedede de daha bir farklıdırlar. Kur'ân'ın o husustaki bütün âyât-ı beyyinatını, o âyât-ı beyyinatla ortaya konan Cehennem'i bütün dehşetiyle, Cennet'i bütün ihtişamıyla akıllarına getirebilir ve hayallerine resmedebilirler. Binaenaleyh bir yönüyle hayal, Allah'ın insanlara verdiği en büyük lütuflardan biridir; insan onunla, ibadette ve gönül hayatında derinleşebileceği gibi aynı zamanda kötü neticeleri tevlid edebilecek fenalıkları da kötü sonuçlarıyla daha net tasavvur edebilir. Ancak, hayal için hayal diyebileceğimiz kupkuru ve hedefi olmayan tahayyülatın da hiçbir mânâsı ve faydası yoktur. Binaenaleyh, insan Kur'ân okurken, makul olan ve en azından akliyat içinde değerlendirebileceği şeyleri düşünmesi, hayalini harekete geçirmesi yararlı olur. Yoksa kâh burada, kâh orada veya kâh öbür tarafta tahayyül eden birinin tahayyülü de, tefekkürü de, taakkulü de, yani aklını kullanması da anlamsız, faydasız ve abes bir iştigaldir.

Meseleyi bu zaviyeden ele alınca, hayalde yüce bir gayenin olması gerektiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Evet, insanın, şahsî ve içtimaî hayatı adına, kendine çok büyük şeyleri gaye-i hayal yapması oldukça önemlidir. Küçük hedeflere bağlı yaşayan veya bütün bütün hedefsiz olan bir kimse, hayalleri ölçüsünde bir insan olarak ömrünü geçirir, öyle ölür ve öteki hayatı da ona göre şekillenir. Netice itibarıyla hayal, insanda tam hedefini bulamayınca, vicdan daralacak, çok geniş olan âleme açık insanî ufuk kararacak ve o insan bütün bütün hodgamlaşacaktır.

Biraz daha açalım; bir insan, dünyayı veya sadece cismaniyete ait bir zevki ya da ikbal, makam ve mansıba müteallik hususları mefkûreleştirse, hayaline

gaye yapsa ve bu yolda çalışıp çabalamaya dursa ve zamanla bunları elde etse de, o hiçbir zaman doymayacak beden ve cismaniyeti adına sürekli daha başka şeyler arayacaktır. Aklı, ruhu ve bütün hissiyatıyla yüksek mefkûrelere yöneleceği âna kadar da bir türlü doyma bilmeyecektir. Aksine eğer bu insan, Allah rızası deyip ona bağlansa, bu hedef, ancak O'nu bütün cihana duyurup tanıtmakla gerçekleşeceğine inanarak sürekli o nâmütenâhîye doğru yürüyebildiği takdirde benliğin anaforlarına kapılmaktan kurtulacak ve bütün cihanları istiab edecek bir vicdan vüs'atine ulaşacaktır. O âdeta daima uçacak, önünde yeni yeni perdelerin açıldığını müşâhede edecek, bu salih daire onda yeni şevkler uyaracak, duyduğu her şevkle daha farklı hamlelerde bulunacak ve her hamle onun önüne daha değişik ufuklar açacak ve kendini düşünmeyen bir küheylan gibi hep gayeler gayesine koşacaktır.

Bunu ehl-i hakikatin "fenâ fişşeyh", "fenâ firresûl" ve "fenâ fillâh" mülâhazalarına veya "seyr ilallah", "seyr fillâh" ve "seyr minallah" esaslarına da benzetebiliriz. Bunlara, insanın Allah'a doğru gitmesi, seyr u sülûkunu tamamlayıp o müntehâya ulaşması, O'nda fâni olduktan sonra dönüp başkalarını da O'na götürmesi diyebiliriz. Halk içinde Hak ile beraber bulunma, insanları Allah'a yükseltmek için onların içinde bulunduğu aynı anda Allah ile beraber olduğunun idrakinde olma keyfiyeti de diyebileceğimiz bu durum, bir nübüvvet cilvesidir.

Evet, sâlik, hayalini böyle yüce bir gayeye ve hedefe kilitlediği zaman, onun seyr u sülûk yolculuğunun sonu hiçbir zaman gelmeyecek ve bu mübarek yolcu, hep O'nu anma ve O'na yürüme sayesinde iman-itminan arası gelip gidecek ve hep huzur yudumlayacaktır. Bu durumu Cenâb-ı Hak şöyle belirtmektedir: *"İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur ve oturaklaşır."*[1] Evet, kalbler O'nu anışla huzura kavuşacaktır. Hele insan bir de O'na ait hususlar içinde benliğini tamamen unutup kendinden geçiverse, artık o, sadece hedeflediği şeyi düşünecek ve onunla oturup kalkacaktır. Buna mukabil, Allah'a götürmeyen bir yolda yürüyen ve kendisini yenileyemeyen kimseler ise kendilerinin dışına çıkamayacak ve bencilliğin dar mahbesinden kurtulamayacaklardır.

Evet, böyle bir gaye-i hayal olmayınca veya değişik bağlantılar onu unutturduğunda o kimse benliğin tasmalı bir bendesi ve şeytanın da karîni hâline gelir. Allah (celle celâluhu), *"Kim Rahmân'ın hikmetlerle dolu ders olarak gönderdiği Kur'ân'ı göz ardı ederse, Biz de ona bir şeytan sardırırız;*

artık o, ona arkadaş oluverir.”[2] buyurmaktadır. Böyle bir kimse gözleri varken, görüleceği görmemiştir. Evet, bu bir teami yani görme yeteneğine sahip olduğu hâlde görememe demektir. Zaten âyette kişinin görememesi, يَعْشُ kelimesi ile anlatılmaktadır ki, bunun mânâsı, gözler görüyor olduğu hâlde muvakkaten görmeden uzaklaşması ve görmüyor olması demektir.

Biz, Allah’ın azametini, şeytanın hakkımızda nasıl tuzaklar çevirdiğini, içimizde nefsin onun hesabına nasıl çalıştığını, beşerî garîzelerimizin benlik çarkının tamamen şeytanın hesabına döndüğünü, hatta kuvve-i akliyemizin şeytan hesabına çalıştığını, kuvve-i gadabiyemizin, öfkemizin, kinimizin ve nefretimizin şeytan hesabına hareket ettiğini biliyoruz. İyi veya kötü bildiğimiz bütün bu şeylere rağmen, gidip şeytanın sahiline aborde oluyor ve orada demir atıyoruz. Bence âyette anlatılan husus da işte budur. Bu aslında bir teamidir, görebildiği hâlde görememektir.

Evet, bilerek yaptığımız bu işler şeytana teslim olma ve inkıyat etme demektir. Haddizatında insan unutmadığı hâlde unutma durumuna düşmekte, unutanlar gibi davranmakta ve hislerine mağlup olmaktadır. Böyle olunca da –hafizanallah– insan kendi benliğinin dışına çıkamamaktadır. Allah ile münasebeti olmayan bir benlikte de hayır yoktur. İşte böyle bir unutmaya da tenasi diyoruz.

Aslında bu mesele başlı başına bir mevzu olduğundan bunu daha uzunca ele almaya ihtiyaç olduğu açıktır. Benlik, benliğin itibarî bir hüviyet arz etmesi, benliğin sırları, benliği kazanma ve sonra Allah için benlikten vazgeçme.. bu hususlar hususiyle de ehl-i hakikatin derinlemesine ele aldığı mevzulardandır ki daha fazla uzatmamak için üzerinde ancak bu kadar durmak mümkün oldu. Böyle latîf meseleler biraz hususiyet arz ettiğinden ve bunların ıstılah ve tabirleri de ayrı bir ilgi ve bilgi gerektirdiğinden burada noktalamak istiyorum.

1 Ra’d sûresi, 13/28.

2 Zuhruf sûresi, 43/36.

MÜSPET HAREKETİN ÖLÇÜSÜ

Soru: "Vazifemiz müspet hareket etmek" denmektedir. Müspet hareketin ölçüsü ne olmalıdır?

Müspet hareketin, okuduğumuz ve az dahi olsa âşina olduğumuz kitaplar ve bize ait terminoloji açısından mânâsı şudur: Müspet hareket, insanın, "Benim yolum, hizmet metodum güzeldir." duygu ve düşüncesiyle mesleğinin muhabbetiyle yaşaması ve asla gönlünde başkalarına adavete yer vermemesidir.

Aslında, kendi mesleğine bağlılığını canlı tutup, kendi mesleğinin sevgisini başka gönüllere ulaştırıp onlarda alâka uyaracağına, başkalarının mesleğini yıkmakla meşgul olan bir insan, menfi hareket ediyor demektir. Kendi mesleğine revaç kazandırmak adına, "Falanın mesleği şöyle kötüdür, filan şöyle merduttur." diyen kişi günah işliyor ve mesleğinin muhabbetiyle yaşayacağına, başkalarına adavetle yaşıyor ve dolayısıyla kendi mesleğini de baltalıyor sayılır.

Evet, mükerrer tecrübelerle görülmüştür ki, bir insan, mesleğinin muhabbetiyle hareket edeceği yerde, başkalarını yıkmakla meşgul olunca, çok defa kendi düşüncesini baltalamış olur. Her şeyden evvel bize de onlara da müheymin ve nigehban olan Allah var. O, iddialara göre değil, iç mülâhazalara göre muamelede bulunur. Eğer biz hak yolda isek ve çalışmalarımız Allah'ın hoşuna gidiyorsa, O, yeryüzünde bize perde olabilecek her şeyi bertaraf eder. Şayet bizim ihlâsımız yoksa ve samimî değil isek, buna karşılık başkaları ihlâslı ise onların ortaya çıkmasına ve bizim kaderimize hâkim olmasına mâni olmak, Allah'a karşı bir suiedeptir. Binaenaleyh kişi başkalarını yıkmakla meşgul olacağına, daha ziyade ihlâslı harekete önem vermelidir. Bütün davranış ve hareketlerini, Cenâb-ı Hakk'ı hoşnut edecek şekilde ayarlamalı, tanzim etmeli ve öyle davranmalıdır.

Müspet hareketin ölçüsüne gelince, diyelim ki, biz din olarak Efendimiz'in getirdiği en son dine mensubuz, mezhep olarak da Hanefîliği benimsiyoruz. Şimdi, böyle bir anlayışın muhabbetiyle yaşamak şöyle olur:

İslâm, tevhidi getirmiştir. Şirkin, putperestliğin aleyhinde olmak ve aynı zamanda tevhidi delilleriyle anlatmak elimizdeki kitaplarda gördüğümüz gibi, tevhid düşüncesini şeytanın elinin uzanamayacağı yerlere yerleştirme adına bütün delilleriyle anlatmak, mesleğimizin muhabbeti demektir. Böyle bir

sorumluluğumuz olduğu hâlde kalkıp meselâ, Hristiyanların, lehte veya aleyhte tarz-ı telakkileriyle meşgul olmak, Hristiyanlık dünyasıyla bizi karşı karşıya getireceğinden mahzurludur. Doğru olan, tevhidi, tevhidin mantıkîliğini anlatmak, dolayısıyla teslisin yanlışlıklarına dikkati çekmek ve Allah'ın üç olamayacağını mantıkî olarak anlatmak olmalıdır. Yoksa kuru bir düşmanlık ve mücerret taarruz, onlarla bizi faydasız bir şekilde karşı karşıya getirir. Hususiyle günümüzde inkârcılık, inkâr-ı ulûhiyet, ateizm yani Allah kabul etmeme düşüncesi, öyle korkunç bir düşmanlıktır ki, karşımızda bunlar varken Allah'a, peygambere ve geçmiş peygamberlere inanan kimseleri hedef almak, Müslümanlık adına yanlış bir mücadele tarzı olsa gerek.

İsterseniz meseleyi biraz daha hususileştirelim: Meselâ, biz Hanefî mezhebindeniz. Ben bir Hanefî olarak Hanefî mezhebini Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerinden üstün tutarım. Fakat böyle bir üstün tutma hissi, hiçbir zaman beni, İmam Şafiî, İmam Malik veya İmam Ahmed İbn Hanbel Hazretleri'ni tenkise sevk etmez ve etmemelidir de. Ben mesleğimin muhabbetiyle yaşar, Ebû Hanife'nin mesleğinin esaslarını ortaya koymaya çalışır, diğerlerinin hatalı gördüğüm yanlarıyla da hiç mi hiç meşgul olmam.

Biraz daha hususileştirecek olursak, bizim bir hizmet metodumuz var; bize bir yol çizilmiş, biz de bu yol içinde hizmet vermeye çalışıyoruz. Bazıları, bir grup teşkil eder, sokağa çıkar ve mitinglerle düşüncelerini seslendirir; bazıları, ehl-i gafletin ve ehl-i dalâletin yolunu kesme istikametinde gayret gösterir; bazıları da daha başka metotlar takip eder. Biz ise, "Günümüzde kalb ve kafalar iman açısından yaralanmıştır. Bu yarayı tedavi edip gönülleri umumî bir itminana ulaştıracağımız âna kadar gerçek huzur ve sükûnun sağlanamayacağına inanır ve himmetimizi iman ve itminan meselesine tevcih ederiz. Bize göre Efendimiz'in yolu da budur. Nitekim O'na emirlik ve bir grup teşkili teklif edildiği zaman *"Güneş bir omzuma, ay bir omzuma konulsa ben bu davadan vazgeçmem; yani hep insanlara iman telkin ederim."*[1] demiş ve bunda ısrar etmiştir. On üç sene Mekke'deki mücadelesinin arka plânında da hep bu vardır.

Evet, işte bu bizim mesleğimizdir. Biz, böyle hareket etmek mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh, bazı hiziplerde daha candan dostlarımız olsa da partiler bizim için tâlî bir meseledir. Her şahıs beğendiğine rey verir. Fakat bunu mevzu yaparak mücadele konusu yapmaz. O, her yerde iman ve Kur'ân nurlarının dostları olabileceği mülâhazasıyla hareket eder, herkesin sempatisine fevkalâde önem verir ve başkalarını küstürmemeyi vazife bilir. Bu

bizim üslubumuz, –meslek denecekse– mesleğimizdir.. ve biz, mesleğimizi çok seviyoruz.

Şimdi, mesleğimizi esasatıyla anlatmak, o yolda insanlığa yararlı olmaya çalışmak ve mesleğimizin gereği olan iman hakikatlerine hizmet etmek varken, bunu bir tarafa bırakıp, doğrudan doğruya başkalarının mesleklerini yıkmakla meşgul olmak tam bir menfi harekettir. Bu mevzuda Kur'ân-ı Kerim bizlere şöyle bir düstur verir: *"Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltmeye bakın! Siz hidayette olduktan sonra başkalarının dalâleti size zarar veremez."*[2]

Bu âyet-i kerimeyle mü'minlere âdeta şöyle seslenilmektedir: Siz kendi yolunuza bakın. Yolunuz doğru mudur? Nazarlarınız Hakk'a müteveccih midir? Gönlünüz ihlâs neşvesiyle canlı mıdır? Evet, siz sadece ona bakın. Şayet bunlar varsa, siz Allah (celle celâluhu) nezdinde bir şey ifade edersiniz. O zaman başkalarıyla beyhude meşgul olmaya gerek yok. Başkaları ne kadar güçlü ve kuvvetli de olsa, size zarar veremezler. Siz kendinize bakın, doğru musunuz, değil misiniz? Seccadenizi yere atın. Rabbinizin huzurunda dize gelin, muhasebenizi yapın; eksiğinizi gediğinizi görmeye çalışın, karşınıza bir yanlışlık ve bir karanlık nokta çıkarsa onu gidermeye ve aydınlatmaya bakın; size sadece bu düşer. Eğer gökte sizin için hüsnükabul vazedilmiş ve Allah *"Ben onları seviyorum"*, Cibril, *"Ben de seviyorum"* demişse, sonra bütün melekler de bunu duymuş *"Biz de seviyoruz."* demişlerse,[3] yeryüzünde ehl-i imanın kalbinden kimse sizi silip atamayacak ve herkes sizi sevecektir. Bu bir imtihandır; imtihanı bitireceğiniz âna kadar sabrecek ve dişinizi sıkacaksınız.

Netice-i kelâm, bize, menfi yollara kat'iyen tevessül etmemek ve başkalarının tahribiyle meşgul olmamak gerekir ki, müspet hareketin ölçüsü de budur. Nefsî düşünce ve nefsaniyetimize mağlup olarak yanlış yollara sapmaktan Rabbim bizi muhafaza buyursun!

1 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/101; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/545.

2 Mâide sûresi, 5/105.

3 Bkz.: Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *edeb* 41, *tevhid* 33; Müslim, *birr* 157.

ADEM ŞERR-İ MAHZDIR

Soru: "Adem şerr-i mahz, vücud hayr-ı mahzdır." deniliyor. Bunun şeytanı da susturacak şekilde izahını isteriz.

Adem (yokluk) "şerr-i mahz", vücud (varlık) da "hayr-ı mahz"dır, doğru ancak ben şeytanı susturacak iktidarda değilim. Bu meseleyi belki tam mânâsıyla anlamamız da biraz zordur. Meselâ, "İnsanlar öldükten sonra dirilmeseler ne olur? Mesele o kadar da garip değil." diye karşımıza çıkabilirler. O zaman deriz ki, "Ebediyen yok olma, mahz-ı şerdir; insan azap çekse bile var olmak ister." "Allah bizi yaratmasaydı ne olurdu? Kim yaratılmak istedi ki?" diye bazıları işin diyalektiğini de yapabilirler.

Meseleyi tasavvurî ve tahayyülî olarak ileriye götürüp anlamaya çalışmak yerine, ben bir soru sorayım: Hayatının her dakikasında, hatta zevkler içinde bulunduğun zaman dahi yoklukla varlığı eşit tutabiliyor musun? Çocuklarının cıvıl cıvıl yemek sofrasının başında koştuğu hengamda ve sofra en leziz nimetlerle donandığı bir hâlde, hanımın başında bir Cennet hurisi, bir kadınefendi olarak kadınlığa has bütün zarafetiyle arz-ı didar ettiği bir anda.. evet işte o zaman yoklukla varlığı eşit tutabiliyor musun? Bu durumda "Yok olsaydım da olurdu." diyebilir misin?.. öyle ise bırakalım şakayı da biraz daha ciddî konuşalım.

Yokluk varlıkla müsavi (eşit) değildir. Belki insan bazı ahval ve şerait altında yokluğu tercih ediyor görünebilir. Bu, tıpkı intihar eden bir insanın durumu gibidir ki, hâdise ancak o ânın, akıl ve mantık dışı verdirdiği kararla değerlendirilebilir. Bazen arzu ettiği kişiyle evlenemediğinden dolayı intihar etmiş insanları duyarız. Burada mantık yoktur, çünkü onun dûnunda nihayet bir tanesi ile yine evlenebilirdi. Ancak bu onun verdiği hissî bir karardır ve yanlıştır. Ölüm daha beterdir, çünkü elde edemediğinin daha dûnundakini de kaybettiriyor. Yani bu insan, en iyisini elde edemedim diye en kötüsünü bile kaybediyor. Bunun gibi buhranlı, stresli ve istikrarsız bir anda verilen karar da isabetsiz bir karardır. İşte adem ve vücud mevzuunda verilen karar da böyle bunalımlı bir anda verilmiş karardır.

Bu hususta müşahhas misaller de arz edebilirim: İnananlar arasında böyle bir iddia ile ortaya çıkan olmaz ama, mülhidlerden biri karşıma çıksa ona, "Madem yoklukla varlığı müsavi görüyorsun; git kendini bir tepenin başından aşağıya at ve varlıktan kurtuluver." deyiversem, acaba nasıl davranacaktır!..

Ben iki defa ruhanî reis unvanıyla idam vak'asında bulundum. Askerlikten evveldi ve o zamanlar daha heyecanlı, daha cesur, daha gözü pek ve herkese dinimi anlatma gibi bir sevdam vardı. Bundan dolayı da takibin ve tahkikin eksik olmadığı bir devreyi yaşıyordum ve çok defa yetkililerle karşı karşıya geliyordum. Yaş itibarıyla da küçük olduğumdan bir sürü nasihat dinliyordum. Dinliyordum ama kafamdan kendi kendime "Ben yine bildiğimi yaparım." diyor, dinimi anlatmaya çalışıyordum. Bir gün emniyet müdürünün camiden içeriye girdiğini gördüm. "Gani Bey seni istiyor." dediler. Polis değil, emniyet amiri geliyor. "Hayırdır inşâallah" dedim ve gittim. Gani Bey beni tanıyordu ve camiden, cemaatten haberi vardı. Bana: "Bir idamlık mahkûm var, asılmasında ruhanî reis olarak senin bulunmanı istiyoruz." dedi. Esasen oradaki en genç imam bendim ama ben seçilmiştim ve bu teklifi hemen kabul ettim. Netice itibarıyla istintak edilmeyecek; sadece bir adam asılırken yanında bulunacaktım. Sonra pratiğini de öğrendim o işin. Cübbemi giydim, hapishaneye gittim. Hâdisenin üzerinden kaç sene geçtiği hâlde hâlâ idamlık zatın adını unutmadım: Rasim Dik. Baltayla bir aileyi kesmiş ve o günlerde meclis de idamını tasdik etmişti.

Üç Şerefeli Cami'nin önüne idam sehpası kuruldu. O zaman henüz teşhir yasak edilmemişti. Halk seyretmek için toplanmıştı, güya ibret alacaklardı!. Hücresine onu getirmek için gittiğimde elleri bağlıydı. Şuurunda ihtilâl vardı. Buna rağmen beni görünce birdenbire değişiverdi. Hâlâ hayatta kalmanın yollarını arıyordu. Yaşasa da müebbet hapis yaşayacaktı. Belli bir seviyeye kadar yaşamış ve bir ailenin bütün fertlerini öldürerek kanlarına girmişti. Devamlı "Atatürk gelecek ve eve gideceğiz." diyordu. Ben telkin edeyim dedim. O bunları hiç dinlemiyordu bile. Aksine hep kurtulma yollarını arıyordu. Hayatı tamamen bitmişti. Kendi de biliyordu ki, artık onu kimse bu dünyada durduramazdı. Vicdanımla onun bu ızdırabını çok iyi hissediyordum. Hayatını belli bir seviyeye kadar yaşamış ve hayatta kendisine tebessüm edebilecek hiçbir şey kalmamış olmasına rağmen o, burada çok sıkıntılı müebbet hapsi, yok olmaya tercih ediyordu…

Benzer bir hâdiseyi de bunun hemen arkasından yaşadım. Başka bir idamlık oldu. Yine beni çağırdılar. Bu defa teşhir yasaklanmıştı. Boylu boslu Mehmet adında bir çocuktu. O da bir çobanı kestiği iddiasıyla idama mahkûm edilmişti. Yanına gittim, bana hürmet etti. Ona "Seyyidül-istiğfâr"ı okumaya çalıştım. Abdest aldırayım dedim, olur dedi ama ayaklarını yıkayamadı; zira takati

kesilmişti. Yaşayacağını yaşamıştı. Hayatı da sadece çobanlıktan ibaretti. Fakat buna rağmen yokluğa gitme var ya! İşte o bitiriyordu her şeyi. Kaldı ki, Allah'a da inanıyordu; haşre de, neşre de. "Ya olmazsa"ya gelince o da binde bir ihtimaldi.

"Ölüme gidiyor gibi" derler ya, hakikaten onun ölüme gittiğini gördüm bizzat. Ben istiğfarı ona tekrar ettirirken, ara sıra duruyor "Yahu beni bir daha mecliste görüşseler veya adlî tıbba gönderseler... Ne olur bir daha adlî tıbba gönderin." diyordu. Adli tıbba verilse de karar bozulmayacaktı. Bütün bunları en fazla bir ay daha yaşayabilmek için yapıyordu. Ben sanki bizzat onun içine girmiş ve onun hafakanlarını beraber yaşıyordum. Evet, onun vicdanında öteye gidişinin ızdırabını onunla beraber yaşadım. Aradan bunca sene geçmiş olmasına rağmen o tablo hâlâ ürperti hâsıl eder bende.

Bu konuda emsali o kadar çok vak'a var ki; en büyük kimseler, hatta cihanpesendâne mücadele verenler dahi ölüme götürüldükleri zaman felç olmuşlardır. Evet, yokluk, o kadar rahatlıkla kabul edilecek bir şey değil.

İşte bu noktadan hareketle mutlak yokluğa şerr-i mahz diyoruz. Muvakkaten ölme, hem de ondan sonra dirilmenin söz konusu olduğu bir yerde, o, bu kadar şer sayılır ve şer gibi görünürse, insan, mutlak yok olma mevzuunu tasavvur ettiği zaman şerr-i mahz olduğunu zannediyorum hemen anlar.

Bir de rüyamı anlatayım. Birkaç defa rüyamda kıyametin koptuğunu müşâhede ettim. (Kıyametin kopması pek hayra alâmet değildir ama gördüm ben.) O anda atomik bir kafa ile kendi kendime tasavvur ediyor ve diyordum: "Şimdi Hz. İsrafil sura üfleyecek, bu küre-i arz parçalanacak, her şey toz duman olacak, belki elektrik dalgaları hâline gelecek, şerareler hâlinde sağa sola saçılacak.. vs. Bu esnada içimde duyduğum öyle müthiş bir ızdırap var ki, bunu hiç unutmam. Biliyorum ve inanıyorum ki, bizi yaratan ve bu kıyameti yaşatan tekrar diriltir ama, önümüzde olan fırtınalı yolculuğu düşündükçe hâlden hâle giriyordum. Orada ademin, yokluğun ne kadar korkunç bir canavar olduğunu bütün vicdanım ve hissiyatımla hissettim.. evet muvakkat bir yokluk dahi müthiş bir ızdırap veriyordu…

Kim vicdanını dinlese "Ebed, ebed!" dediğini duyacaktır. Binaenaleyh mutlak yokluk esasen mahz-ı şerdir. İnsan var olmak için Cehennem'i bile arzu eder. "Cehennem'de kalır, azap çekerim ama, var olarak azap çekerim, buna razıyım." der.

Muvakkaten şuur ihtilâlinden ötürü verilmiş hükümlerin infazı, mevzu

haricidir ve onu intihar vs. münasebetiyle arz ettim.

Vücuda gelince o, mutlak hayırdır ama bu, biraz da insanın değerlendirmesine bağlıdır. Vücud, mutlak hayırdır; çünkü vücutta evvelâ, Cenâb-ı Hakk'ın sanatı olarak enzâr-ı âleme arz edilme vardır. Vücutta Cennet'i kazanma, Cemalullah'ı müşâhede etme vardır. Yine vücutta dostların ve ahbapların varlığıyla mütelezziz olma vardır ve bunların hiçbiri ademde yoktur. İnsan her şeyin yok olacağına inanıyorsa, kendi yokluğu ile beraber başkalarının yokluğuna da inanacak ve ızdırap çekecektir. Öldükten sonra dirilmeye inanmayan bir insan, anne ve babasının da, ecdadının da dirileceğine inanmayacaktır. Dolayısıyla kendi ızdırabına onlarınki de eklenecektir. Yokluk işte bu kadar müthiş bir hâdisedir. Varlık ise Cehennem'de olsa dahi ayn-ı rahmettir ve mutlak hayırdır.

Beşinci Bölüm
AKTÜEL

UZAYDA CANLILAR VAR MI?

Soru: "Göklerin ve yerin yaratılması ve oralarda bütün canlıları yaratıp üretmesi, O'nun kudretinin ve hikmetinin delillerindendir. O elbette dilediği zaman onları mahşerde toplamaya da kadirdir."[1] âyetinde geçen دَآبَّة (dâbbe) kelimesi, hayvanlara ve insanlara şamil olduğuna göre, bu âyet göklerde hayvanların veya insanların varlığına delil olabilir mi? Göklerde dâbbenin yayılmasını nasıl anlamalıyız?

Kur'ân'da "dâbbe" kelimesinin geçtiği her yerde, siyak ve sibak itibarıyla umumiyetle insanlar ve sair cismanî canlılar anlaşılmaktadır.

Meselâ bir yerde *"Allah her canlıyı sudan yarattı. Kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağıyla gezer, kimi dört ayağı üstünde yürür."*[2] denilmiş ve bunlar dâbbe kelimesiyle anlatılmıştır.

Bir başka yerde *"Gökte ve yerde hiçbir dâbbe (debelenen, kımıldayan) yoktur ki onun rızkı Allah'a ait olmasın."*[3] denilmiştir.

Evet, Kur'ân-ı Kerim'de nerede dâbbe anlatılmışsa, orada hep cismanî bir varlıktan bahsedilmiştir. Bu âyet-i kerimede de دَآبَّة sözüyle anlatılıyor. وَمَا بَثَّ فِيهِمَا[4] 'daki zamir tesniyedir. Âyette sanki Allah'ın hem gökte, hem de yerde yaydığı, neşrettiği ve çoğalttığı dâbbelerden söz ediliyor. Bundan da yeryüzünde bizler, dört ayağının üzerinde yürüyen diğer canlılar ve yerlerde sürünen, yürüyen sürüngenler gibi göklerde de bu türlü canlıların var olduğu anlaşılıyor.

Şu ana kadar yapılan araştırmalarda henüz böyle bir şey keşfedilemedi ama, semavat o kadar geniş ki, fezanın derinliklerinde bir yerde küre-i arz gibi böyle bir kürenin bulunması ve onun üzerinde bizim bildiğimiz hayvanlar ve diğer canlılar gibi varlıkların bulunması ihtimal dahilindedir. Bu ve benzeri âyetlerin

“işaret”lerinden de bu anlaşılabilir. Ancak yine de her şeyin en doğrusunu Allah bilir.

Bizim dışımızda canlıların olabileceği ihtimali biraz da şu âyetle teyit görmektedir: *“O Allah, hem semadaki canlıları, hem de yerdeki canlıları, meşîeti taalluk ettiği zaman bir araya getirmeye muktedirdir.”*[5] Öyle anlaşılıyor ki, insanoğlu gibi yiyen, içen canlılar belki dünyanın dışında başka bir yerde de vardır. Belki bütün insanlar oraya ferden gidemeyecek ve belli bir nesil oraya ulaşamayacak ama, insanlık nev'en buna nail olabilecektir. Yani meşîet-i ilâhiye taalluk edince; bu canlılar o canlılarla içli dışlı olabilecekler. Ama “Oralarda insan var mıdır, yok mudur?” sorusuna gelince bu da kudret-i ilâhiyeden uzak değildir. Allah orada da insan yaratabilir. Bu varlıklar insan olmayıp insanlığın emrinde olan diğer canlılar gibi varlıklar da olabilirler. Allah orayı da hazırlamıştır; ne var ki, orayı da ancak insanlık göç ettiği zaman görecek, belki de istifade edecektir.

Önümüzdeki yıllarda, herhâlde Cenâb-ı Hak bizlere daha çok şey gösterecektir. Zira teknik ve teknoloji çok hızlı gelişiyor ve yolda çok sürprizler var. Bununla beraber âyetin mânâsı sarihtir. Ancak, yine de biz mülâhaza dairesini açık bırakıyoruz. Zamanın tefsiri içinde bu meselenin aydınlığa kavuşmasını beklemek en muvafık yol olsa gerek...

Bu âyetteki ikinci mesele, yeryüzünde ve göklerde canlıların yayılması meselesidir. Âyette geçen بَثَّ kelimesi, dağılıp saçılmayı ifade eder. Hz. Yakub da, münacatında ruh hâlini, إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللّٰهِ *“Allahım, ben dağınıklığımı, perişaniyetimi, derbederliğimi ve bir de tasamı Sana şikâyet ediyorum.”*[6] diyerek hislerini aynı kelimeyle dile getirir. İncelediğimiz âyetteki mânâ ise, bir şeyin bir noktada çoğalıp yayılması, yeryüzünü işgal etmesidir. Bu durum başka bir âyette de aynı kelimeyle anlatılıyor: *“Sizi bir erkek bir dişiden yarattı, sonra onlardan sizi yaydı, çoğalttı yerin her tarafına neşretti.”*[7] Bu âyette insan ve sair canlıların yeryüzüne yayılması anlatılmıştır ki, insan yeryüzüne nasıl bir anne ve bir baba ile yayılmışsa, hayvanlar da aynen öyle yayılmışlardır. Her hayvan nev'i, kendi nev'inden, kendi nev'i adına, kendi nev'ini ve nev'inin karakterini korumak üzere, o nev'iden olarak yeryüzüne yayılmıştır.

***

Burada bir başka mesele de Darvin'in, bütün nev'ileri bir nev'e irca etme

gayretidir. Ona göre bütün varlıklar gibi insan da belli devirlerde, belli bir canlıdan dönüşerek meydana gelmiştir. Kur'ân'ın sair bütün âyetleri de sahih hadisler de bunu nefyetmektedir. Kur'ân'a göre her nev'i, kendi nev'ini devam ettirmek üzere yayılmıştır. Yani insan, insan olarak yayılmış, insan olarak devam etmiş ve bundan sonra da insan olarak devam edecektir. Yılanlar ve akrepler de aynı şekilde. Hayvanlarda belki zâhiren cüz'î değişiklikler olabilir; fakat bunların karakteri ve nev'i değişmez. Yani bunların hayvanlığı değişmez, her hayvan, hayvan olarak devam eder.

1 Şûrâ sûresi, 42/29.

2 Nûr sûresi, 24/45.

3 Hûd sûresi, 11/6.

4 Şûrâ sûresi, 42/29.

5 Şûrâ sûresi, 42/29.

6 Yûsuf sûresi, 12/86.

7 Nisâ sûresi, 4/1.

REENKARNASYON DÜŞÜNCESİ VE ÖTE HAYAT

Soru: Reenkarnasyon nedir? Bazıları reenkarnasyonu Kur'ân-ı Kerim âyetleriyle telif ediyorlar, ne dersiniz?

Reenkarnasyon (tenasüh), ruhun, bedenin ölümünden sonra yeni bir cesede bürünerek yeryüzüne tekrar geri dönmesi şeklinde tarif edilmektedir. Reenkarnasyon ile tenasühün aynı şeyler olduğunu söyleyenler olduğu gibi, ruhun, ölümden sonra yine bir insan bedenine geçmesine reenkarnasyon, hayvan bedenine geçmesine ise tenasüh denildiğini ve bunların farklı şeyler olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Bazıları, "Kur'ân-ı Kerim de reenkarnasyona işaret ediyor."(!) diyerek bazı âyetleri bu görüşlerine delil olarak öne sürmektedirler. Bu âyetlerden birisi قَالُوا رَبَّنَا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلٰى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ *"Onlar: Yâ Rabbenâ, derler, Sen bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. İşte günahlarımızı itiraf ettik. Şimdi, telafi etmek için buradan çıkmaya yok mudur bir yol?"*[1] âyetidir. Reenkarnasyoncular, *"Sen bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin."* ifadesini reenkarnasyona işaret şeklinde yorumlamaktadırlar.

İnsan, esasen yaratılışının ilk safhasında sperm şeklinde bir varlıktır. Bu spermi, Allah Kur'ân'daki ifadesiyle[2] müstevda'da bir müddet bekletmektedir. Müstevda', emaneten ve muvakkat olarak konulan bir yer demektir. İnsan, bundan önce ölüdür ve anne karnında hayata ilk adımını atmıştır. İkincisi ise, insan biyolojik olarak ölür, sonra tekrar dirilir ve böylece insan için âyette ifade edilen iki defa ölme ve iki defa dirilme gerçekleşmiş olur. Ta ilk devirden günümüze kadar İbn Cerir et-Taberî, Fahruddin Râzî, Elmalılı Hamdi Yazır gibi tefsirin dev âlimleri ve daha burada ismini zikretmediğimiz müfessirler bu âyeti bu şekilde yorumlamışlardır. Üstad Bediüzzaman da yer yer kapalı da olsa mezkur âyete işaret sadedinde, "Hayat sayesinde bir şey çok şey olabilir, çok şey de bir şey olabilir." der ve bunu Cenâb-ı Hakk'ın kudretine irca ederek "Allah (celle celâluhu), çok şeyi bir şey yapar ve bir şeyi de çok şey yapar."[3] şeklinde ifadeler kullanır.

Evet, burada iki şekilde bir ölüm söz konusudur. İnsan evvelâ biyolojik olarak ölmekte, Üstad'ın yaklaşımı içinde mertebe-i insaniyeye yükselip

dirilmektedir. Bu, birinci ölüm ve diriliştir. İkinci defa insan, fert şeklinde kendi kaderiyle yaşayıp ölecek, öte dünyada da yine fert olarak dirilecektir. Bu hususta şimdiye kadar gelen âlimler içinde herhangi bir farklı mütalaada bulunan yoktur. Bu şekliyle de âyetin tenasühle alâkası olduğu söylenemez. Çünkü makam itibarıyla mezkur âyet-i kerime, bu dünyadaki insanların içindeki ruhun sesi soluğu değil, Cehennem'e girmiş azap içinde, hırıltı hâlinde konuşan insanların sesini soluğunu ifade etmektedir.

Reenkarnasyonu savunanların ahiret hayatına da inanmadıkları anlaşılmaktadır. Onlar, iyi insanın mutlu olacağını iddia etmektedirler. Tabiî burada hemen akla, "Pekâlâ mutsuz yaşamış bizden evvelki insanların hâli ne olacak?" şeklinde bir soru gelmektedir. Onlara göre bir, üç, beş nesil perişan olacak, daha sonra gelecek olan yedinci ve sekizinci nesil gökler saltanatına namzet olacak, ya Efendimiz'in ya da Seyyidina Hz. Mesih'in arkasında saltanat yaşayacaklar ve dolayısıyla sadece bunlar saltanata ereceklerdir, diğerleri değil.

Bu nasıl adalettir? Allah (celle celâluhu) birilerini öldürecek, onların enkazından başkalarını var edecek ve onların enkazını başkalarının saltanatının aksesuarı, malzemesi hâline getirecek; bu kabul edilecek bir şey değildir. Onlar, "Ahiret diye bir şey yoktur. Esas olan insanın ruh ve vicdan huzurudur." demektedirler. Allah'a, Peygamber'e ve Kitab'a inanmayan bazı kimseler de bu şekilde düşünmektedirler.. ve bu anlayış, içi boş bir iddiadır.

Aslında mü'minin dünyadaki ölümüne ölüm denemez. Mü'min, ölümle bir yönüyle ebedî diriliş adına bir sürece girmektedir. Eğer onlar, o ölümü kastediyorlarsa mü'min bir kere ölür; diğeri de onu çok alâkadar etmez. Çünkü o ilk ölümün ne teklif-i hitâbîsi, ne de teklif-i vaz'îsi diye bir şey vardır. Beraberinde herhangi bir sorumluluk getirmez. Onun için "O sorumluluklar şu şartlar altında gerçekleştirilir." gibi bir mülâhaza bahis mevzuu değildir. Eğer burada esas olan, insanın vücuduna temel teşkil edecek zerrât-ı asliyenin çözülmesi ve onların insan olmaya doğru yürümesiyse şayet, insanlar, o noktaya ulaşacakları âna kadar meselenin şuurunda değillerdir. Mü'minlerin şuurları esas sorumluluklarını hissettikleri andan itibaren başlar ve yeniden dirildikten sonra da onlar, Cenâb-ı Hakk'ın nimetlerini beklemeye koyulurlar.

İnsanlar nasıl yaşarlarsa öyle ölürler ve nasıl ölürlerse öyle dirilirler. Bazı insanlar vardır inanmışlardır ama inançlarını amel hâlinde yaşayamamışlardır. Bu insanlar ötede, bir zindanda yaşıyorlar gibi hep "Acaba ne olacak, buradan

çıkıp yeniden bir hayata dönecek miyiz, dönemeyecek miyiz?" duygu ve düşüncesi içinde olacaklardır. Bazı insanlar da ölümü hep yokluk olarak kabul etmişlerdir. Bunlar da orada, bir haps-i münferit içinde olacaklardır. Netice itibarıyla bir hayata erecekler ama bütün berzah hayatlarını hep haps-i münferitte yaşayacaklardır. Kimseyle herhangi bir temas ve mülâkatları olamayacaktır. Eğer bir şey görür, birinin rüyasına girerlerse veya birisi onu rüyasına misafir ederse dünyada gördüğü rüyalar türünden görecektir. Ama bunlar, dünyada nasıl yaşamışlarsa berzah hayatını da öyle geçireceklerdir.

Berzah hayatı, ahiret ile dünya hayatı ortasında misalî bir âlemden ibarettir. Bu hayat, ruhun bir kısım temessülâtından, sabit aynalar hâlinde sinema şeridine giriyor gibi girip, kareler hâlinde onun yer yer bizim de rüyalarımızla algıladığımız bir âlemde gösterilerek bir ekran veya perdeye aksetmesi gibi bir şeydir. Perdeye akseden şeylerin hakikati ne kadarsa, onların hakikati de bir ölçüde o kadardır. Hâsılı, en ciddî âleme geçilen yol, bu dünyadan geçmekte, berzah ve ötesinde ahiret, burada yapılan amellere göre şekillenmektedir.

"Kur'ân'da reenkarnasyon vardır." diyenlerin ortaya koydukları diğer âyet ise şudur: كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ *"Ey kâfirler! Allah'ı nasıl inkâr edebilirsiniz ki! Siz ölü iken size hayatı veren O'dur. Şunu bilin ki, tayin ettiği vade gelince s i z i öldürecek, yine diriltecek ve sonunda O'nun huzuruna götürüleceksiniz."*[4]

İnsanı hayata getiren ve sonra öldüren de Allah'tır. Çünkü hayat esasen ruhun tezahürü ise, ruh alınıp verilen bir şeydir. O, ruhu nefheder, sonra nefhettiği şeyi alır. Onun için O, يُحْيِي وَيُمِيتُ fiillerinin sahibidir. Esasen "diriltir" ve "öldürür" sözü onu çok ifade etmemektedir. Bunun yerine "hayatı veren" ve "hayatı alan" demek daha doğrudur. Evet, hayatı ruhun tezahürleri ile alan ve yeniden ebedî bir hayatı veren O'dur.

Kur'ân'ın âyetleri ve kelimeleriyle oynamak günahtır; hatta bazı teviller itibarıyla küfürdür. Kur'ân bir meseleyi bir yerde icmal etmişse, başka bir yerde tafsil etmiştir. Farz-ı muhal, zikredilen bu iki âyet reenkarnasyona işaretse, o zaman haşr u neşre delâlet eden pek çok âyeti nasıl izah edeceğiz?..

Şimdi de müsaadenizle, reenkarnasyon düşüncesini reddeden birkaç âyet zikretmek istiyorum:

"Bir görseydin o suçluları: Rabbilerinin huzurunda, mahcupluktan başları

önlerine eğilmiş şöyle derken: "Gördük, işittik yâ Rabbenâ! Ne olur bizi dünyaya bir gönder! Öyle güzel, makbul işler yapalım! Çünkü gerçeği artık kesin olarak biliyoruz. (Sonra Allah şöyle buyurur:) Eğer dileseydik bütün insanlara hidayet verir, doğru yola koyardık. Lakin "Cehennem'i cinlerden ve insanlardan bir kısmıyla dolduracağım." hükmü kesinleşmiştir. Öyleyse siz nasıl bugünkü buluşmayı unuttunuz ve bu unutmayı ömür boyu sürdürdüyseniz, biz de bugün size unutulmuş olma muamelesi yaptık. Yaptıklarınızdan ötürü tadın bakalım sürekli azabı!"[5]

"Ahireti inkâr edenlerden birine ölüm gelip çatınca, işte o zaman: 'Yâ Rabbi, der, ne olur beni dünyaya geri gönder ki, zayi ettiğim ömrümü telâfi edip iyi işler yapayım.' Hayır, hayır! Bu onun söylediği mânâsız bir sözdür. Çünkü dünyadan ayrılanların önünde, artık, diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır."

"Onlar ateşin karşısında durdurulup da "Ah n'olurdu, dünyaya bir geri döndürülsek de Rabbimizin âyetlerini inkâr etmesek, mü'minlerden olsak!" dedikleri zaman bir görsen, neler olacak neler! Hayır! Öteden beri gizledikleri utandırıcı çirkin hâlleri, münafıklıkları yüzlerine vuruldu da ondan böyle söylüyorlar. Yoksa geri gönderilseler de, yine kendilerine yasaklanan kötülükleri yapmaya dönecek ve diyeceklerdi ki: "Hayat, sırf dünya hayatımızdan ibaret, biz bir daha diriltilecek de değiliz!" Onlar, hiç şüphesiz yalancıdırlar."[6]

Bu âyetleri daha da çoğaltmak mümkündür. İnancı olmayan ve hayatını o inancın gereğine göre planlamayan insanlar dünyada kendi dar havsalaları ve dar kafalarına göre Cennet ve Cehennemler icat etmektedirler. Bir insanın üç beş günlük dünya hayatında mazur görülmesi, insanlar nazarında mazereti adına bu kadar yanlışlıklara gidilmesi ve bu kadar yanlış yorumlara saplanılması akıllı insan işi değildir. Ayrıca dini birilerine hoş göstermek için dinin en önemli rükünlerini yıkarak insanlara, din diye böyle bir şey takdim etmek büyük bir yanlıştır. Dinin önemli bir buudu olan ahireti yıkıp âdeta "İnan ve inancının Cennetini yaşa!" der gibi bir din telâkkisi ortaya koyma aynı zamanda bir küstahlıktır. Rousseau ve Renan gibi mensup oldukları dinin tatmin etmemesinden dolayı dine tavır alan insanlar bile böyle bir yanılgıya düşmemişlerdir. Bu insanlar, daha sonra uydurma şeylerin, insanların çizgisini korumaya yetmediğini görünce, tabiî dinciliğin kurucuları oluvermişlerdir.

Onlara göre insanlara mutlaka hayatlarının hesabını verecekleri bir din ve o dinin vaad ettikleri telkin edilmeliydi. Burada, din dairesi içinde görünen ve "Kur'ân'da reenkarnasyon vardır." düşüncesine sahip olan insanların bu kadar bile basiretlerinin olmadığı görülmektedir. Bir kısım kimseler de bu ifadelerden cesaret alarak bunları dinsizliklerine alet etmekte, hakikî dindarlara düşmanlıklarını bunların onlara kaptırdığı sloganlarla sürdürmekte ve "İşte din adamı, din âlimi ve din düşünürü böyle olur." deyip onların o yarım yamalak dindarlıklarına dayanarak gerçek dindarlara hücum etmektedirler.

Evet din ve dini meseleler hakkında konuşmak derin hassasiyet gerektiren bir meseledir. O yüzden çok dikkatli olunmalı ve din diye kendi hezeyanlarını ortaya koyan insanlara ise mutlaka uzmanlar tarafından gereken cevaplar verilmelidir.

Bu konunun "Tereddütler"de daha geniş izahı olduğunu hatırlıyorum.[7] Oraya da bakılabilir.

1 Mü'min sûresi, 40/11.

2 Bkz.: Hûd sûresi, 11/6.

3 Bediüzzaman, *Sözler* s.40 (Sekizinci Söz); *Sözler* s.313 (Yirmi İkinci Söz, İkinci Makam, İkinci Lem'a).

4 Bakara sûresi, 2/28.

5 Secde sûresi, 32/12-14.

6 En'âm sûresi, 6/27-29.

7 Bkz.: M.F. Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler* 1/120.

ALLAH'A VE AHİRETE İMAN

Soru: Sakarya Üniversitesi ile Afet İşleri Müdürlüğü'nün deprem bölgesinde 3000'den fazla lise öğrencisi üzerinde yaptıkları bir ankette, öğrencilerin yarısı, depremi tamamen veya kısmen ilâhî bir ceza olarak görüyor. Buna karşılık, % 20'ye yakını, hayatı mânâsız bulmakta ve yaklaşık yarısı da, gelecekten ümitlerini kesmiş durumda; geleceğe ait herhangi bir beklentileri yok. Yine yarıya yakını, deprem ânında artık her şeyin bittiği gibi bir hisse kapılırken, % 30'a yakını, diğer aile fertlerinin yanına koştuğunu, sadece % 1'i, eğer depremden sağ çıkarsa, iyi bir insan olmaya karar verdiklerini söylüyor. Bu anketi nasıl değerlendirmeliyiz? Anketten çıkan neticeye göre, bu bölgede üzerimize düşen vazifeler var mıdır?

Alvarlı Efe Hazretleri, "(İnsan için) belâ-yı ekber oldur ki, özünü gaflete sala." derdi. Yeni Müslüman olanlar veya Müslümanlıklarını yeni keşfedenler, ne hikmetse, hemen radikalizme kayıyor; siyasî ve içtimaî sahaya yöneliyor. Hâlbuki, bütün meseleler "ben"de başlar ve "ben"de biter. Allah, "Ben" dediği zaman, ilk taayyün meydana gelmiş ve yaratılışın kapısı açılmıştır. İnsan, kendinde bütün ilâhî isimlerin tecellî ettiği ve dolayısıyla Allah'a en câmî (kapsamlı) bir ayna olarak, Cenâb-ı Allah'ın "Ben" demesinden de nasibini almış ve bu, onun "ego"su olarak tecellî etmiştir. Fakat insanın "ben"i bağımsız, insana ait, bizzat insan tarafından yaratılmış bir "ben" değildir. O, çok ince bir çizgi, görünür-görünmez bir nokta, tabir-i diğerle, bir sıfırdır. Bu 'sıfır'da, 'Sonsuz'un isimleri, tecellîleri yansır. Eğer insan, kendisinde vehmettiği her şeyi; güç, hayat, irade, bilgi, güzellik, kısaca, hayır ve kabiliyet adına neye sahipse, Allah'a verir, kendisini sadece yansıtıcı bir ayna, şeffaf bir sıfır olarak görürse, o zaman, yaratılmış varlıklar hiyerarşisinde en üst mertebeye, a'lâ-yı illiyyîne çıkar. Allah'ın kudretiyle kadir, servetiyle ğanî (zengin), iradesiyle mürîd (dileyen), ilmiyle âlim olur. Sıfır iken âdeta sonsuzlaşır. Fakat tekrar etmek gerekirse, bütün bunlar, onun kendi benliğinin, egosunun, hiçbir şeye malik olmayan şeffaf bir sıfırdan, bir aynadan ibaret olduğunu görmesine bağlıdır.

Buna karşılık, insan, özünü gaflete salar ve egosunu Allah'ı tanımada, arz edildiği şekilde bir vâhid-i kıyasî (mukayese birimi, ölçüsü) olarak kullanmak yerine, Allah'ın kendisine vedia (emanet) olarak yerleştirdiği her şeyi; hayatını, gücünü, servetini, kabiliyetlerini, güzelliğini ve muvaffakiyetlerini, onların asıl

sahibinden gaspla kendine mâl eder; Allah karşısında "Sen Sensin, ben benim" rekabetine girişirse, bu defa ego kalınlaşır; bir cemaat veya kavme, bir mesleğe, bir gruba mensubiyet hisleriyle şişer ve sahibini yutacak hâle gelir. Sonra, Allah'ın mülkünde, O'nun tasarrufunu başka gerçek veya hayalî varlıklara da taksime girişir; kendince birtakım ilâh veya ilâheler üretir. Tarihteki pek çok firavunlar, nemrutlar, Ebû Cehiller böylesine şişip, sahibini yutmuş birer ego oldukları gibi; tapılmış putlar da, bu egonun birer sembolü olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde, kendisine âdeta yaratıcılık verilen tabiat ve tabiat kuvvetleri gibi vehmî varlıklar ve bu tavrı, bu yönelişi besleyen bilim de, yine egonun, Allah'ın mülkünü ve mülkündeki tasarrufunu paylaşma adına ürettiği birer tağuttan ibarettir.

Netice olarak, hayatın içtimaî, iktisadî, siyasî bütün sahalarında ortaya çıkan problemlerin hem kaynağında, hem de çözümünde, egonun kendi mahiyet ve hüviyet hakikatini, sonra da, bu mahiyet ve hüviyet adesesinden Rabbini ve yaratılışı tanıyıp tanıyamaması yatmaktadır.

İnsana düşen, egonun gerçek mahiyetini tanıyarak, zatında âciz ve fakir bir varlık olduğunu idrakle, hakikî kudret ve servet sahibine yönelmek ve her şeyin O'nun tasarrufu altında olduğuna inanmaktır. Fakat gerek eğitim sistemimizle, gerekse depremden sonra yapılan yayınlarla, kalblere tam bir tabiatperestlik (natüralizm) aşıladık. Depremi, sadece bir tabiat hâdisesi olarak görüp, fayların kırılmasına bağladık. Allah, hikmetinin gereği, dünyada icraatına bazı sebepleri perde yapar. Fakat bu sebepler ince birer perde olmaktan çıkarılıp, hâdisenin müsebbibi, yaratanı hâline getirilirse, hâdiseler karşısında insanın yapacağı hiçbir şey olmaz. Çünkü, meselâ depremi, kesin bir ilmî gerçek olmamakla birlikte, fay hatlarındaki kırılmaya bağlayarak, tamamen tabiî bir hâdise olarak izaha kalkıştığımız zaman, insanın deprem ânında yapacağı hiçbir şey olmayacak; o anda her şeyin bittiği vehmi içinde bir boşluğa yuvarlanan insan, depremden sağ çıksa bile, artık her an deprem olabileceği korku ve endişesi içinde, düştüğü bu boşluktan bir daha çıkamayacaktır. Oysa, insanı hayata bağlayan, her türlü felâket karşısında ümit ve azminden hiçbir şey eksiltmeyen, onun ruhunda hissettiği nokta-i istinad ve nokta-i istimdad (dayanma ve yardım isteme merkezi) kaynağı olarak Allah inancıdır. Geldiği zaman karşısında hiçbir şey yapılamayacak herhangi bir felâket ânında, yani bütün sebeplerin, bütün çarelerin tükendiği noktada insanın yöneleceği bu kaynaktır ki, ondaki korkuyu alıp götürecektir.

Evet, hakikî imanı elde eden insan, yeryüzü bir bomba olup patlasa hiçbir endişe duymaz ve onu, bir icraat-ı ilâhî olarak hayranlıkla seyreder. İnsan, felâket karşısında hayatını kaybedecek bile olsa, bu da, onda bir korku meydana getirmeyecektir. Getirmeyecektir çünkü, bu hayat, ebedî hayatın sadece bir tarlası, kazanma yeridir. Sonsuz değildir ki, bizatihi gaye olsun. İster bir hastalık, ister bir felâket veya musibet, isterse bir başka sebeple mutlaka bitecektir ve onun bitme zamanı da, insan daha hayata gelirken kararlaştırılmıştır. İnsan için, bu dünya hayatına gelişi gibi, buradan ayrılış tarihi de önceden takdir edilmiştir ve değişmez. Asıl hayat, ahiret hayatıdır. İşte, bu inançtaki bir insan, dünyada başına gelen musibetleri, "Günahlarıma keffarettir veya derecemi artıracaktır." diyerek, sabrın ötesinde hatta şükürle karşılar; "Ecelim seninle ise, ahirete gidiş biletim sen isen hoş geldin; benim şehit olarak gitmeme ve dolayısıyla ebedî saadeti kazanmama vesile olacaksın; yoksa, sen benim canımı alamazsın." diyerek, kalb huzurunu seslendirir.

Hakikat bu olduğu hâlde, ateist bir güruh, yayınları ve meseleye yaklaşımlarıyla, zaten "inançları" gereği Allah'ı hiç gündeme getirmezken, inananların pek çoğu da, tamamen tabiatperestlik zemininde, Allah'ı, sanki kâinatı yaratıp bırakmış, ona hiç müdahalesi olmayan, hatta sözü geçmeyen, fay hatlarının mahkûmu bir ilâh gibi takdim etti. Hâlbuki, kâinatta yeryüzü sadece bir zerreden ibarettir. Dün "atom" derken, bugün "zerre (partikül)" diyoruz. Yarın, belki esirin ispatıyla, ölçülemeyecek, laboratuvara sokulamayacak maddelere, anti maddelere inecek ve Allah'ın ilmi, kudreti ve icraatı önünde hayret ve hayranlıkla iki büklüm olacağız. İşte, Allah'ın kudreti karşısında, kâinatta, kâinatın büyüklüğüne nisbetle âdeta görünmez bir zerrecik olan yeryüzü nedir ki!? O, onda dilediği gibi tasarruf eder; fay hatlarını kırar, tekrar oluşturur, yeryüzünü bir başka şekle çevirir. İşte, her varlığın, her hâdisenin O'nun tasarrufunda olduğuna inanan insan, bilhassa felâketler karşısında, tecelli-i Ehadiyet'i duyacak ve daha bir içtenlikle O'na yönelecektir. Bu ölçüdeki bir Allah ve ahiret inancının kalblerde yıkılması, insanımızı ister istemez ümitsizliğe, yarınlarından endişeye ve hayatı mânâsız görmeye sevk etmektedir. Öyle ise, kalblerde Allah ve ahiret inancını yerleştirmeye ve bir yakîn hâline getirmeye ihtiyaç vardır. Ne yapılacaksa, bu konuda yapılmalıdır.

Bir yanda bu hatalar işlenirken, diğer yanda daha başka hatalar yapıldı. Hz. Musa (aleyhisselâm), bir kuraklık zamanında, kavmiyle yağmur duasına çıkar, fakat yağmur gelmez. Bunun üzerine, Allah'a yönelir ve bunun sebebini sorar.

Cenâb-ı Allah (celle celâluhu), *"Yâ Musa, içinizde bir günahkâr var, o yüzden yağmur vermedim."* der. Hz. Musa, onun kim olduğunu sorunca da, *"Ben Settâr'ım, günahları örter, günahkârı açığa vurmam. Hepiniz tevbe edin."* buyurur.

Umumî gelen musibetler, umumun günahı ve ihmali üzerine gelir. Bu ihmal ve günah, dinde olabileceği gibi, şeriat-ı tekvîniye dediğimiz, hayat kanunlarında da olur. Hakikat bu iken, günahkârı biliyormuşçasına, günahı bazılarına yüklemek ve nefsimizi temize çıkarmak, günahı ikileştirmek demektir. Felakete uğramış bir insana, o anda, "Bu, günahlarından dolayı oldu." demek, çok defa onu tamamen küfre itmekle aynı mânâya gelebilir. Efendimiz, birinde bir hata gördüğünde, onu, onun yüzüne söylemek yerine, umuma konuşurlardı. Kaldı ki, arz edildiği üzere, umumî felaketler, umumun günahları üzerine geldiğinden, herkes, bilhassa mü'minler, Hz. Ömer tavrıyla, "Bu, benim hatalarımdan dolayı oldu." demeli ve kimseyi suçlama cihetine gitmeden, tevbeye yönelmelidir.

Her davranışımız ıslah gayesi taşımalıdır. Hem dinî sahada, hem de şeriat-ı tekvîniye sahasında ıslah hareketine girişmek, fert fert muhasebede bulunarak, hatalarımızı tamir etmek, bu türden musibetlerin önünü alabileceği gibi, onları istismar etmek isteyenlere de fırsat vermeyecek ve toplumumuzda daha başka yaralar ve ayrılıklar açmak yerine, açılmış bulunan yaraların ve ayrılıkların kapanmasına hizmet edecektir.

Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler

Abd İbn Humeyd, Ebû Muhammed Muhammed b. Fütûh b. Abdillah el-Mayurkî el-Ezdî (v. 249 h.); ***el-Müsned,*** *[Tahkik: Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî],* Mektebetü's-sünne, Kahire, 1408/1988.

Abdürrezzak, Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmam (v. 211 h.); ***el-Musannef,*** I-XI, *[Tahkik: Habiburrahman el-Âzamî],* el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403 h.

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî (164-241 h.); ***el-Müsned,*** I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.

Ali el-Müttakî, Alâuddin Ali b. Abdülmelik b. Kadı Han el-Hindi (v. 975/ 1567); ***Kenzü'l-ummal fî süneni'l-akval ve'l-ef'al,*** I-XVI, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1419/1998.

Aliyyülkârî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed (v. 1014/1606); ***el-Esrâru'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevdûa,*** *[Tahkik: Muhammed b. Lütfi Sabbâğ],* Mektebetü'r-risâle, Beyrut, 1391/1971.

__________; ***Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâti'l-mesâbih,*** I-XI, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1422/2001.

el-Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed (v. 855 h.); ***Umdetü'l-kârî şerhu Sahihi'l-Buhârî,*** I-XXV, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Bediüzzaman, Said Nursî; ***İşârâtü'l-İ'câz,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

__________; ***Lem'alar,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

__________; ***Mektubat,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

__________; ***Mesnevî-i Nuriye,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

__________; ***Muhâkemât,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

__________; ***Münazarat,*** *[Sadeleştirme ve açıklama: Abdullah Aymaz],* Şahdamar Yay., İstanbul, 2006.

__________; ***Sözler,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

__________; ***Tarihçe-i Hayat,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed İbnu'l-Hüseyin (384-458 h.); ***Şuabü'l-îmân,*** I-IX, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1410/1990.

el-Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlık (215-292 h.); ***el-Müsned,*** I-IX, *[Tahkik: Mahfûzurrahman Zeynullah],* Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân/Müessesetü'l-ulûmi ve'l-hikem, Beyrut/Medine, 1409 h.

el-Buhârî, Ebû Abdillah, Muhammed İbn İsmail (v. 256 h.); ***Sahîhu'l-Buhârî,*** I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.

ed-Dârakutnî, Ebu'l-Hasan Ali İbn Ömer (v. 385 h.); ***Sünenü'd-Dârakutnî,*** I-IV, *[Tahkik: es-Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî],* Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1386/1966.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); ***es-Sünen,*** I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413/1992).

Ebû Hanîfe, İmam-ı Âzam Numan b. Sabit el-Bağdâdî (v. 150/767); ***el-Fıkhu'l-ekber,*** Mektebetü'l-furkan, el-İmârâtü'l-Arabiyye, 1419/1999.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillah el-İsbehânî (v. 430 h.); ***Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ,*** I-X, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. Müsennâ el-Mevsılî et-Temîmî (v. 307 h.); ***el-Müsned,*** I-XIII, *[Tahkik: Hüseyin Selim Esed],* Dâru'l-Me'mun li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (450-505 h.); ***İhyâu ulûmi'd-dîn,*** I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

Gülen, M. Fethullah; ***Asrın Getirdiği Tereddütler,*** I-IV, Nil Yayınları, İstanbul, 2007.

__________; *Sonsuz Nur,* I-II, Nil Yayınları, İstanbul, 2010.

el-Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî (v. 405 h.); ***el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,*** I-IV, *[Tahkik: Mustafa Abdülkadir Atâ],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1990.

İbn Ebî Âsım, Ahmed b. Amr (v. 287 h.); ***es-Sünne,*** *[Tahkik: Muhammed Nâsıruddin el-Elbânî],* I-II, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1400.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî (v. 354/965.); ***el-İhsan fî takrîbi Sahîh İbni Hibbân,*** *[Tahkik: Şuayb el-Arnavût],* I-XVI, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1414/1993.

__________; *es-Sikât,* *[Tahkik: Şerefüddin Ahmed],* I-IX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1395/1975.

İbn Arabî, Muhammed b. Ali Muhyiddîn (v. 638 h.); ***Muhâdaratü'l-ebrâr ve müsâmeretü'l-ahyâr,*** I-II, Dâru's sâdır, Beyrut, tsz.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (508-597 h.); ***el-Muntazam fî târîhi'l-mülûki ve'l-ümem,*** Dâru sâdir, Beyrut, 1358 h.

İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan (223-321 h.); ***el-İştikâk,*** *[Tahkîk: Abdüsselâm Muhammed Hârûn],* Mektebetü'l-Hancı, Mısır, tsz.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed (v. 235 h.); ***el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr,*** I-VII, *[Tahkik: Kemal Yusuf el-Hût],* Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409 h.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (v. 630/1233); ***Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe,*** I-VII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1414/1993.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî (773-852 h.); ***Fethu'l-bârî,*** I-XIII, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1379 h.

__________; *Mukaddimetü Fethu'l-bârî,* Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1379 h.

İbn Hallikan, Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir b. Hallikan (v. 681 h.); ***Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâi ebnâi'z-zaman,*** I-VII, *[Tahkik: İhsan Abbas]* Dâru's-sekâfe, Beyrut, tsz.

İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (v. 213/828); ***es-Sîratü'n-nebeviyye,*** I-VI, *[Tahkik: Tâhâ Abdurrauf Sa'd],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1411 h.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimaşkî (v. 774 h.); Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm, I-IV,

Dâru'l-fikr, Beyrut, 1401 h.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (207-275 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

İbnü'l-Mübârek, Abdullah (118-181 h.); ***ez-Zühd,*** *[Tahkik: Habîburrahman el-Âzamî],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'd ez-Zührî (v. 230 h.), ***et-Tabakâtü'l-Kübrâ,*** I-VIII , Dâru sâdır, Beyrut, tsz.

el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali (v. 821 h.); ***Subhu'l-a'şâ fî sınâati'l-inşâ,*** I-XIV, Vezâretü's-sekâfe, Dimaşk, 1981.

el-Kudâî, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer (v. 454 h.); ***Müsnedü'ş-Şihâb,*** I-II, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1407/1986.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir b. Ferah (v. 671/1273 h.); ***el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân,*** I-XX, Dâru'ş-şa'b, Kahire, 1372 h.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillah el-Esbahî (93-179 h.); ***el-Muvatta,*** I-II, Dâru'l-hadis, Kahire, 1993.

el-Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahmân (654-742 h.); ***Tehzîbü'l-Kemâl,*** I-XXXV, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1400/1980.

el-Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürrauf b. Tacilarifin b. Ali (v. 1031/ 1622); ***Feyzu'l-Kadîr şerhu Câmii's-sağîr,*** I-VI, el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc en-Neysâbûrî (206-261 h.); ***Sahîhu Müslim,*** I - V, *[Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbakî],* Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); ***es-Sünen,*** I-VIII, Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

__________; *es-Sünenü'l-kübrâ,* *[Tahkîk: Abdulğaffâr Süleyman el-Bündârî],* I-VI, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1991.

en-Nüveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb; ***Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb,*** I- XXXIII, Beyrut, 1414/2004.

er-Râzî, Ebû Abdillah Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (v. 606/ 1210); ***Mefâtîhu'l-gayb,*** I-XXXII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1421/2000.

es-Süyûtî, Abdurrahman b. el-Kemal Celâleddîn (849-911 h.); ***Târîhu'l-hulefâ,*** *[Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid],* Mısır, 1371/ 1952.

__________; *ed-Düreru'l-müntesira fi'l-ehâdîsi'l-müştehira,* Mektebetü mişkâti'l-İslâmiyye, Beyrut, tsz.

et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (260-360 h.); ***el-Mu'cemü'l-evsat,*** I-IX, *[Tahkik: Tarık b. Ivazullah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî],* Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415.

__________; *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Târîhu't-Taberî),* I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407h.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsa b. Sevre (209-279 h.); ***el-Câmiu's-Sahih,*** I-V, Çağrı Yay., 2.

baskı, İstanbul (1413-1992).

ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed Ahmed (v. 748/1347); ***el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâyetün fi'l-kütübi's-sitte,*** I-II, *[Tahkik: Ahmed Muhammed Nemir Hatîb, Muhammed Avvâme]* Dâru'l-Kıble, Cidde, 1413/1992.

ez-Zürkânî, Muhammed Abdü'l-azîm, ***Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân,*** I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1416/1996.

el-Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf (v. 816 h.); ***et-Ta'rîfât,*** *[Tahkik: İbrahim el-Ebyârî],* Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

ed-Dârimî, Abdullah b. Abdirrahmân (181-255 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987.

ed-Deylemî, Ebû Şucâ' Şîreveyh b. Şehredâr (445-509 h.), ***el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb,*** I-V, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1406/1986.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetullah (v. 571/1176); *Târîhu Dimaşk,* I-LXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1417/1996.

et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (v. 360 h.); ***el-Mu'cemül-kebîr,*** *[Tahkik: Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî],* I-XX, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, Musul, 1404 h.

el-Vâkıdî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî (ö. 207/823); ***Kitâbü'l-meğâzî,*** I-III, *[Tahkik: Marsden Jones],* Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1966.

ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (v. 1205/ 1790); ***Tâcü'l-arûs min cevhereti'l-kâmûs,*** I-XXXX, Dâru'l-hidâye, tsz.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed (v. 538/ 1144); ***Esâsü'l-belâğa,*** Dâru'l-fikr, Beyrut, 1399/1979.

229001-20110514